

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Inga BRUŽIENĖ
Ekonomikos studijų programos studentė

**VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIEŽASČIŲ IR
PASEKMIŲ SOCIALEKONOMINĖ ANALIZĖ
LIETUVOS PAVYZDŽIU**

Magistro darbas

Šiauliai, 2013

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Inga BRUŽIENĖ

VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIŽASČIŲ IR
PASEKMIŲ SOCIALEKONOMINĖ ANALIZĖ
LIETUVOS PAVYZDŽIU

Magistro darbas
Ekonomika (L100),

Darbo vadovė:
lekt. dr. Janina ŠEPUTIENĖ

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studentės parašas)

SANTRAUKA

Inga Bružienė

Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių socialekominė analizė Lietuvos pavyzdžiu. Magistro darbas.

Magistro baigiamajame darbe pateikiama išanalizuota ir susisteminta įvairių Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių įvairiems makroekonominiams ir socialiniams rodikliams temomis. Šiame darbe atliekama 2004-2011 metų Lietuvos valstybės skolos dinaminė ir struktūrinė analizė. Analizuojant valstybės skolinimosi priežastis, tiriama valstybės išlaidų dinamika bei nustatomi produktyvių ir neproduktyvių funkcinių valstybės išlaidų elementų produktyvumo lygiai. Darbe ištirtas ryšys tarp valstybės skolos ir Lietuvos vyriausybės biudžeto balanso, BVP, mokamų palūkanų už valstybės skolą, infliacijos, šalies paskolų ilgalaikės palūkanų normos, nedarbo lygio, namų ūkių vartojimo išlaidų, einamosios sąskaitos deficito, privataus sektoriaus bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo. Atliktas valstybės skolinimosi pasekmių vertinimas valstybės skolos rodiklių aspektu.

SUMMARY

Inga Bružienė

Social-Economical Analysis of Government borrowing causes and impact by the example of Lithuania. Master's thesis.

Master's thesis presents analysed and systematized various Lithuanian and foreign authors' literature on government borrowing causes and impact on various macroeconomic and social indicators. In this work there are carried out dynamic and structural analysis of the 2004-2011 years Lithuanian government debt. There are researching the dynamics of government expenditure and estimating productivity levels of productive and unproductive functional government elements of expenditure analysing the causes of government borrowing. The thesis investigates the relationship between government debt and Lithuanian government budget balance, GDP, payable interest, inflation, long-term interest rate, unemployment rate, household consumption expenditure, current account deficit, gross fixed capital formation by private sector. It is evaluated the government borrowing impact by the aspect of government debt indicators.

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	6
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	7
PAGRINDINIŲ TERMINŲ ŽODYNAS.....	8
ĮVADAS	10
1. VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIEŽASTYS IR PASEKMĖS TEORINIŲ ASPEKTU .	12
1.1. Valstybės skolos samprata	12
1.2. Valstybės skolinimosi ir valstybės skolos apimties kitimą lemiančios priežastys	13
1.2.1. Biudžeto deficitas ir fiskalinė politika	15
1.2.2. Valstybės pajamos ir išlaidos	17
1.3. Valstybės skolinimosi pasekmės	19
1.3.1. Valstybės skolinimosi pasekmės, pasireiškiančios per valstybės skolos naštos kanalą	20
1.3.2. Valstybės skolinimosi pasekmės, pasireiškiančios per palūkanų normos augimo kanalą	22
1.3.3. Valstybės skolinimosi įtaka socioekonominiams ir psichologiniams veiksniams ..	24
1.4. Skolinimosi vidaus ir užsienio rinkose poveikis ekonomikai.....	26
1.5. Valstybės skolos pokyčius apibūdinantys rodikliai	28
1.6. Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių analizės metodika	31
2. VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIEŽASČIŲ IR PASEKMIŲ TYRIMAS	35
2.1. Valstybės skolos dinamika 2004-2011 metais.....	35
2.2. Valstybės skolinimosi sąlygojančių priežasčių vertinimas	37
2.2.1. Vyriausybės pajamų ir išlaidų 2004-2011 metais analizė.....	37
2.2.2. Lietuvos valstybės skolos apimties kitimo priklausomybė nuo makroekonominių rodiklių	44
2.3. Valstybės skolinimosi pasekmių tyrimas.....	47
2.3.1. Valstybės skolinimosi pasekmių vertinimas valstybės skolos santykinų rodiklių aspektu.....	47
2.3.2. Valstybės skolinimosi ryšys su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais	50

3. VALSTYBĖS SKOLOS MAŽINIMO GALIMYBĖS	55
3.1. Valstybės skolinimosi perspektyvos	55
3.2. Valstybės skolinimosi prižasčių vertinimas	58
3.3. Valstybės skolos mažinimo galimybės	67
PRIEDAI	83
1 priedas Kredito reitingų reikšmės ir Lietuvos ilgalaikių paskolų užsienio valiuta kredito reitingai	84
2 priedas LR valstybės biudžeto išlaidos pagal valstybės funkcijas 2004-2010 metais, mln. Litų ir valstybės išlaidos pagal ekonominę klasifikaciją	85
3 priedas Pasirinkti nepriklausomi kintamieji valstybės skolos prižastims nustatyti	86
4 priedas Valstybės išlaidų struktūrinė ir dinaminė analizė 2004-2010 metais (mln. Lt)	87
5 priedas BVP išlaidų metodu	88

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1 lentelė Lietuvos fiskalinės politikos tipą sąlygojantys apribojimai.....	16
1.2 lentelė Bendrieji valstybės skolos kitimą, apibūdinantys rodikliai	28
1.3 lentelė Skolos našta parodantys santykiniai skolos rodikliai	30
1.4 lentelė Su valstybės užsienio skola susiję santykiniai skolos rodikliai	30
1.5 lentelė Santykinių valstybės skolos rodiklių apskaičiavimo formulės	33
1.6 lentelė Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė.....	34
2.1 lentelė Produktivių ir neproduktyvių funkcinių valstybės išlaidų elementų produktyvumo lygiai.....	39
2.2 lentelė Valstybės kapitalo investicijos 2004-2011 metais.....	42
2.3 lentelė Pirsono (Pearson) koreliacinė matrica	44
2.4 lentelė Valstybės skolos metinis augimas, atmetus infliacijos poveikį bei valstybės skolos nominalus augimas.....	48
2.5 lentelė Valstybės skolinimosi įtakos makroekonominiams rodikliams vertinimas.....	51
2.6 lentelė Nedarbo spąstų rodiklio dinamika 2004-2011 metais	53
3.1 lentelė Demografinių pokyčių sukeltą ekonominę naštą atspindintys rodikliai	57
3.2 lentelė Fiskalinės politikos priemonių taikymas 2004-2011 metais.....	59
3.3 lentelė BVP, įvertinto grandinine apimtimi, sudarančių elementų įtaka metiniam rodiklio absoliučiam pokyčiui.....	61
3.4 lentelė Valstybės ekonomikos skatinimo per jos išlaidas vertinimas.....	62

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1.1 pav. Valstybės skolinimosi pasekmės	20
1.2 pav. Išstūmimo poveikio schema	23
1.3 pav. A. Laffero kreivė, vaizduojanti skolos išmokėjimo galimybes bei ryšį tarp surenkamų į biudžetą pajamų ir mokesčių dydžio įtakos oficialiai neapskaitomai ekonomikai	24
1.4 pav. Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių tyrimo modelis.....	32
2.1 pav. Lietuvos valstybės skolos apimties kitimas 2004-2011 m., mlrd. Lt	35
2.2 pav. Lietuvos biudžeto deficito bei valstybės skolos proc. nuo BVP kitimas 2004-2011 metų laikotarpiu.....	36
2.3 pav. Lietuvos Respublikos Vyriausybės skolinimasis užsienio ir vidaus finansų rinkose 2004-2011 metų laikotarpiu	37
2.4 pav. Lietuvos valstybės pajamų ir išlaidų dinamika 2004-2011 metų laikotarpiu	38
2.5 pav. Valstybės išlaidų apimties ir mokamų palūkanų procentinės dalies biudžeto išlaidose pokyčiai 2004-2011 metais	41
2.6 pav. Bendrojo vidaus produkto (mln. Lt) ir realiojo BVP augimo tempų (proc.) dinamika Lietuvoje 2004-2011 metais.....	45
2.7 pav. Valstybės skolos ir BVP ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais.....	45
2.8 pav. Mokamų palūkanų už valstybės skolą ir biudžeto deficito ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais	46
2.9 pav. Bendrieji valstybės skolos rodikliai 2004-2011 metais	47
2.10 pav. Valstybės skolos naštos rodikliai 2004-2011 metais	49
2.11 pav. Valstybės užsienio skolos naštos rodikliai 2004-2011 metais.....	50
2.12 pav. Valstybės skolos ir namų ūkio vartojimo išlaidų ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais	51
2.13 pav. Valstybės skolos ir nedarbo lygio ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais.....	52
2.14 pav. Valstybės skolos ir privačių investicijų ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais.....	53
3.1 pav. Lietuvos demografiniai pokyčiai 2004-2011 metais	56
3.2 pav. Lietuvos ekonomikos ciklas ir valdančioji jėga 2004-2011 metais.....	60
3.3 pav. Ribojančios fiskalinės politikos taikymas pagal Mundell – Fleming modelį.....	63
3.4 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas Lietuvoje 2004-2010 metais.....	64
3.5 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos ir šešėlinės ekonomikos priežastis nusakantys rodikliai	64

PAGRINDINIŲ TERMINŲ ŽODYNAS

Demografinės senatvės koeficientas – pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius, tenkantis šimtui vaikų iki 15 metų amžiaus (LR statistikos departamentas, 2012).

Ekonomikos augimas – gamybos didėjimo tendencija per ilgą laikotarpį; ilgalaikis valstybės gamybinio potencialo plėtojimas, kurį apibūdina realiojo BVP (BNP) augimas (Bagdanavičius ir kt., 1999).

Ekonominis ciklas (verslo aktyvumo ciklas) susideda iš gamybos apimties periodinių, bet nereguliarių svyravimų, susijusių su nedarbo lygio ir infliacijos tempų svyravimais (Čiegis, 2012).

Elastingumas – paklausos ir pasiūlos kiekio pokytis, kainoms pakitus vienu procentu (Bagdanavičius ir kt., 1999).

GINI koeficientas – pajamų pasiskirstymo nelygybės valstybėje rodiklis (Lisauskaitė, 2010).

Gyventojų senatvės lygis – 60 ir daugiau metų amžiaus žmonių skaičiaus ir visų gyventojų skaičiaus santykis (LR statistikos departamentas, 2012).

Gyventojų senėjimas (demografinis senėjimas) – gyventojų amžiaus struktūros kaita, kai pagyvenusių ir senyvo amžiaus žmonių absoliutus skaičius ir/arba jo santykinis dydis visuomenėje didėja (Kanopienė, Mikulionienė, 2006).

Likvidumo spąstai – tai situacija, kai nominalios palūkanų normos tampa labai žemos ir pinigų politikos priemonės nebedaro poveikio ekonomikai (Čiegis, 2012).

Lobizmas – susivienijimo su valdžios atstovais būdas, siekiant gauti informacijos ir politinės įtakos, kad būtų realizuoti asmeniniai suinteresuotų grupių interesai (Bagdanavičius ir kt., 1999).

Neigiama natūrali kaita - skirtumas tarp gyvų gimusių žmonių ir mirusių žmonių skaičiaus (LR statistikos departamentas, 2012).

Oficialiai neapskaityta ekonomika – antrinėje šalies rinkoje vykstanti veikla, kuri būtų įmanoma oficialiai apskaitytoje ekonomikoje, tačiau apmokestinta, arba dėl įstatymų suvaržymo būtų išvis neįmanoma (Startienė, Trimonis, 2009).

Poliarizacija – ekonominių subjektų suskirstymas į 2 vyraujančias priešingas grupes (Sinevičienė, Vasiliauskaite, 2010).

Renta- išmokos gamybos veiksniai, didesnės už jo alternatyvius kaštus (Bagdavičius ir kt., 1999).

Skolinimosi poreikis – suma, kuria turi būti padengtas skirtumas tarp vyriausybės įplaukų ir išlaidų (Karazijienė, 2008).

Skurdo rizikos lygis - asmenų, kurių ekvivalentinės pinigines disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalis (LR statistikos departamentas, 2012).

Skurdo rizikos riba – sąlyginis pajamų dydis, kai mažesnes už šį dydį disponuojamasias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų (LR statistikos departamentas, 2012).

Šešėlinė ekonomika – ekonominė veikla vykdoma nesilaikant teisės aktų reikalavimų ir apribojimų (Krumplytė, 2008).

Valdžios sektorius – jį sudaro centrinės, regioninės, vietos valdžios ir socialinės apsaugos fondų subsektoriai (LR statistikos departamentas, 2012).

Valstybinis reguliavimas – valstybės veiksmų visuma siekiant suderinti įvairius interesus (asmeninius, grupinius, visuomeninius) ir taisyti rinkos trūkumus (Bagdavičius ir kt., 1999).

Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė – tikimybinis rodiklis, rodantis, kiek vidutiniškai metų gyvens kiekvienas gimęs arba sulaukęs tam tikro amžiaus žmogus, jeigu visą būsimą tiriamos kartos gyvenimą mirtingumo lygis kiekvienoje gyventojų amžiaus grupėje nekis (LR statistikos departamentas, 2012).

IVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Auganti ekonomika tapo svarbiu kriterijumi, kuriuo vertinama šalies plėtra, jos padėtis kitų šalių atžvilgiu bei šalies ekonominės politikos kokybė. Gebėjimas išlaikyti augančią ekonomiką suteikia galimybę šalies konkurencingumo, produktyvumo stiprinimui bei lygiaverčiam bendradarbiavimui verslo ir politikos pasaulyje. Paprastai valstybės siekdamos sukurti ir išlaikyti ekonomikos augimo tempus susiduria su lėšų trūkumu, kuris dengiamas skolintomis lėšomis. Valstybės skolinasi vidaus ir užsienio rinkose. Nors ekonomikos teorijoje valstybių skolinimasis nėra smerktinas reiškinys ir dažnai pabrėžiami tokie teigiami bruožai kaip, kad skolinimasis gali paskatinti ekonomikos augimą, padėti sureguliuoti ekonomikos ciklą sukeltas ekonomines problemas ar tapti lemiamu pajamų šaltiniu karo, suirutės ar ekonominės krizės metu, pabrėžiama ir rizika dėl per didelio naudojimosi kreditais. Ypač daug dėmesio skiriama užsienio kreditų reikšmei šalies ekonomikos atžvilgiu, kadangi didėjantys užsienio įsipareigojimai skatina užsienio kreditorius peržiūrėti skolinimosi sąlygas, dėl to gali išaugti palūkanų norma, sumažėti skolinimosi galimybės ir galiausiai padidėti valstybės finansinė našta, vykdant užsienio įsipareigojimus. Netinkamas valstybės skolos valdymas, nepriimtina skolinimosi politika, aukšta skolinimosi kaina daro spaudimą šalies makroekonominiam stabilumui.

Išanalizavus įvairius Lietuvos autorių mokslinius tiriamojo ir aprašomojo pobūdžio literatūros šaltinius, nustatyta, kad daugiausia įvairiuose straipsniuose ir publikacijose autoriai tyrė Lietuvos valstybės skolinimosi riziką (Balčiūnas ir kt., 2002; Budrytė, Tursa, 2002), valstybės skolos poveikio ekonomikai principus (Janulytė, 2011), valstybės skolos struktūrą ir valstybės skolinimosi įtaką ekonomikai (Karazijienė, Sabonienė, 2009; Štuopytė, 2001), valdžios skolinimosi priemonių įtaką Lietuvos ekonominei gerovei (Jasinavičius, Ganiprauskas, 2011), valstybės skolos ir ekonomikos plėtos tarpusavio sąveikos teorinius aspektus (Čiburienė, Povilaitis, 2005), valstybės skolinimosi poveikį verslo aplinkai (Štuopytė, 2004), valstybės skolos raidą, kitimo tendencijas (Navickas, Štuopytė, 2001; Budrytė, Tursa, 2002; Kurtinaitytė - Venediktovienė ir kt., 2011), valstybės skolos, jos dydžio priimtinumą ir tvarumą (Drakšaitė, 2011; Karazijienė, 2011; Budrytė, Tursa, 2002), valstybės skolinimosi poreikio dydį (Karazijienė, 2008, 2009; Karazijienė, Sabonienė, 2008).

Vertinant išanalizuotą literatūrą galima teigti, kad koncentruoto tyrimo valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių aspektu pasigendama, nors pastaruoju metu valstybės skolos problemos klausimas tampa itin aktuali tiek vertinant valstybių viešuosius finansus, tiek vertinant šalies padėtį tarptautinėse finansų rinkose. Šiame baigiamajame darbe bus atlikta skolinimosi priežasčių ir pasekmių analizė paremta Lietuvos pavyzdžiu, kadangi labai

svarbu išsiaiškinti kaip kinta valstybės skolinimosi apimtys ir kokios priežastys tuos kitimus lemia, nes jeigu skolintos lėšos panaudojamos ne šalies ūkio plėtrai, ekonomikos augimui, o ankstesnių skolų padengimui, palūkanų mokėjimams ar tiesiog šalis gyvena ne pagal savo galimybes, tai gali apsunkinti šalies ekonomikos vystymąsi, socialinę gerovę.

Darbo problema – valstybės skolinasi, kad sureguliuotų viešuosius valstybės finansus, būtų sudarytos prielaidos sparčiam ekonomikos augimui ir vystymuisi. Valstybės skolinimasis taip pat tampa svarbiu socialekominės politikos įrankiu skatinant bendrąją paklausą per valstybės išlaidas. Tačiau valstybės skolinimasis inicijuoja didėjančią makroekonominį nestabilumą, kuris įvairiais kanalais disbalansuoja valstybės finansus ir veikia gyventojų socialinę gerovę. Moksliniuose darbuose valstybės skolinimosi priežastys įvertinamos gana lakoniškai – tai biudžeto deficito, susidariusio dėl didesnių valstybės išlaidų už pajamas padarinys. Valstybės skolinimosi pasekmės taip pat dažniausiai įvardijamos teoriškai, o empiriniai tyrimai dažniausiai atliekami tik vertinat valstybės skolinimosi įtaką ekonominiam augimui. Trūksta Lietuvos skolinimosi priežasčių tikslesnio įvertinimo, bei valstybės skolinimosi makroekonominių, socialinių pasekmių vertinimo.

Darbo objektas - Lietuvos valstybės skolinimosi priežastys ir pasekmės 2004 - 2011 metais.

Darbo tikslas – išanalizuoti skolinimosi priežastis ir pasekmes teoriniu aspektu ir atlikti skolinimosi priežasčių ir pasekmių vertinimą Lietuvos pavyzdžiu.

Darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti valstybės skolos sampratos esmę bei skolinimosi priežastis ir pasekmes teoriniu aspektu.
- Įvertinti Lietuvos skolinimosi 2004-2011 metais dinamiką ir išskirti valstybės skolos pokyčius lėmusias priežastis.
- Nustatyti valstybės skolinimosi ryšį su makroekonominės ir socialinės srities rodikliais.
- Įvertinti valstybės skolinimosi mažinimo galimybes.

Darbo metodai ir literatūros apžvalga: vertinant Lietuvos valstybės skolinimosi priežastis ir pasekmes, naudotasi įvairia lietuvių ir užsienio autorių ekonomikos, statistikos, finansų mokslų literatūra. Pagrindiniai darbo metodai: mokslinės literatūros analizė ir sintezė, sisteminimas ir lyginimas, grafiniai duomenų vaizdavimo metodai, lyginamoji analizė, dinamikos eilučių ekstrapoliacija, porinė koreliacinė ir regresinė analizė.

1. VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIEŽASTYS IR PASEKMĖS TEORINIŲ ASPEKTU

1.1. Valstybės skolos samprata

Valstybės susidurdavo su finansinių išteklių poreikiu jau prieš kelis tūkstančius metų. G. Dubauskas (2011) tirdamas finansų valdymo teorijas, pastebi, kad formuojantis valstybėms, jų valdymo grandims, vykstant centralizacijai atsirado poreikis rinkti mokesčius, o karai, kurie tuo metu buvo laikomi nuolatinio civilizacijos reiškiniu, reikalavo daugiausia šalies lėšų. Žinoma, trūkstamos lėšos buvo pasiskolinamos nors šis reiškinys ir ne visai palankiai buvo vertinamas. B. Sokolov ir Y. Sokolova (2012) moksliniame straipsnyje istoriniu metodu tyrė požiūrių kaitą į valstybės skolos reiškinį nuo Viduramžių iki šių dienų. Anot autorių, iki XII a. pab. valstybės skolinimasis buvo nepriimtinas ir tai paaiškinama tuo metu vyravusia tradicine ekonomine sistema, kai visos tautai reikalingos prekės buvo pasigaminamos pačioje šalyje. Valstybės skolinimasis šalyje buvo laikomas nesugebėjimo tvarkyti šalies reikalus požymiu. Valstybės skolos pasmerkimas dėl vyravusio natūrinio ūkio, teologijos ir scholastikos, taip pat turėjo didelės įtakos kredito santykių vystymuisi, nes skolinant palūkanos buvo laikomos lupikavimu. Situacija pakito nuo XII a. pab. iki XIX a. pr., kai valstybės skola buvo pateisinama dėl karų ir gamtos katastrofų finansavimo. O. Buckiūnienės (2011) nuomone, sistemingas valstybės skolinimasis įsitvirtino tik XVIII a. pab., o sistemingą skolinimąsi palaikė 2 būtinos sąlygos: laikinai laisvų lėšų buvimas ir palanki viešoji nuomonė. Tuo laikotarpiu ekonomikos mokslas jau siekė išskirti teigiamus ir neigiamus skolinimosi veiksnius. R. Romano (2010) pažymi, kad XVIII a. Adamas Smitas - klasikinės politinės ekonomijos atstovas - 5-ojoje veikalo „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas“ knygoje vertino valstybės išlaidas, pajamas ir valstybės skolą. Smito nuomone, visos vyriausybės yra išlaidžios, neatsakingos ir neproduktyvios bei sukuriiančios valstybės skolą. Valstybės skolos augimą Anglijoje jis siejo su karų finansavimu, o valstybės skolos mažinimo galimybes matė tik didinant esamus mokesčius bei įvedant naujus mokesčius.

Ir šiais laikais valstybės skolinimosi esmė nepakito: valstybė skolinasi, kai jos išlaidos viršija pajamas. Esant neigiamam skirtumui tarp valstybės pajamų ir išlaidų susidaro biudžeto deficitas, kuris finansuojamas skolintomis lėšomis. Ekonomistai pabrėžia, kad skolinantis gali būti paskatinamas ekonominis augimas ir kiti šalies ūkio vystymosi reiškiniai. B. Sokolov ir Y. Sokolova (2012) mano, kad valstybės skolinimasis investavimui į pelningus projektus, kai tikimasi susigrąžinti patirtas išlaidas gali būti laikomas racionali ir efektyviu. L. Janulytė

(2011) taip pat išskiria teigiamus, tačiau sąlyginius valstybės skolinimosi bruožus, tvirtindama, kad besivystančios šalys gali pralenkti išsivysčiusių šalių ekonomikos augimo tempus, jei jos turi geras galimybes investuoti su didele grąžos norma.

Vertinant pačią valstybės skolinimosi sampratą, galima teigti, kad sąvokos esmė suvokiama vienareikšmiškai ir mokslinių diskusijų šiuo klausimu nekyla, nes reiškinio apibrėžimų mokslinėje literatūroje praktiškai neaptinkama, dėl savaime suprantamos valstybės skolinimosi reikšmės. Tuo tarpu valstybės skolos apibrėžimai literatūroje pateikiami įvairiapusiškesni.

LR valstybės skolos įstatymas (2005 metų redakcija) pateikia tokį nagrinėjamos sąvokos apibrėžimą: „valstybės skola - prie valdžios sektoriaus priskiriamų subjektų, turinčių teisę skolintis, prisiimtų, bet dar nevykdytų įsipareigojimų grąžinti kreditoriams lėšas, pasiskolintas išplatinus VVP, pasirašius paskolų sutartis, (finansinės nuomos) lizingo sutartis ir kitus įsipareigojamuosius skolos dokumentus, konsoliduota suma“. Pateiktas apibrėžimas akcentuoja, kad valstybės skola yra visų valstybės valdymo sektorių skolų suma. O. Buckiūnienė (2011) apibendrintai teigia, kad valstybės skolą sudaro vidaus ir užsienio skolos. H. N. R. Ribeiro ir kitų autorių (2012) nuomone, valstybės skola yra vienas iš pagrindinių makroekonominių rodiklių, formuojančių šalies įvaizdį tarptautinėse rinkose. Autoriai teigia, kad valstybės skola gali tarnauti kaip priemonė, padedanti atidėti apmokestinimą ir tokiu būdu mažinti esamus ekonominius iškraipymus. Analizuojant literatūrą pastebėta, kad daugelyje valstybės skolos apibrėžimų neatsiribojama nuo biudžeto deficito sąvokos. V. Snieška, J. Čiburienė (2005), W. J. Baumol, A. S. Blinder (1994) teigia, kad vyriausybė kaupia skolą turėdama deficitą ir, atvirkščiai, mažina skolą, turėdama perteklinį biudžetą. K. Montvilaitės ir D. Ruplienės (2008) teigimu, valstybės skola yra labai svarbus valstybės fiskalinio biudžeto padengimo šaltinis, kadangi ji, priešingai nei biudžeto deficitas, yra pagrindinis rodiklis apibendrinantis fiskalinę politiką ilguoju laikotarpiu.

Valstybės skolinimosi sąvoka mokslinėje literatūroje nėra plačiai analizuojama dėl pakankamai aiškios reiškinio prasmės. Bendriausiu požiūriu, valstybės skolinimasis yra reiškinys, kai valstybė pasiskolina trūkstamas lėšas iš vidaus ir/ar užsienio rinkų. Valstybės skolos sąvoka pasižymi daugiaaspektiškumu, kadangi ji pateikiama akcentuojant vieną ar kitą valstybės skolos bruožą (struktūrą, atsiradimo priežastis), nepaisant to, valstybės skolos sąvoka nekelia abejonių dėl jos reikšmės ir yra visuotinai suprantama.

1.2. Valstybės skolinimosi ir valstybės skolos apimties kitimą lemiančios priežastys

Bendriausia prasme, valstybės skolinasi, kad finansuotų susidariusį skolinimosi poreikį. Jis susidaro, kai trūksta lėšų einamosioms išlaidoms, specialioms programoms ir projektams finansuoti, struktūrinėms reformoms įgyvendinti. A. Šimelytė (2010) „revolverinį skolinimąsi“ (jau esančių skolų ir biudžeto deficito dengimas) nurodo kaip pagrindinę skolinimosi priežastį. Praeityje valstybės skolinosi dėl karų, recesijos, mokesčių mažinimo bei politinės valios stokos (Campbell, Stanley, 2008). G. Kancerevyčius (2009) pabrėžia, kad suirutės, karo metais, dėl ekonominės krizės valstybės skola, kaip pajamų šaltinis įgauna lemiamą reikšmę, dėl kitokio finansavimo nebuvimo. Anot Ž. Karazijienės (2011), Lietuvoje, kaip ir daugelyje Rytų Europos bei kitų regionų besivystančiose šalyse vyksta dinamiški ekonomikos pertvarkymo procesai, kuriems įgyvendinti trūksta lėšų, todėl dėl ribotų finansinių išteklių šių šalių viduje, vyriausybės skolinasi. Besiplėtojančių, pereinamųjų ekonomikų šalyse valstybės skolinimasis yra efektyvus vystymosi kelias, nes skolintos lėšos gali būti panaudojamos ekonomikos augimui, visuomenės darniam vystymuisi, jos stabilumo palaikymui bei ūkio disproporcijų šalinimo tikslams (Čiburienė, Povilaitis, 2005; Navickas, Štuopytė, 2000). Kartais vyriausybė savo vardu skolinasi, kad vėliau galėtų perskolinti lėšas kitiems valstybės valdymo organams. Tokią skolinimosi praktiką, sąlygoja palankesnės valstybės skolinimosi sąlygos nei kitų valstybės valdymo ir ūkio subjektų (Buckiūnienė, 2011).

S. Kropas ir R. Kropienė (2005) tvirtina, kad tam tikrais ekonominio ciklo momentais tokios ekonominės sąlygos kaip palūkanų norma, valiutos keitimo kursas gali sukelti skolos augimą nepriklausomai nuo biudžeto deficito apimties. Panašios nuomonės laikosi A. Budrytė ir L. Tursa (2002), kurių manymu, valiutų kurso bei palūkanų normų svyravimai, gali įtakoti valstybės skolos dydį bei jos aptarnavimo išlaidas, tačiau pabrėžia, kad įtakos stiprumas priklauso nuo valstybės skolos struktūros. A. Šimelytė (2010) mano, kad „valstybės skola priklauso nuo užsienio kapitalo struktūros šalyje bei santykio su valstybiniu ir vietiniu privačiu kapitalu“. Valstybės skolos dydžio kitimui įtakos gali turėti ir skolinimosi kredito reitingas (dydis gali svyruoti nuo AAA – aukščiausias iki C – žemiausias, žr. 1 priedą). Aukštesnės kategorijos kredito reitingas šaliai suteikia patikimos skolininkės statusą, o tai reiškia mažesnes užsienio skolos palūkanas bei geresnes skolinimosi sąlygas. Anot J. Čiburienės ir M. Povilaičio (2005), kredito reitingas taip pat padeda įvertinti šalies rizikingumą bei gali būti viena iš priemonių valstybės skolinimosi strategijai įgyvendinti. Kaip minėta, kredito reitingų agentūrų šalių kreditingumo vertinimas turi didelės įtakos valstybių skolinimosi kainai bei finansų rinkoms. L. Kmieliauskas (2011) mano, kad poveikis finansų rinkoms pasireiškia dėl kredito reitingų agentūrų skelbiamos informacijos apie reitingo pakeitimus (sumažinimas ar padidinimas), perspektyvų peržiūrėjimą (teigiamos ar

neigiamos) ir skelbiamos informacijos dėl ateityje galimų kredito reitingo pokyčių. Taip pat autorius teigia, kad 1999 metais Miltono Friedmano išsakyta mintis, kad kredito reitingo agentūrų įtaka daugiau susijusi su obligacijų rinka, kuri ir yra gerokai jautresnė šiai informacijai nei akcijų rinka, šiandienai yra ne visai tiksli, kadangi neigiamos informacijos poveikio efektas akcijų rinkoms taip pat yra itin stiprus. Dėl kredito reitingų agentūrų vaidmens kriziniais periodais ir jų poveikio finansų rinkoms neabejojama, todėl Europos Komisija (2011), nusprendė sustiprinti kredito reitingų agentūrų priežiūrą, pasiekti, kad jos taptų atsakingesnės, sumažinti galimų interesų konfliktų. Šiuo metu kredito reitingų agentūras prižiūri ES naujoji Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija (EVPRI), galinti jas bausti už taisyklių pažeidimus.

Vertinant valstybės skolinimosi priežastis labai svarbu išanalizuoti, kokios struktūros, dydžio bei dinamikos yra šalies išlaidos ir pajamos, kadangi tokia analizė praverčia vertinant valstybės biudžetą, skolinimosi poreikį ir fiskalinės politikos naudojimą. Dėl šių priežasčių, kituose šio poskyriaus skyreliuose bus analizuojamas biudžeto deficitas ir fiskalinė politika bei valstybės pajamos ir išlaidos.

1.2.1. Biudžeto deficitas ir fiskalinė politika

Ekonomikos mokslo raidos istorijoje biudžeto deficito, ar pertekliaus reguliavimas buvo ekonominių teorijų atstovų skirtingų požiūrių susikirtimo objektas. Monetarinės ekonomikos atstovai (Čikagos ekonomikos mokykla, Miltono Frydmano pasekėjai) manė, kad valstybė neturėtų reguliuoti ekonominių procesų dėl biudžeto deficito, ar pertekliaus. Biudžeto deficitas, jų nuomone, lemia valstybės skolinimąsi, dėl kurio mažinamos investicijos. Austrijos ekonomikos mokyklos šalininkai pasisakė tik už būtinausių valstybės funkcijų atlikimą. Valstybės skolinimąsi jie vertino neigiamai, nes skolindamasi valstybė prisideda prie ekonomikos cikliškumo (Urbonas ir kt., 2011).

Šiandien valstybės biudžetas vaidina labai svarbų vaidmenį valstybės ekonominiame ir socialiniame gyvenime. D. Kurtinaitytė-Venediktovienė ir kt. autorės (2011) teigia, kad „valstybės biudžetas yra viena iš pagrindinių šalies valdymo priemonių, apimanti pajamų perskirstymo, socialinio aprūpinimo, ūkio plėtros, ekonomikos stabilizavimo, kontrolės bei visuomenės informavimo funkcijas <...>“. Akivaizdu, kad biudžeto deficitas susidaro kai valstybės išlaidos viršija pajamas, tačiau analizuojant plačiau, biudžeto deficito priežastys gali būti pajamų surinkimo problemos, neadekvačiai didelės išlaidos ar netinkama kontrolė. V. Navickas ir Ž. Štuopytė (2000) analizuodami valstybės skolos ir biudžeto deficito įtaką ekonomikai, teigia, kad abiejų veiksnių įtaka ekonomikai analogiška ekspansinei politikai, nes

biudžeto deficitas trumpu laikotarpiu veikia kainų lygį, realų gamybos apimtį augimą bei išstumia privačias investicijas. Ilguoju laikotarpiu biudžeto deficito pasekmės pasireiškia kainų lygio augimu, išstūmimo efekto sustiprėjimu ir realios gamybos apimtį grįžimu į įprastą lygį.

Valstybės biudžeto deficitas priklauso nuo verslo ciklų. Verslo ciklų padariniai reguliuojami fiskalinės politikos pagalba. Iš ekonomikos teorijos gerai žinoma, kad nuosmukio metu naudojama skatinanti fiskalinė politika gali stabilizuoti ekonomiką, o restrikcinė fiskalinė politika gali padėti reguliuoti ekonominį aktyvumą pakilimo periodais. L. Sinevičienė, A. Vasiliauskaitė (2010) tirdamos fiskalinės politikos ypatumus ciklinio ekonomikos vystymosi kontekste, nustatė, kad Lietuvoje vyrauja prociklinė fiskalinė politika, pasireiškianti aukštesniu (žemesniu) vyriausybės išlaidų lygiu ir žemesniu (aukštesniu) mokesčių tarifų lygiu gerais (blogais) laikais. Kitaip tariant, valstybėje augant BVP, vyriausybės išlaidos taip pat auga. Literatūroje paprastai prociklinė fiskalinė politika vertinama neigiamai dėl žalingo poveikio ekonomikai, tačiau dažnai nenurodomi veiksniai apribojantys fiskalinę politiką. Prociklinę fiskalinę politiką lemiantys veiksniai pateikiami 1 lentelėje.

1.1 lentelė

Lietuvos fiskalinės politikos tipą sąlygojantys apribojimai

Politiniai faktoriai				
Prezidentinė/ parlamentinė santvarka	Teisinės ir politinės infrastruktūros silpnumas/stiprumas	Mokesčių sistemos nestabilumas	Korupcijos pasireiškimas	Valdžios galios nepastovumas ir dispersija
-	+	+	+	+
Finansų rinkų apribojimai				
Skolinimosi apribojimai		Rinkų netobulumas	Finansinės integracijos lygis	
+		-	-	
Preferencijų socialinė poliarizacija				
Pajamų skirtumo lygis tarp gyventojų			Išsilavinimo skirtumo lygis tarp gyventojų	
+			-	

Šaltinis: L. Sinevičienė ir A. Vasiliauskaitė (2010)

L. Sinevičienės, A. Vasiliauskaitės (2010) teigimu, vykstant diskusijoms dėl fiskalinės politikos priemonių siekiant stabilizuoti neigiamas ekonominio nuosmukio pasekmes, pamirštama, kokie apribojimai sąlygoja vienokių, ar kitokių fiskalinių priemonių pasirinkimą. Vertinant 1.1 lentelės duomenis, matyti, kad Lietuvos fiskalinės politikos procikliškumą labiausiai galėjo sąlygoti politiniai apribojimai (žema reguliavimo kokybė, mokesčių sistemos nestabilumas, aukštas korupcijos lygis, valdžios galios nepastovumas ir dispersija), skolinimosi apribojimai ir gyventojų pajamų pasiskirstymo nelygybė (pliuso ženklų pažymėti apribojimai parodo, kad egzistuoja tam tikras poveikis fiskalinei politikai). Kita vertus, akivaizdu, kad dauguma šių apribojimų yra sukelti pačios valdžios. Politinių apribojimų

kilmę, be abejo galima sieti su valdžios veiksmais, pajamų skirtumo lygį taipogi įtakoja pati vyriausybės vykdoma fiskalinė politika per mokesčius ir transferinius mokėjimus. Galbūt tik skolinimosi apribojimai nepriklauso nuo valdžios vykdomos politikos, kadangi tai silpniau išvystytos šalies finansų rinkos problema.

1.2.2. Valstybės pajamos ir išlaidos

Valstybės pajamas sudaro įplaukos iš mokesčių, rinkliavų, įplaukos iš valstybinių įmonių ir organizacijų bei įplaukos už valstybės turtą ar jo disponavimą ir valstybės skola. Pajamos iš mokesčių daugelyje valstybių sudaro dominuojančią dalį visų šalies pajamų. Analizuojant mokslinę literatūrą, pastebėta, kad būtent valstybės mokestinėms pajamoms skiriama daugiausia dėmesio, įvairiuose kontekstuose tiriant mokesčių sistemą bei pačias mokestines pajamas. Anot Z. Tamašauskienės ir A. Žadvidaitės (2011) pajamų iš mokesčių surinkimą gali lemti daugelis veiksnių, tačiau optimalus mokesčių tarifo dydis yra vienas iš labiausiai mokslinėje literatūroje diskusijas keliančių veiksnių. Autorės, atlikdamos mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominį vertinimą, pastebėjo, kad užsienio autoriai daug dėmesio skiria mokestinių pajamų elastingumo mokesčių tarifams ir mokesčių bazei vertinimui, todėl autorės priėjo išvados, kad šalyje mokesčių pajamos turi būti elastingos mokesčių bazės kitimui, nes tokia mokesčių sistema gali padėti išvengti naujų mokesčių įvedimo ar mokesčių tarifo didinimo, kai siekiama padidinti pajamas iš mokesčių. Mokestinių pajamų surinkimo dydžiui svarios įtakos turi oficialiai neapskaityta ekonomika kaip ir šešėlinė ekonomika. G. Startienė ir K. Trimonis (2009) teigia, kad oficialiai neapskaityta ekonomika veikia ne tik vyriausybę, kuri netenka pajamų, mokesčių pavidalu, bet ir visuomenę, kuriai perkeliama didesnė mokesčių našta dėl vyraujančios oficialiai neapskaitytos ekonomikos. O. G. Rakauskienė ir I. Makauskaitė (2004) tvirtina, kad šešėlinė ekonomika yra nekorektiškos, klaidingos ekonominės politikos pasekmė, o ne priežastis, kadangi valstybės ekonominės politikos interesai tinkamai nesuderinti su verslo interesais. Reikia pabrėžti, kad mokesčių dydis vaidina svarbų vaidmenį oficialiai neapskaitytos ir šešėlinės ekonomikos mastams. Plačiau apie ryšį tarp surenkamų į biudžetą pajamų ir mokesčių dydžio, pasitelkiant principinę ekonomisto A. Laffer schemą bus rašoma darbo 1.3.3. skyrelyje.

Valstybės išlaidų įvardijimas priklauso nuo jų klasifikacijų, kurių yra įvairių: funkcinų, ekonominių, tikslinių, kryžminių ir kitų. Darbe biudžeto išlaidos pateikiamos pagal funkcinę, ekonominę klasifikaciją (žr. 2 priedą) ir O. G. Rakauskienės (2006) išlaidų skirstymą pagal jų struktūrą:

- ✓ vartojimo išlaidos, kurias sudaro valstybinio sektoriaus darbuotojų darbo užmokestis ir valstybės perkamų prekių išlaidos;
- ✓ valstybės investicijos – kapitalinės išlaidos;
- ✓ transferinės išmokos (socialinės išmokos).

Dėl valstybės išlaidų reikšmės šalies ekonomikai išsiskiria du požiūriai: teigiamas ir neigiamas. Vertinant teigiamus valstybės išlaidų aspektus, manoma, kad valstybės išlaidos padeda efektyviau paskirstyti ekonominius išteklius rinkoje ir pašalinti ekonomikos ciklinius svyravimus bei garantuoja žemą nedarbo lygį ir kainų stabilumą (Liubimova, Žigienė, 2010b). L. Sineviciene, A. Vasiliauskaite (2011) mano, kad valstybės kapitalas stimuliuoja ekonominį augimą, tačiau didesnis fiskalinis multiplikatorius gali būti pasiektas didinant valstybės investicijas, o ne didinant valstybinį vartojimą, žinoma, kapitalinės išlaidos turi būti naudojamos produktyviai. Valstybės išlaidos padidina namų ūkių ir įmonių pajamas, kas padidina taupymą, o išaugęs santaupų lygis paprastai padidina ir investicijas (Aliabadi ir kt., 2011). Mokslinėje literatūroje pateikiami ir neigiami valstybės išlaidų argumentai. G. Žigienės, A. Liubimovos (2010a) tvirtinimu, augantis užimtumas viešajame sektoriuje yra neigiamas reiškinys dėl keleto priežasčių: ribinis darbo produktyvumas valstybiniame sektoriuje yra žemesnis nei privačiame sektoriuje, be to patiriamos išlaidos ne tik darbuotojų darbo užmokesčiui mokėti, bet ir papildomos išlaidos darbo patalpoms didinti, transporto priemonių įsigijimui, pagalbinių darbuotojų samdymui. Kita vertus, šalyje esant aukštam nedarbo lygiui, užimtumo didinimas viešajame sektoriuje yra socialinės apsaugos priemonė. S. Aliabadi ir kt. (2011) taip pat mano, kad valstybės išlaidos mažina produktyvumą, nes ekonomikos dalyviai nemato tikslo siekti konkurencingumo ir inovacijų. Produktyvumas mažėja ir dėl dirbančiųjų migracijos iš produktyvesnio privataus sektoriaus į mažiau produktyvų viešąjį sektorių. Autoriai mano, kad valstybės išlaidos padidina neapibrėžtumą dėl ilgo laikotarpio investicijų grąžos. G. Žigienė, A. Liubimova (2010a) cit. P. Hansson ir M. Henrekson (1994) teigia, kad atlikti tyrimai rodo, kad valstybės išlaidos prekių ir paslaugų naudojimui turi stiprų neigiamą poveikį šalies ekonominiam augimui, kuris ypač stiprus išsivysčiusiose šalyse. Valstybės išlaidos sukuria galimybes rentos vaikymuisi ir politikų piknaudžiavimui. Tie ištekliai, kurie galėtų būti panaudojami produktyvumo ir ekonomikos augimo skatinimui išvaistomi nereikalingam lobizmui ir politikų naudai (Aliabadi ir kt., 2011).

H. Šakienė (2009) tirdama transferinių išmokų priežastis ir padarinius, teigia kad motyvai, skatinantys vyriausybės paskirstyti transferų dydį ir dažnumą gali būti įvairūs: vartojimo išlaikymas ar pajamų kompensacija, kad palaikyti panašų vartojimo lygį, tiems, kurie netenka pajamų. Autorė taip pat pabrėžia, kad transferinių išmokų politika labai

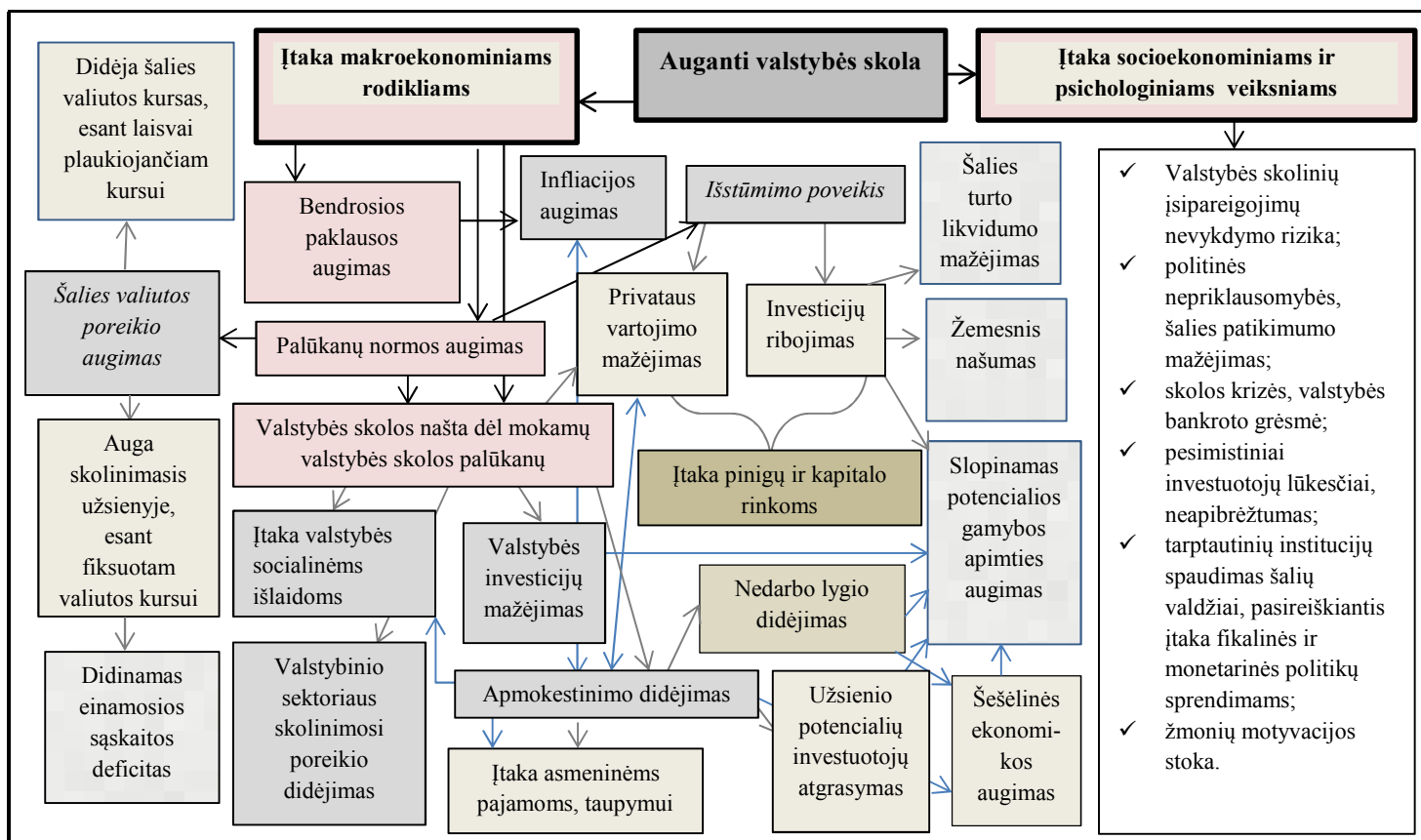
priklauso nuo vyriausybės politinių jėgų, jų interesų, taip pat jautrios gyventojų grupės šalies demografinėje struktūroje santykio, kadangi tokia grupė, kaip potencialūs rinkėjai, gali būti paveikiami transferinėmis išmokomis. Tam tikrais aspektais socialinės išmokos vertinamos teigiamai, tačiau neabejotinai jos sukelia ir neigiamų padarinių: skatina įvairaus tipo apgaules: vengiant darbo pasiūlymų, fiktyviai išsituokiant ar pasididinat atlyginimą, siekiant gauti didesnes motinystės išmokas ir kita.

Empiriniuose tyrimuose analizuojama valstybės išlaidų struktūros įtaka ekonominam augimui, nustatant jų produktyvumo ar neproduktyvumo lygius. Norint iširti tokius ryšius valstybės išlaidos skirstomos pagal ekonominę ir funkcinę klasifikacijas. G. Žigienė, A. Liubimova (2010a, 2010b) savo moksliniuose darbuose pritaikiusios užsienio autorių metodiką, atliko kryžminę (ekonominę-funkcinę) klasifikaciją (žr. 2 priedą) ir ištyrusios valstybės išlaidų produktyvumo ar neproduktyvumo lygius nustatė, kad Lietuvoje, netgi teoriniu aspektu laikomos produktyvios išlaidos pasižymi dideliais neproduktyvumo lygiais. L. Sineviciene, A. Vasiliauskaite (2011) pabrėžia, kad formuojant išlaidų politiką valstybė turėtų atsižvelgti ne tik į išlaidų produktyvumo charakteristikas, bet turėtų būtų vertinamas ekonominis efektyvumas, nes jei lėšos naudojamos neefektyviai, tada ir produktyvaus pobūdžio išlaidos neturės norimo poveikio ekonomikos augimui.

Valstybės skolinimasi lemia valstybės pajamų ir išlaidų struktūra bei dinamika, sukurianti biudžeto deficitą. Valstybės skolos apimties kitimą taipogi įtakoja palūkanų normų, valiutos kursų pokyčiai, kredito reitingai, bendra šalies ekonominė padėtis. Tiek skolinimuisi, tiek valstybės skolos pokyčiams didelės įtakos turi šalyje vykdoma fiskalinė politika.

1.3. Valstybės skolinimosi pasekmės

Šių dienų ekonomikos aktualijų kontekste valstybės skolos augimo sukeltas pasekmes galime realiai vertinti ir suprasti jų įtaką ekonomikai, kadangi kai kurių Europos šalių pavyzdžiai suteikia tokią galimybę. Svarbu, kad vienos ar kelių šalių aukšti valstybės skolos lygiai turi įtakos ir kitoms šalims, kadangi tokia šalių situacija lemia finansų rinkų sąstingį, vangią prekybą akcijomis, neapibrėžtumą dėl ateities lūkesčių. Šiuo metu hipertrofiškos Graikijos, Italijos, Ispanijos ir Portugalijos valstybių skolos kelia pagrįstą susirūpinimą, kadangi jau dabar daugelis specialistų konstatuoja šių šalių defoltą. Šiandieninės valstybių skolų problemos tik patvirtina, kad valstybės skolinimosi pasekmės reikalauja nuolatinių tyrimų šioje srityje. 1.1 paveiksle pavaizduotos literatūroje dažniausiai nagrinėjamos valstybės skolinimosi pasekmės.

1.1 pav. Valstybės skolinimosi pasekmės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Magistro baigiamajame darbe analizuojama mokslinė literatūra

Vertinant pateiktą paveikslą, matyti, kad valstybės skolinimosi pasekmės pasireiškia poveikiu makroekonominiams rodikliams bei įtaka socioekonominiams ir psichologiniams veiksniams. V. Navickas ir Ž. Štuopytė (2000) mano, kad vieni iš svarbesnių valstybės skolos padarinių trumpuoju laikotarpiu yra **auganti bendroji paklausa**, o ilgu laikotarpiu **mažėjantis kapitalas**, kuris toliau darbe nagrinėjamas per valstybės skolos naštos kanalą.

1.3.1. Valstybės skolinimosi pasekmės, pasireiškiančios per valstybės skolos naštos kanalą

Valstybės skolos augimas didina **mokamas palūkanas** už valstybės skolą, ne tik dėl skolos vertinės išraiškos, bet ir dėl augančių palūkanų normų. Tokiu būdu sukuriama **valstybės skolos našta**. Vertinant valstybės skolos našta, pastebimas autorių nuomonių išsiskyrimas dėl šios skolinimosi pasekmės. Anot vienu teoretikų, valstybės skolos našta - vienas iš pagrindinių argumentų, kuris turėtų skatinti atsakingai ir racionaliai valstybes skolintis, kadangi ateities kartos turės grąžinti skolą didesnių mokesčių išraiška. Daugelis ekonomistų įvardija skolos našta ateities kartoms dėl dabartinio valstybės įsiskolinimo, kuris didina privatų vartojimą, bet tuo pačiu lemia mažesnes investicijas bei didesnes palūkanų

normas. Tai tradicinis skolos naštos modelis. Tuo tarpu Baro-Rikardo modelis teigia, kad valstybės skola nesukuria ateities kartų gerovės lygio sumažėjimo, nes vartotojai priimdami sprendimus dėl dabartinio suvartojimo lygio vadovaujasi ne tik einamosiomis pajamomis, bet ir pajamomis laukiamomis ateityje. Be to, jie stengiasi užtikrinti vienodą vartojimo lygį visą gyvenimą, o padidėjusias pajamas skiria taupymui, kad suvienodintų vartojimo lygį joms sumažėjus. L. Janulytė (2011) mano, kad atsirandanti skolos našta nebūtinai turi reikšti ateities kartų įsipareigojimą ją padengti, tačiau autorės nuomone, būsimųjų kartų disponuojamų pajamų bei turto dydis gali tapti mažesnis, nei prieš išaugant valstybės skolos naštai. Naujų kartų skolos naštos modelis teigia, kad dabartinės kartos iš ateities kartų didesnių išlaidų patiria naudą, tačiau kai mokesčiai ženkliai išaugs, našta gali tapti tokia sunki, kad ekonomika gali sustoti dėl **žmonių motyvacijos stokos**. Auganti valstybės skola reiškia, kad auga skolos aptarnavimui skiriamos lėšos, t.y. palūkanos, kurios yra vyriausybės einamųjų išlaidų dalis, o tai savaime didina biudžeto išlaidas ir jeigu nedidėja biudžeto pajamos, deficitą (Afxentiou, 2000; Karazijienė, 2008). V. Navickas, Ž. Štuopytė (2000) teigia: „pats skolos aptarnavimas nėra išlaidos visai visuomenei kaip visumai, bet labiau jų perskirstymas tarp atskirų visuomenės narių (bet kurie mokėjimai užsieniečių neliečia)“. Daugeliui Europos Sąjungos šalių papildomo skolinimosi pinigų (t.y. biudžeto deficito) tenka skirti ankstesnių įsiskolinimų palūkanų mokėjimui, o ekonomikos nuosmukio metu tai ypač pablogina ir taip sudėtingus šalių finansus (Karazijienė, Sabonienė, 2008; Karazijienė, 2008, 2009). Užsienio autoriai E. Lora, M. Olivera (2007), atlikę tyrimą 50 šalių nustatė, kad dėl augančios skolos bei didėjančių palūkanų vyriausybės linkusios mažinti valstybės išlaidas, tarp tokių išlaidų **socialinės išlaidos mažinamos** labiausiai. Anot Ž. Karazijienės (2008), padidėję palūkanų mokesčiai turi sukelti **pajamų apmokestinimo padidinimą** arba turi padidinti **valstybinio sektoriaus skolinimosi poreikį**. Atitinkamai padidėję mokesčiai įtakoja **nedarbo lygį** ir **infliaciją**. Anot J. Krumplytės (2008), nedarbo lygio padidėjimas lemia oficialaus BVP augimo lėtėjimą ir **šešėlinės ekonomikos augimą**. Apmokestinimo padidėjimo rizika taip pat atgraso **potencialus investuotojus investuoti** labai įsiskolinusiose šalyse (Simanavičienė ir kt., 2007). Literatūroje išskiriama ir valstybės skolos įtaka asmeninėms santaupoms dėl galimo didesnio apmokestinimo ateityje. Pasak J. Čiburienės ir M. Povilaičio (2005), **asmeninės santaupos** išaugtu, jei dalis namų ūkių taupytojų sumažėjusių mokesčių sąskaita, kad vėliau galėtų daugiau vartoti. Vartotojai vertindami perspektyvas, suprastų, kad augant skolai, auga valstybės skolos palūkanos, didinančios biudžeto išlaidas, kas sudarys prielaidas mokesčių didinimui. A. Liubimovos, G. Žigienės (2010a) teigimu, dėl mokėtinų palūkanų, valstybės išlaidų procentinė dalis skiriama kapitalo išlaidoms mažėja, tai sąlygoja **valstybės investicijų sumažėjimą**, tokiu būdu mažėja kapitalo akumuliacija ir

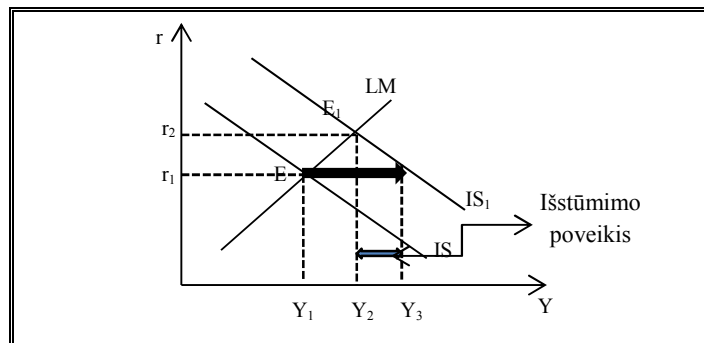
stabdomas ekonominis augimas. Mokslinėje literatūroje ryšys tarp valstybės skolos ir ekonominio augimo pateikiamas dvipusės įtakos aspektais. Šiame darbe jau ne kartą buvo minėta, kad valstybės skolinimasis gali paskatinti ekonominį augimą, tačiau valstybės skolos dydžio pokyčiai priklauso ir nuo BVP pokyčių. C. M. Reinhart, K. S. Rogoff (2010) ištyrę 44 šalis apimdami 200 metų laikotarpį (nuo 1790 m.) gavo gana netikėtus rezultatus: valstybės skolos ryšys su realiuoju BVP augimo tempu yra silpnas, kai valstybės skola neviršija 90 proc. BVP, viršijus šį dydį vidutinis augimo tempas krenta daugiau nei 1 procentiniu punktu, be to minėta 90 proc. nuo BVP valstybės skolos riba galioja tiek besivystančioms, tiek išsivysčiusioms šalims. Tais pačiais metais M. S. Kumar, J. Woo (2010) taip pat atliko tyrimą, kurio tikslas buvo iširti didelės valstybės skolos įtaką ilgo laikotarpio ekonominiam augimui. Šie autoriai konstatavo, kad Reinhart ir Rogoff (2010), ištyrę valstybės skolos įtaką augimui, tačiau neatsižvelgė į atvirkštinio ryšio galimybę. Tuo tarpu jie naudodami įvairius ekonometrinius metodus tyrė atvirkštinį ryšį tarp pradinės valstybės skolos ir tolesnio ekonominio augimo kontroliuojant kitus, augimą lemiančius veiksnius. Gauti rezultatai patvirtina: pradinės valstybės skolos ir BVP santykio padidėjimas 10 procentinių punktų yra susijęs su metinio realiojo BVP vienam gyventojui per metus augimo sulėtėjimu apie 0,2 procentinių punktų ir šiek tiek mažesniu (apie 0,15) pažangiose ekonomikose. Autoriai išskyrė pagrindinius veiksnius, dėl kurių valstybės skola gali neigiamai paveikti vidutinį ir ilgalaikį augimą:

- ✓ didelė valstybės skola turi neigiamos įtakos kapitalo kaupimui ir augimui dėl didesnių ilgalaikių palūkanų normų;
- ✓ aukštesnių tarifų ateities mokesčiai;
- ✓ **infliacija** ir didesnis neūžtikrintumas dėl perspektyvų ir politikos.

1.3.2. Valstybės skolinimosi pasekmės, pasireiškiančios per palūkanų normas augimo kanalą

V. Navicko ir Ž. Štuopytės (2000) nuomone, dėl didelės valstybės skolos, šalyje gali iškilti **aukštos palūkanų normas** problema, tada vyriausybė gali vykdyti ekspansinę politiką, siekiant sumažinti palūkanų normą. Trumpu laikotarpiu palūkanų norma sumažėtų, tačiau ilgu laikotarpiu realus palūkanų lygis pasikeistų nežymiai, o infliacija ir nominali palūkanų norma išaugtų. Anot E. Buškevičiūtės (2006) aukštesnės palūkanų normos didina **šalies valiutos poreikį**. Esant **laisvai svyruojančiam valiutos kursui**, didėja šalies valiutos kursas, o esant **fiksuotam valiutos kursui**, šalies investicijoms **daugiau skolinamasi užsienyje** dėl mažesnių palūkanų normų. Palūkanų normos augimas sukelia **išstūmimo poveikį**. V. Navickas, Ž. Štuopytė (2000) teigia, kad išstūmimo poveikio sustiprėjimą lemia padidėjęs

valstybės skolinimasis. A. Soumya (2009) teigimu, jeigu valstybės skolinimasis yra naudojamas valstybės pajamų deficitui finansuoti, tada aukštas fiskalinis deficitas atgraso nuo **privačių investicijų** dėl išaugusių palūkanų normų. L. Janulytė (2011) nurodo ir privačių investicijų mažėjimo padarinį – **žemesnį našumą**, kuris susijęs su ekonomikos augimo trikdžiais ateityje. L. Sineviciene ir A. Vasiliauskaite (2011) nurodo dar vieną privačių investicijų sumažėjimo padarinį - **šalies turto likvidumo mažėjimą**, kadangi likvidumo premija didėja, o išorės finansavimo šaltinių prieinamumas mažėja. Kaip matyti iš 1.2. paveikslo investicijų ribojimas yra viena iš išstūmimo poveikio sudedamųjų dalių. Valstybei prireikus didesnio finansavimo, skolinamasi didinant skolos vertybinių popierių pajamingumą, tokiu būdu sumažinamas rinkoje privataus sektoriaus esančių laisvų pinigų skaičius, to pasekoje mažinamos investicijos (Montvilaitė, Ruplienė, 2008). L. Janulytė (2011) mano, kad dėl privačiojo sektoriaus investijų išstūmimo taip pat slopinamas **potencialus gamybos apimties augimas**. **Privataus vartojimo mažėjimas** yra kita išstūmimo poveikio sudedamųjų dalių. H. N. R. Ribeiro ir kiti (2012) pastebi, kad privataus vartojimo sumažėjimas pasireiškia šalyse, kuriose yra aukštas valstybės skolos lygis, o šalyse su žemu valstybės skolos lygiu, privataus vartojimo mažėjimo efektas nepasireiškia. Išstūmimo poveikio dydis priklauso nuo pinigų paklausos ir pasiūlos parametrų (žr. 1.2 pav.)

1.2 pav. Išstūmimo poveikio schema

Šaltinis: pritaikyta darbo autorės, remiantis R. M., Campbell, L.B. Stanley (2008)

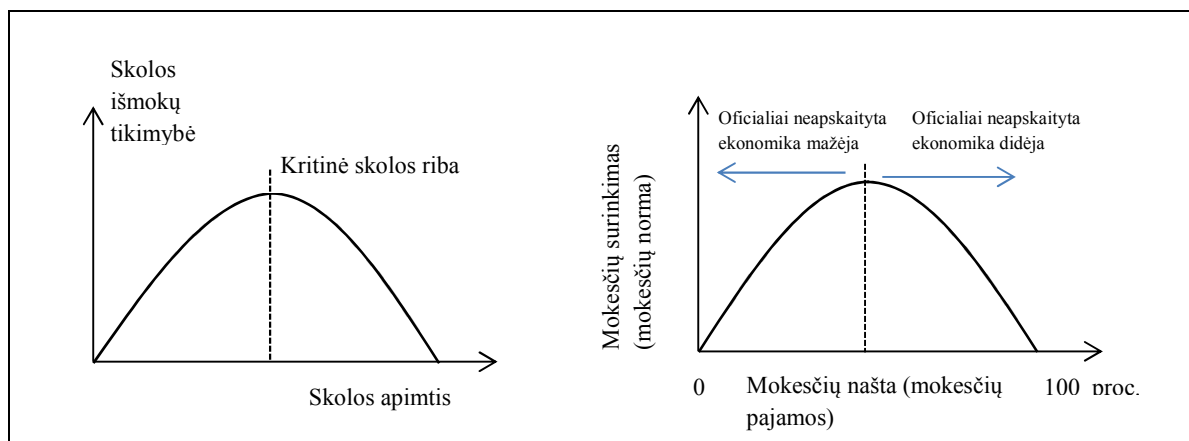
Remiantis makroekonomikos teorija, išstūmimo poveikis priklauso nuo LM kreivės (pinigų rinkos lygties). Kuo statesnė LM kreivė IS-LM modelyje, tuo silpnesnis fiskalinės politikos poveikis gamybos apimčiai ir didesnis poveikis kreditinių išteklių kainai. Kraštutiniai fiskalinės politikos taikymo atvejai numato visišką išstūmimą (kai LM kreivė vertikali, nes Klasikų požiūriu pinigų paklausa priklauso nuo pajamų lygio ir nepriklauso nuo palūkanų normos) ir jokio išstūmimo. Išstūmimo nėra, kai LM kreivė horizontali. Tokią išraišką kreivė įgyja, kai Keinsio požiūriu, ekonomika patenka į likvidumo spąstus. Tokiu

atveju pinigų paklausa labai jautriai reaguoja į palūkanų normos pokyčius ir pinigų politika neturi jokio poveikio.

M. Jasienė, A. Paškevičius (2010) tirdami Lietuvos **pinigų ir kapitalo rinkų** tarpusavio sąveiką lemiančius veiksnius, nustatė, kad valstybės skolos dinamika gana stipriai veikia konkurenciją tarp pinigų ir kapitalo rinkų. Darbe jau atskleista, kad valstybei skolinantis paklausa šalies pinigų rinkoje padidėja, kaip ir kreditinių išteklių kaina. Vertindami kapitalo rinką, M. Jasienė ir A. Paškevičius (2010) aiškina, kad kai valstybės skola santykinai mažėja tada gyventojai rizikuoja ir savo laisvas, investavimui skirtas lėšas nukreipia į pelningiausių - kapitalo rinkos sektorių.

1.3.3. Valstybės skolinimosi įtaka socioekonominiams ir psichologiniams veiksniams

Valstybės skolos persipildymo teoriją palaikantys C. Pattillo ir kiti (2002) teigia, jog esant tikimybei, kad valstybė ateityje gali būti **nepajėgti įvykdyti savo įsipareigojimus**, vietos ir užsienio investuotojai tampa pasyvesni, nes jiems gali tekti padengti įsipareigojimus kreditoriams gauta investicijų grąža. Valstybių skolos išmokėjimo galimybes galima pavaizduoti Laffero skolos kreive, vaizduojančia valstybės skolinimosi kritinę ribą, taip pat Lafero kreive paprastai perteikiama teorinė koncepcija, parodanti įplaukų į biudžetą priklausomybę nuo mokesčių tarifų (žr. 1.3 pav.).

1.3 pav. A. Laffero kreivė, vaizduojanti skolos išmokėjimo galimybes bei ryšį tarp surenkamų į biudžetą pajamų ir mokesčių dydžio įtakos oficialiai neapskaitomai ekonomikai

Šaltinis: pritaikyta darbo autorės, remiantis R. Čiegium (2012) ir G. Startiene, K. Trimoniū (2009)

Kaip matyti iš 1.3 paveikslo, skolai didėjant iki tam tikro lygio, didėja ir skolos išmokėjimo tikimybė, tačiau peržengus kritinę ribą, ji pradeda mažėti. Paradoksią Arthur Laffer'o kreivę galima paaiškinti tuom, kad mokesčių didinimas negarantuoja didesnių pajamų, skirtų valstybės skolai padengti. A. Laffer teigė, kad kažkur tarp nulio procentų ir

100 procentų mokesčių tarifų, yra tarifas, kuris padidina valstybės pajamas (Koba, 2011). Šiame teiginyje išryškėja ir Laffer'o teorijos problema, kadangi sunku nustatyti teisingą mokesčių normą, o vertinant valstybės skolą - kritinę skolos ribą, kurią viršijus skolos išmokėjimo tikimybė pradeda mažėti. Mokesčių tarifai įtakoja oficialiai neapskaitomos ekonomikos mastą, o oficialiai neapskaitoma ekonomika mažina valstybės pajamas, vadinasi, tokiu būdu įtakoja ir valstybės skola. G. Startienė ir K. Trimonis (2009) remdamiesi A. Laffer hipoteze, teigia, kad mokesčiams pasiekus tam tikrą ribą, tiek įmonės, tiek žmonės netenka motyvacijos ir pasitikėjimo valstybe. Autoriai cit. R. J. Cebula (1997) JAV atliktą tyrimą, nurodo, kad 1 procentu išaugus mokesčių naštai, oficialiai neapskaitoma ekonomika išauga 1,4 procento. Todėl oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto dinamika taip pat gali būti interpretuojama garsiąją Laffer'o kreive.

Valstybės skolos apimties ir dinamikos pokyčiai įtakoja **fiskalinės politikos** sprendimus. Kai kurių ekonomistų nuomone, vyriausybės galimybė skolintis, neskatina jos palaikyti biudžeto proceso efektyvų planavimą. Valstybės skola gali įtakoti ir **monetarinę politiką**. Vienos ar kelių šalių itin išaugusi valstybės skola gali sukelti sniego gniūžtės efektą. Ypač tai aktualu šalims, kurios yra vienokios, ar kitokios sąjungos narės. Anot B. Šidlauskaitės ir J. Šeputienės (2008), Europos Sąjungos šalims, kurios yra sudariusios Ekonominę ir pinigų sąjungą vienos ar kelių šalių vyriausybių skola sudaro neigiamą šalutinį poveikį ir kitoms narėms, kadangi padidėjęs skolinimasis padidina palūkanų normą. J. Čiburienė, M. Povilaitis, (2005) nurodo, kad Tarptautinis valiutos fondas (TVF), ar Europos Sąjungos fondai daro didelę įtaką tų šalių monetarinei ir fiskalinei politikai netgi tiesioginiu spaudimu valdžiai. Taigi tendencingai auganti valstybės skola kelia pavojų dėl **politinio nepriklausomumo**. Ypač tai aktualu šalims, kurios naudojami užsienio kapitalu. A. Drakšaitė (2011) mano, kad staiga išaugusios valstybės skolos aptarnavimo išlaidos gali būti ekonominio šoko priežastis. Taip pat autorės teigimu, dėl išaugusios skolos ir jos aptarnavimo išlaidų gali smarkiai nukentėti **šalies patikimumas** tarptautinėse finansų rinkose. Pastarųjų metų, kai kurių valstybių skolos išaukė tam tikrą sąstingį finansų rinkose, kadangi buvo paveikti **investuotojų lūkesčiai pesimistine** linkme. **Neapibrėžtumo** faktorius dėl ateities lūkesčių taip pat turėjo reikšmės finansų rinkoms. R. Rodzko (2005) tvirtina, kad dideli įsiskolinimo mastai kitoms užsienio šalims, gali sukelti užsienio investuotojų abejones dėl skolų gražinimo, o kilus tokioms abejonėms, jie gali apriboti skolinimą, sukeldami **skolos krizę**. Valstybes gali ištikti ir **bankrotas** dėl valstybės skolos neišmokėjimo bei nemokios valstybės statuso.

Paprastai teigiama, kad vieni iš svarbesnių valstybės skolos padarinių trumpuoju laikotarpiu yra auganti bendroji paklausa, o ilgu laikotarpiu mažėjantis kapitalas,

literatūroje išskiriama daug kitų valstybės skolinimosi pasekmių. Valstybės skolinimosi pasekmės pasireiškia įvairiais kanalais ir pastebėta, kad dauguma valstybės skolinimosi pasekmių turi neigiamą įtaką šalies socialinei gerovei bei ekonomikai tiek makrolygiu, tiek mikrolygiu.

1.4. Skolinimosi vidaus ir užsienio rinkose poveikis ekonomikai

Valstybė skolinasi vidaus ir užsienio rinkose. Moksliniuose darbuose vertinant valstybės skolą bei skolinimąsi daug dėmesio skiriama vidaus ir užsienio skolai bei valstybės skolinimosi rinkų diferenciacijai, kadangi jų įtaka ekonomikai nėra tapati. Literatūroje išryškėja tam tikri teigiami ir neigiami aspektai tiek skolinantis vidaus, tiek užsienio rinkose. Skolinimosi užsienyje įtaka yra reikšmingesnė šaliai tarptautinės ekonomikos požiūriu, o skolinimasis vidaus rinkoje ryškiau pasireiškia kaip šalies finansų rinkos akstinas. Valstybės skolinimosi vietos ir užsienio rinkose variantai yra neatsiejami šalies makroekonominės politikos elementai, o skolinimosi rinkų pasirinkimas yra tiesiogiai susijęs su valstybės mokėjimų balansu (Štuopytė, 2001, 2004). Nors valstybės skolinimosi pasekmės jau buvo aptartos ankstesniame poskyryje, šiame poskyryje bus analizuojama skolinimosi įtaka ekonomikai per vidaus ir užsienio skolinimosi sukeltus skirtingus efektus.

Ž. Karazijienė, A. Sabonienė (2009) nurodo, kad paskolos užsienio valiuta turi būti gražintos užsienio valiuta, todėl reikia atsižvelgti, kiek šalis tokių lėšų gali uždirbti. Ekonomikos mokslų daktaras S. Kropas (2010) teigia, kad užsienio valiutos atsargos uždirbamos produkcijos eksportu arba produkcijos tiekimu ne rezidentams. Valstybės skolinimasis iš užsienio turi būti derinamas su eksporto skatinimu, nes eksporto galimybės nustato skolinimosi iš užsienio ribas (Štuopytė, 2004). Viena iš eksporto skatinimo galimybių galėtų būti mažėjantis realusis valiutos kursas, tačiau G. Kancerevyčiaus (2009) žvelgdamas į valiutos kurso nuvertėjimą iš kitos pozicijos mano, kad teigiamas bruožas, kai valstybės skoloje yra maža dalis vidaus skolos ir didelė dalis užsienio skolos, nes esant atvirkštinei situacijai, kai šalyje veikia valiutų valdybos sistema, vyriausybei būtų naudinga devaluoti nacionalinę valiutą, dėl vidaus skolos vertės sumažinimo. Esant didesnei daliai užsienio valiuta denominuotos skolos, devalvacija tik pablogintų situaciją, nes šalies pinigai nuvertėtų, o užsienio skolos vertė nepasikeistų. G. Kancerevyčiaus nuomonė dėl valstybės skolos struktūros santykinių dalių pasiskirstymo parodo, kad autorius neigiamai vertina valiutos devalvaciją. Tai suprantama, kadangi valiutos kurso nuvertinimas padidintų bendrąsias išlaidas ir sukeltų ekonomikos perkaitimą, nors poveikis prekybos balansui ir būtų teigiamas.

R. Rodzko (2005) mano, kad jei šalis ilgą laiką skolinasi užsienyje, ji turėtų susirūpinti tokio skolinimosi ekonominiu pagrįstumu ir jos mokumu ateityje. Užsienio valstybės skola

dažniausiai dengiami nacionalinio biudžeto trūkumai, o užsienio skola netikslingai suvartojama tik šalies vidaus poreikiams tenkinti (Šimelytė, 2010). D. Butautas (2006) nurodo skolinimosi užsienyje grėsmes, teigdamas, kad biudžeto deficito ir skolinimosi iš užsienio ryšys yra labai glaudus, nes vyriausybė turi ieškoti kredito pasaulinėse kapitalo rinkose, kad finansuotų biudžeto deficitą, tačiau užsienio kapitalo rinkos gana nepastovios ir nuomonės apie kredito suteikimą ir sąlygas gali greitai keistis. H. N. R. Ribeiro ir kiti (2012) mano, kad užsienio skola yra labiau rizikingesnė nei vidaus skola, nes ištikus skolos krizei būtų daug sudėtingiau susitarti su užsienio investuotojais dėl geresnių sąlygų nei su vietos investuotojais. K. Levišauskaitės, A. Armanavičiaus (2001) nuomone, skolinimosi iš užsienio praktika sąlygoja neigiamus makroekonominius padarinius tiesiogiai turėdama įtakos bei didindama einamosios sąskaitos deficitą.

Mokslinėje literatūroje įžvelgiama ir teigiamų bruožų skolinantis užsienyje. Estų autoriai M. Sõrg ir D. Tuusis (2007) mano, kad užsienio paskolos vaidina svarbų vaidmenį šalių, kurioms trūksta nuosavų lėšų, ekonomikose, kadangi užsienio paskolos turi įtakos stabilizuojant mokėjimų balansą. Be to, kartais užsienio finansų rinkos gali pasiūlyti palankesnes skolinimosi sąlygas, t.y. santykinai pigesnę skolinimosi užsienyje kainą. Valstybės, kurių vietos finansų sistemoms silpnos ir brangesni finansiniai ištekliai nei užsienyje, būna linkusios daugiau naudotis užsienio rinkų teikiamomis galimybėmis. Vertinant teigiamus bruožus skolinantis šalies viduje, paminėtinas O. G. Rakauskienės (2006) argumentas, kuriuo ji tvirtina, kad skolinantis šalies viduje prisidedama prie šalies finansų rinkos plėtotės, kadangi skolintojai gauna palūkanas, t.y. pajamas iš palūkanų ir moka mokesčius. D. Kurtinaitytė -Venediktovienė ir kitos autorės (2011) taip pat palankiai vertina skolinimąsi šalies viduje, nes tada mažiau patiriama nuostolių dėl valiutų kursų skirtumų.

Svarbu, kad net ir įvertinus visus teigiamus ir neigiamus aspektus, praktiškas skolinimosi rinkų pasirinkimo variantas yra sąlygojamas įvairių veiksnių. Vienas iš pagrindinių galėtų būti V. Navicko ir Ž. Štuopytės (2001) konstatuotas faktas, kad atsisakyti užsienio skolinimosi galima tik tada, kai valstybė didelė ir jos finansų rinka plati ir likvidi. Lietuvos finansų rinka kol kas nėra pakankamai išplėtotą, todėl labiau teikia pirmenybę užsienio skolinimuisi, tačiau Lietuvoje yra nustatytas valstybės skolos limitas, pagal kurį Lietuvos užsienio skola neturėtų viršyti 85 proc. visos valstybės skolos (Buckiūnienė, 2011).

Apibendrintai pasakyti, kurioje rinkoje: vidaus, ar užsienio optimaliausia skolintis dėl autorių nuomonių išsiskyrimo gana sudėtinga. Akivaizdu, kad skolinimosi rinkų diferenciaciją lemia skolinimosi sąlygos, kredito kaina, bendra šalies makroekonominė padėtis. Teigiamų ir neigiamų aspektų išryškėjimas skolinantis tiek vidaus, tiek užsienio rinkose turėtų skatinti atsakingą, apgalvotą, finansiskai ir ekonomiškai įvertintą skolinimąsi.

1.5. Valstybės skolos pokyčius apibūdinantys rodikliai

Valstybės skolos absoliučios sumos mažai teikia informacijos apie skolinimosi tendencijas bei skolos našta valstybei, tuo tarpu kai kurie santykiniai valstybės skolos rodikliai objektyviai leidžia įvertinti valstybės skolą, jos kitimą bei poveikį ekonomikai.

Įvairių šalių XX a. paskutiniojo dešimtmečio pinigų ir skolos krizės patirtis paskatino tarptautines institucijas analizuoti ir tirti fiskalinį pažeidžiamumą bei jo ryšį su įsiskolinimu. Tarptautinis valiutos fondas nurodo, kad labai svarbu kiekvienai šaliai nuolat stebėti įsiskolinimo rodiklių ir finansinės veiklos rezultatų dinamiką, tačiau Ž. Simanavičienė (2007) pabrėžia, kad nepaisant daugybės sukurtų valstybės skolos rodiklių, susiduriama su jų panaudojimo problemomis, iš kurių pagrindinės – neapibrėžtumas ir kintantis požiūris santykinų rodiklių atžvilgiu. Tokie rodiklių vertinimo keblumai, skatina atsakingas institucijas nuolat atlikti tyrimus šioje srityje, kad sukurta valstybės skolos rodiklių sistema padėtų vykdyti nuolatinį valstybės skolos kitimo tendencijų monitoringą.

Svarbiausi valstybės skolą ir jos pokyčių tendencijas apibūdinantys valstybės skolos rodikliai, kurie išreiškiami santykiniais dydžiais pateikiami 1.2, 1.3 ir 1.4 lentelėse.

1.2 lentelė

Bendrieji valstybės skolos kitimą, apibūdinantys rodikliai

Kriterijaus pavadinimas	Trumpa charakteristika	Rodiklio reikšmės vertinimas	Autorius
Valstybės skolos ir BVP santykis	Šio rodiklio pagalba matuojamas šalies įsiskolinimo lygis, susijęs su šalies ekonominiu aktyvumu. Apskaičiuojant rodiklį daroma prielaida, kad visi BVP ištekliai yra prieinami skolos finansavimui.	Pagal Maastrichto kriterijų rodiklis neturėtų viršyti 60 %.	Pascal (2012); INTOSAI (2010)
Valstybės skola tenkanti vienam gyventojui	Parodo skolos dydį, tenkantį vienam valstybės gyventojui.	Teigiamai vertinama rodiklio mažesnė vertė.	Karazijienė (2011)
Valstybės skolos metinis indeksas, atmetus infliacijos poveikį	Padeda įvertinti realų valstybės įsiskolinimą.	Palankiai vertinamos rodiklio mažėjimo tendencijos.	Budrytė, Tursa (2002)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis lentelėje nurodytais autoriais

Po O. J. Blanchard 1990-ųjų darbo bei dėl pastebimų sunkumų naudojant kitokius rodiklius, specialioje literatūroje pastebima tendencija, kad labiausiai naudojamas rodiklis yra **valstybės skolos ir BVP santykis**. Šis rodiklis matuoja įsiskolinimo lygį, susijusį su šalies ūkine veikla. Tačiau interpretuojant rodiklį daroma prielaida, kad visi BVP ištekliai yra prieinami valstybės skolai finansuoti, tačiau tai nebūtinai yra tiesa (The International..., 2010). J. Čiburienė, M. Povilaitis (2005) valstybės skolos procentais nuo BVP rodiklio reikšmę aiškina ekonominių ciklų kontekste. Jų nuomone, augančioje ekonomikoje įmanoma turėti beveik stabilų valstybės skolos lygį (proc. nuo BVP). Tada absoliučiu dydžiu valstybės skola

auga, tačiau santykinai ji išlieka stabili, o gali imti ir mažėti. Smunkančioje ekonomikoje valstybės skola auga ne tik absoliučiu, bet ir santykinu dydžiu. Pagal Maastrichto kriterijų šis rodiklis neturėtų viršyti 60 proc. nuo BVP ribos, nes viršijimo atveju valstybės susiduria su fiskalinio tvarumo problema. Kiti autoriai nurodo tokius valstybės skolos nuo BVP procentais limitus: 60 proc. - išsivysčiusioms šalims ir 40 proc. – besivystančioms, turinčioms sparčiai augančias ekonomikas šalims. Tuo tarpu A. Chowdhury (2010) abejoja, kad nustatyti limitai yra optimalūs. Autorius išanalizavęs TVF pranešimus, nerado svaraus pagrindimo tokių limitų nustatymui, o atlikęs tyrimus, gavo silpną ryšį tarp valstybės skolos procentais nuo BVP ir makroekonominio nestabilumo. H. N. R. Ribeiro su kitais autoriais (2012) taip pat nėra tikri, dėl Maastrichto kriterijaus tinkamumo visoms euro zonos šalims. Autoriai pateikia keletą svarbių pavyzdžių: Meksika 1994-1995 metais patyrė skolos krizę, kai valstybės skolos santykis palyginti buvo žemas (apie 30 proc. nuo BVP). Tuo tarpu Japonija turi aukščiausią valstybės skolos lygį proc. nuo BVP tarp išsivysčiusių šalių (viršija 198 proc. nuo BVP), tačiau valstybei tai netrukdo skolintis daugiau negu bet kuriai kitai išsivysčiusiai šaliai. Žinoma, toks aukštas skolos lygis yra kvestionuotinas dėl poveikio šalies ekonomikai ir tolesnio skolinimosi, ypač dėl Japonijoje 2011 metais įvykusių gamtos katastrofų, pasaulinės krizės bei senstančios visuomenės veiksmų.

Ž. Karazijienė (2011) **valstybės skolos tenkančios vienam gyventojui** rodiklį nurodo, kaip bendrąjį valstybės skolos rodiklį parodantį, kokia valstybės skolos dalis tenka kiekvienam šalies gyventojui. O. Buckiūnienė (2011) teigia, kas šis rodiklis parodo, kokią sumą kiekvienas šalies gyventojas turėtų padengti, valstybės skolos išnykimo atveju. Ko gero, žymiai informatyvesnis būtų valstybės skolos tenkančios vienam dirbančiam gyventojui rodiklis, kadangi jis atskleistų, kokia tikroji skolos našta tenka šalies piliečiui, mokančiam mokesčius. Vertinant minėtų rodiklių dinamiką svarbu įvertinti, kokią įtaką rodikliams turi šalies demografiniai ir darbo rinkos pokyčiai.

Vienas iš rečiausiai literatūroje pateikiamų valstybės skolos rodiklių - **valstybės skolos metinis indeksas, atmetus infliacijos poveikį**. Šis rodiklis svarbus tuo, kad parodo realią įsiskolinimo vertę. S. Budrytė ir L. Tursa (2002) teigia, kad skaičiuojant valstybės skolos metinį indeksą, atsižvelgiama į infliacijos poveikį ir jeigu valstybės skola (absoliučia išraiška) kaupiasi lėčiau, negu kyla kainų lygis, reali įsiskolinimų vertė mažėja.

1.3 lentelėje pateikti rodikliai susiję su palūkanomis, mokamomis už valstybės skolinius įsipareigojimus.

Skolos našta parodantys santykiniai skolos rodikliai

Kriterijaus pavadinimas	Trumpa charakteristika	Rodiklio reikšmės vertinimas	Autorius
Palūkanų mokamų už valstybės skolą ir BVP santykis	Parodo šalies skolinimosi sąlygas, mokumo lygį bei šalies galimybes susidoroti su neproduktyviomis išlaidomis.	≤ 12 proc.	Pettinger (2012)
Palūkanų mokamų už valstybės skolą ir valdžios sektoriaus pajamų santykis	Parodoma valstybės skolos našta	≤ 10 proc. ≤ 15 proc.	TVF (2010); Buckiūnienė (2003)
Palūkanų mokamų už valstybės skolą ir biudžeto išlaidų santykis	Rodiklis matuoja finansinių išlaidų (palūkanų) dalį visose valstybės išlaidose.	Teigiamai vertinama mažėjanti (mažesnė) rodiklio reikšmė.	INTOSAI (2010)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis lentelėje nurodytais autoriais

Tiriant valstybės skolą bei jos našta, ypač daug dėmesio skiriama skolos aptarnavimo rodikliui - **palūkanų išmokų ir BVP santykiui**. Rodiklis parodo šalies skolinimosi sąlygas bei mokumo lygį (Budrytė, Tursa, 2002). Jis taip pat gali būti interpretuojamas kaip šalies galimybių susidoroti su neproduktyviomis išlaidomis indikatorius (The International..., 2010). T. Pettinger (2012), tirdamas įvairių šalių skolinimosi kaštų efektyvumą, nurodo, kad kai kurie ekspertai išskiria kritinę rodiklio reikšmę – 12 proc. Pasiėkus šią ribą, skolinimosi išlaidos tampa našta ekonominiam vystymuisi. Vertinant valstybės skolos valdymo išlaidų apimtį, svarbus rodiklis yra **mokėtinų palūkanų santykis su valdžios sektoriaus pajamomis**. Pagal Tarptautinio valiutos fondo rekomendacijas rodiklis neturėtų viršyti 10 proc. ribos. O. Buckiūnienė ir kt. autoriai (2003) nurodo, jog mokamų palūkanų už paskolas limitas nuo valstybės biudžeto pajamų neturėtų viršyti 15 proc. Kitas santykinis valstybės skolos rodiklis - **palūkanų už valstybės skolą ir biudžeto išlaidų santykis** - parodo, kokia našta tenka biudžeto išlaidoms, nes šiuo rodikliu apskaičiuojama, kurią dalį visų biudžeto išlaidų sudaro išlaidos palūkanoms. Vadinasi, kuo rodiklio reikšmė didesnė, tuo išlaidos palūkanoms mokėti sudaro didesnę visų biudžeto išlaidų dalį. 1.4 lentelėje pateikiami rodikliai užsienio skolai įvertinti.

Su valstybės užsienio skola susiję santykiniai skolos rodikliai

Kriterijaus pavadinimas	Trumpa charakteristika	Rodiklio reikšmės vertinimas	Autorius
Užsienio skolos ir BVP santykis	Rodiklis valstybės užsienio įsiskolinimų mastui matuoti.	≤ 40 proc.	IMF (2010); Vaškelaitis (2006)
Užsienio skolos padengimo lygis	Rodikliu parodomas šalies galimybės užsienio skolą padengti eksporto pajamomis.	≤ 200 proc. ≤ 150 proc.	Freytag, Pehnelt (2008); Levišauskaitė, Ruškys (2003)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis lentelėje nurodytais autoriais

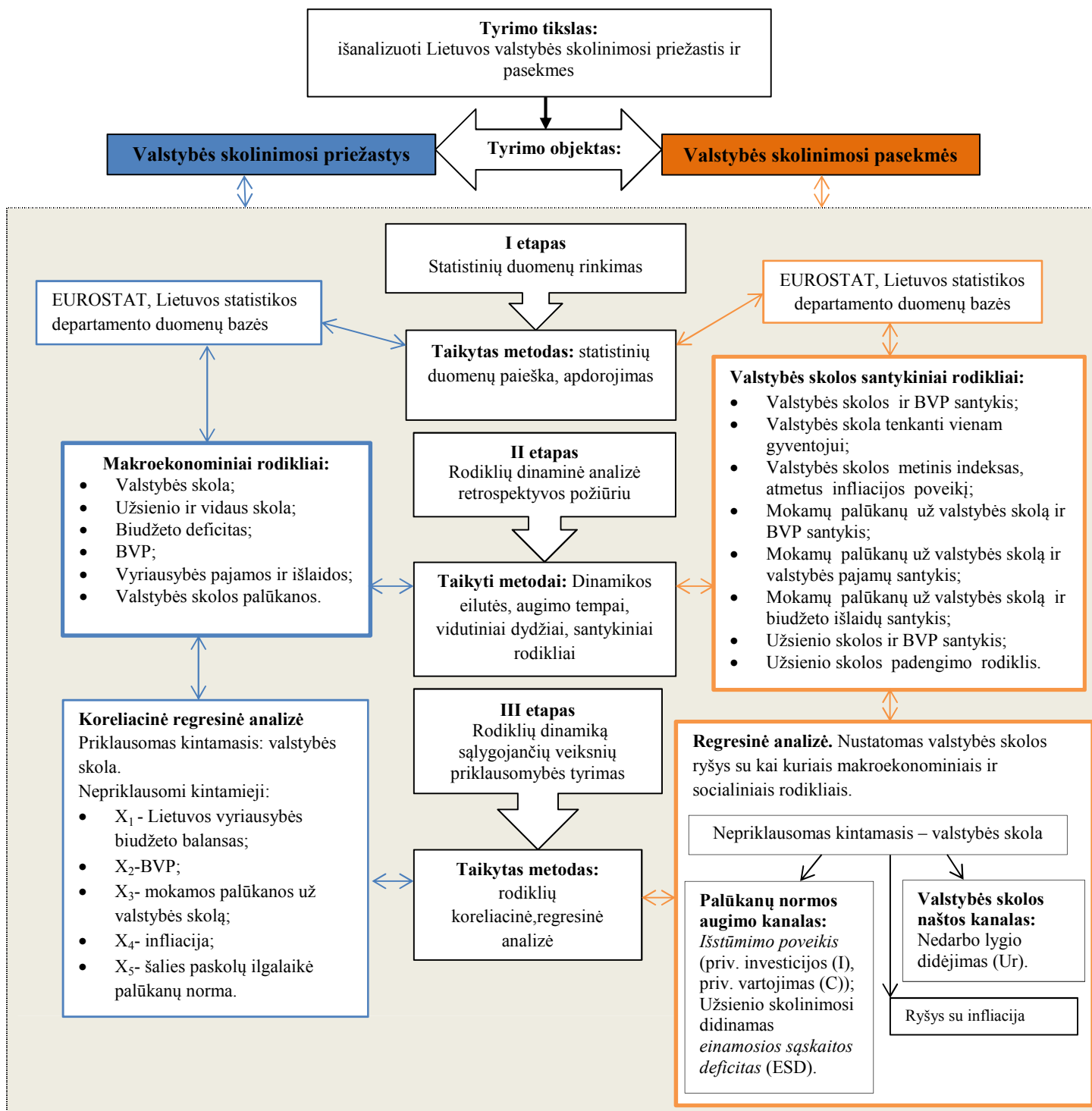
Užsienio skolos ir BVP santykis padeda įvertinti užsienio įsiskolinimų lygį. Kuo šis rodiklis mažesnis, tuo mažesnė dalis vartojimui skirtų išlaidų privalės būti panaudota šalies užsienio skolai aptarnauti. Anot Ž. Štuopytės (2004), jei užsienio skolos ir BVP santykis nedidėja, galima prognozuoti einamosios sąskaitos deficito priimtinumą. Ženklus ekonomikos augimas stabilizuoja užsienio skolos ir BVP santykį ir tokiu būdu didinamas šalies potencialas vykdyti įsipareigojimus užsieniui. Autorė mano, kad užsienio skolinimasis turi būti derinamas ne tik su bendrojo vidaus produkto augimo skatinimu, bet ir su eksporto skatinimu. A. Šimelytė (2010) mano, kad užsienio skolos dalies bendrajame vidaus produkte rodiklis signalizuoja apie tai ar skolintos lėšos gali būti naudojamos kaip ekonominės ir socialinės raidos reguliatorius. Vertinant šalies galimybes padengti užsienio skolą, svarbus vaidmuo tenka eksportui, kadangi **užsienio skolos padengimo lygis**, t.y. užsienio skolos ir eksporto santykis gali parodyti tokias galimybes. Skirtingi autoriai nurodo skirtingas rodiklio kritines reikšmes (žr. 1.4 lentelę). Vertinant Lietuvos užsienio skolinimosi tendencijas, ko gero, tinkamesnė vertinimams yra lietuvių autorių nurodyta 150 proc. riba.

Analizuoti santykiniai valstybės skolos rodikliai padeda objektyviau įvertinti valstybės skolos kitimą, jo priežastis bei pasekmes. Kai kurių rodiklių nustatyti limitai padeda kontroliuoti valstybės skolos pokyčius, o nustatytų ribų viršijimas signalizuoja apie neigiamas galimas pasekmes.

1.6. Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių analizės metodika

Siekiant ištirti valstybės skolinimosi priežastis bei identifikuoti skolinimosi pasekmes magistro baigiamajame darbe pasirinktas 2004 - 2011 metų laikotarpis. 2004 metai kaip atskaitos taškas pasirinktas todėl, kad pagal perteklinio deficito procedūros reikalavimus, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, remiantis naujos redakcijos Valstybės skolos įstatymu, nuo 2004 metų valstybės skola tam tikrais aspektais pradėta vertinti kitaip, kad būtų priartėjama prie ES teisės aktų.

Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių socialekonominei analizei atlikti sudarytas valstybės skolinimosi tyrimo modelis, kuris pavaizduotas 1.4 paveiksle.

1.4 pav. Valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių tyrimo modelis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Tiriamąjame magistro darbo dalyje tyrimas atliekamas pagal etapus. I etape surenkami tyrimui reikalingi statistiniai duomenys iš „Eurostat“, Lietuvos statistikos departamento duomenų bazių. II etape atliekama rodiklių dinaminė analizė retrospektyvos požiūriu. Tiriant valstybės skolinimosi priežastis, įvertinamas valstybės skolos ir jos pokyčius galėjusių lemti

makroekonominių reiškinių kitimas. Šiam tikslui pasiekti skaičiuojami pagrindiniai dinamikos eilučių indikatoriai (Bartosevičienė, 2006):

1. Padidėjimo/sumažėjimo tempas (T_p):

$$T_p = \frac{y_n - y_1}{y_1} \times 100 \text{ (baziniu būdu);} \quad (1)$$

$$T_p = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} n \times 100 \text{ (grandininis būdu);} \quad (2)$$

čia: y_n - dabartinė reikšmė;
 y_{n-1} - prieš dabartinę reikšmę buvusi reikšmė;
 y_1 - bazinė reikšmė;
 t - metų skaičius.

2. Vidutinis didėjimo tempas (\bar{T}_d):

$$\bar{T}_d = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}; \quad (3)$$

čia: y_n - galutinis;
 y_1 - pradinis dinamikos eilutės lygis.

Valstybės skolinimosi pasekmėms įvertinti pasitelkiami santykiniai valstybės skolos rodikliai. Rodiklių skaičiavimo formulės pateikiamos 1.5 lentelėje.

1.5 lentelė

Santykių valstybės skolos rodiklių apskaičiavimo formulės

Santykis valstybės skolos rodiklis	Apskaičiavimo formulė
Valstybės skolos ir BVP santykis	$\frac{\text{Valstybės skola}}{\text{BVP}}$
Valstybės skola tenkanti vienam gyventojui	$\frac{\text{Valstybės skola}}{\text{Šalies gyventojų skaičius}}$
Valstybės skolos metinis indeksas, atmetus infliacijos poveikį	$(S_t/S_0 * P_0/P_t)^*$
Mokamų palūkanų už valstybės skolą ir BVP santykis	$\frac{\text{Palūnos už valstybės skolą}}{\text{BVP}}$
Mokamų palūkanų už valstybės skolą ir valdžios sektoriaus pajamų santykis	$\frac{\text{Palūkanos už valstybės skolą}}{\text{Valstybės pajamos}}$
Mokamų palūkanų už valstybės skolą ir biudžeto išlaidų santykis	$\frac{\text{Palūkanos už valstybės skolą}}{\text{Biudžeto išlaidos}}$
Užsienio skolos ir BVP santykis	$\frac{\text{Užsienio skola}}{\text{BVP}}$
Užsienio skolos padengimo rodiklis	$\frac{\text{Užsienio skola}}{\text{Valstybės eksportas}}$

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis darbe analizuota mokslinė literatūra

* Indeksas paskaičiuotas pagal formulę, pateiktą A. Budrytės ir L. Tursos (2002) straipsnyje "Valstybės skolos raida, rizika ir priimtino lygis". Čia: S_t – bendros valstybės skolos apimtis tam tikrų metų pabaigoje; S_0 – bendros valstybės skolos apimtis prieš metus; P_t – VKI (vartotojų kainų indeksas, 2005 m. = 1) tam tikrais metais; P_0 – VKI prieš metus.

III etape koreliacinės regresinės analizės pagalba nustatomas ryšys tarp valstybės skolos ir makroekonominių rodiklių, kurie teorinėje darbo dalyje buvo atskleisti, kaip pagrindiniai veiksniai įtakojantys valstybės skolos augimą. Tiriant skolinimosi pasekmes, nustatoma valstybės skolos ryšio galimybė su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais: privačiomis investicijomis ir vartojimu, einamosios sąskaitos deficitu, nedarbo lygiu, privataus sektoriaus bendrojo pagrindinio kapitalo formavimu.

Duomenys apdoroti socialinių mokslų statistinių programų paketu SPSS ir Microsoft Excel programa. Koreliacinių ryšių analizė interpretuojama koreliacijos koeficiento (r) reikšmių skalės charakteristika, kuri pateikta 1.6 lentelėje.

1.6 lentelė

Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė

Ryšio glaudumo rodikliai	0,1 – 0,3	0,31 – 0,5	0,51 – 0,7	0,71 – 0,9	0,91 – 0,99
Ryšio stiprumo charakteristika	silpnas	vidutinis	pastebimas	stiprus	labai stiprus

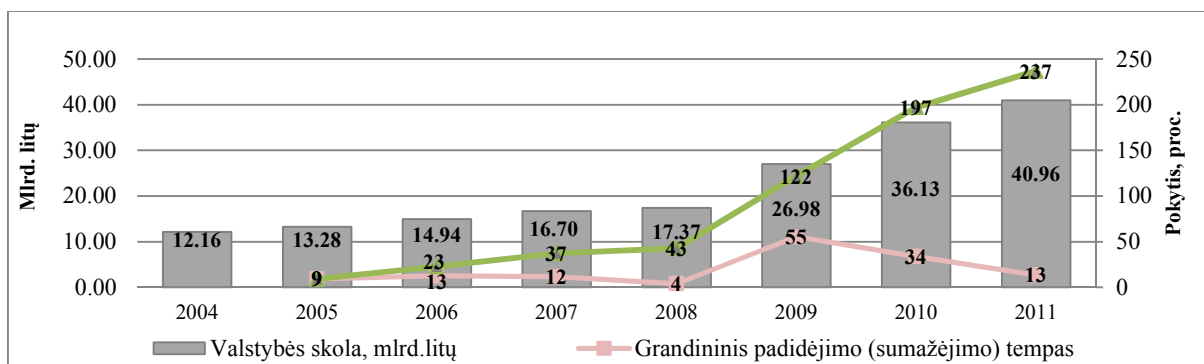
Šaltinis: V. Bartosevičienė (2006). Ekonominė statistika. Kaunas: Technologija

Ryšio glaudumo rodiklių reikšmės svyruoja nuo 0,1 iki 0,99. Kaip matyti iš pateiktos lentelės, didėjanti rodiklio reikšmė charakterizuoja stipresnį ryšį. Tiesioginę priklausomybę tarp kintamųjų nusako teigiamos koreliacijos koeficiento reikšmės, o atvirkštinę priklausomybę - neigiamos reikšmės.

2. VALSTYBĖS SKOLINIMOSI PRIEŽASČIŲ IR PASEKMIŲ TYRIMAS

2.1. Valstybės skolos dinamika 2004-2011 metais

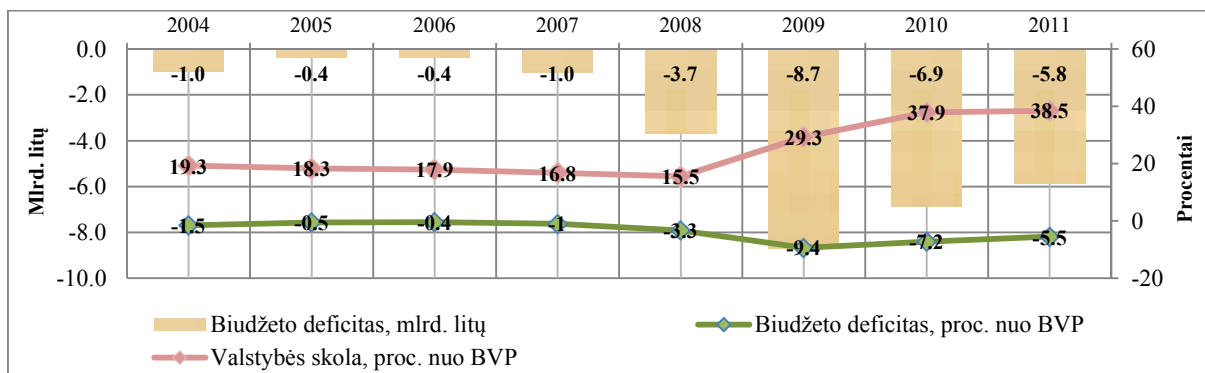
Siekiant ištirti valstybės skolinimosi priežastis ir pasekmes, pirmiausia reikia išanalizuoti valstybės skolos kitimą tiek absoliučiais, tiek santykiniais dydžiais. 2.1 paveiksle pateikta Lietuvos valstybės skolos dinamika.

2.1 pav. Lietuvos valstybės skolos apimties kitimas 2004-2011 m., mlrd. Lt

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

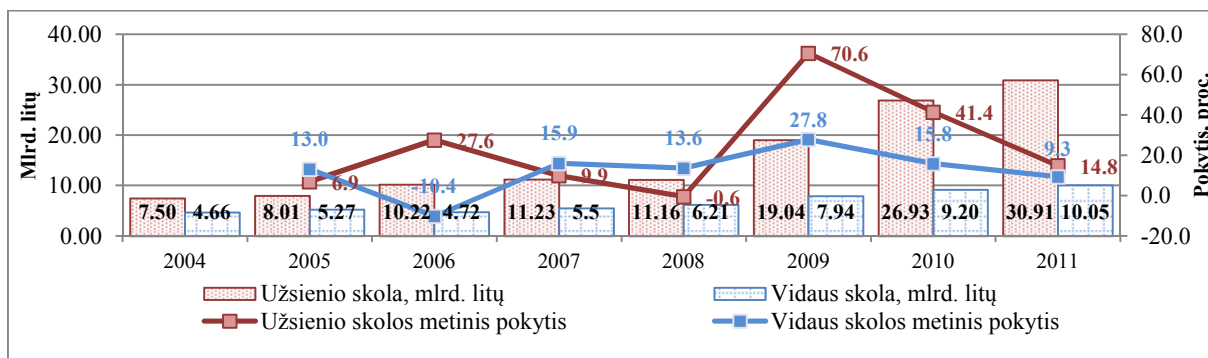
Nagrinėjant 2.1 paveiksle pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, kad valstybės skola analizuojamu laikotarpiu tendencingai augo. Didžiausias augimo tempų lūžis pastebimas 2009 metais, kai valstybės skola išaugo net 55 proc. punktais lyginant su 2008 metų skola. Be abejonės, tokį staigų skolos augimą galima sieti su prasidėjusia pasauline ekonomikos krize. Po 2009 metais staigiai išaugusios valstybės skolos, matome, kad kitais metais valstybės skolos augimo tempai buvo mažesnių dydžių: 34 proc. punktais valstybės skola išaugo 2010 metais lyginant su 2009 metų skola ir 13 proc. punktų - 2011 metais lyginant su 2010 metų skola. Bazinis padidėjimo tempas parodo, kad valstybės skola analizuojamu laikotarpiu išaugo beveik 3,4 karto ir 2011 metais pasiekė beveik 41 mlrd. litų dydį. Valstybės skolos dinamikos nagrinėjimas neatsiejamas nuo biudžeto balanso padėties bei šalies bendrojo vidaus produkto kitimo, todėl šių dydžių dinamika pateikta 2.2 paveiksle.

2.2 pav. Lietuvos biudžeto deficito bei valstybės skolos proc. nuo BVP kitimas 2004-2011 metų laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Kaip matyti iš 2.2 paveikslo, valstybės biudžetas visą analizuojamą laikotarpį buvo deficitinis, didžiausias deficitas, kaip ir galima tikėtis, buvo 2009 metais – 9,4 procento nuo BVP, tačiau 2010-2011 metų sumažėjęs biudžeto deficitas reiškia, kad vyriausybės fiskaliniam subalansuotumui pasiekti naudotos priemonės buvo gana efektyvios, nes biudžeto deficitas ėmė mažėti ir 2011 metais siekė 5,5 proc. nuo BVP. Taip pat remiantis paveiksle pateiktais duomenimis, galima teigti, kad valstybės skola procentais nuo BVP 2004-2008 metais mažėjo, kai tuo tarpu absoliutaus valstybės skolos dydžio vertinimas rodo priešingas tendencijas. Žinoma, rodiklio teigiamai dinamikai įtakos turėjo BVP kitimas. Realus BVP augimo tempas parodo, kad iki 2008 metų Lietuvos ekonomika sparčiai augo. Tačiau, kaip minėta, net ir tuo metu valstybės biudžetas buvo deficitinis. Analizuojamu laikotarpiu Lietuva subalansuotų viešųjų finansų neturėjo, kai tuo tarpu kaimyninė šalis Estija, kuri kaip ir Lietuva, po Nepriklausomybės atgavimo skolinimosi istoriją pradėjo iš naujo, turėjo perteklinį biudžetą ir kaupė rezervus ekonominio pakilimo metu. Lietuvos ekonomistai ekonominio pakilimo metu Lietuvos biudžeto politiką vertina neigiamai, kadangi tokia politika lėmė vis didesnį skolinimąsi. Anot N. Mačiulio, 2004-2008 metais sparčiai augant ekonomikai, buvo neatsakingai didinamos įvairios išlaidos, kurios nulėmė deficitinį šalies biudžetą (Šliužas, 2012b). Vertinant valstybės skolinimosi dinamiką, svarbu įvertinti valstybės skolinimosi rinkų pasirinkimą, todėl analizuojamas valstybės skolinimasis vidaus ir užsienio finansų rinkose. 2.3 paveiksle pateikiamas valstybės skolinimasis skaidant jį į vidaus ir užsienio.

2.3 pav. Lietuvos Respublikos Vyriausybės skolinimasis užsienio ir vidaus finansų rinkose 2004-2011 metų laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

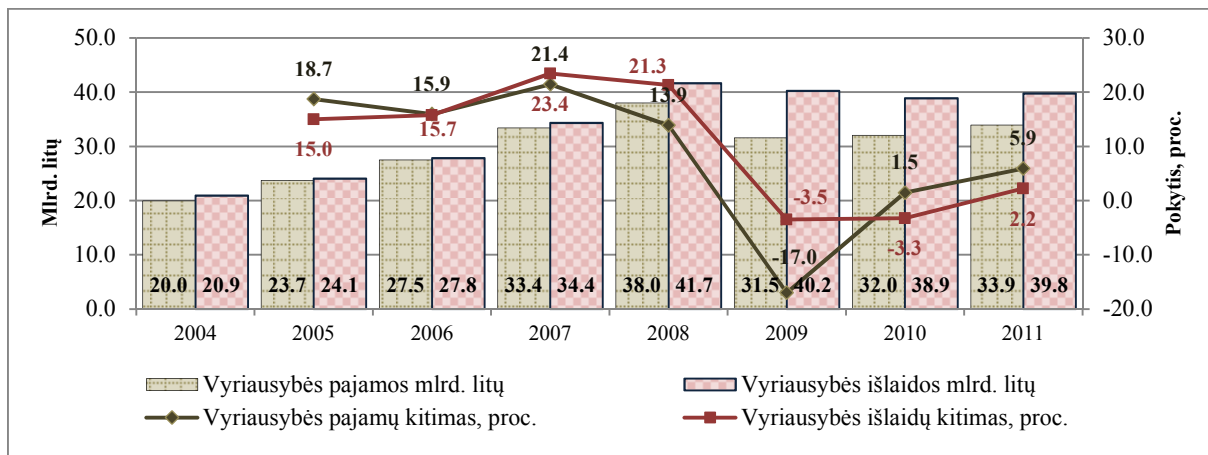
2.3 paveiksle pateiktas grafikas puikiai iliustruoja, kad Lietuva labiau skolinosi užsienio finansų rinkose, kadangi užsienio skola analizuojamu laikotarpiu buvo didesnė už vidaus skolą. Užsienio skola analizuojamu laikotarpiu sudarė 60-75 proc. visos valstybės skolos. Didžiausias atotrūkis tarp vidaus ir užsienio skolos pastebimas 2010-2011 metais, kai užsienio skola tiek 2010, tiek 2011 metais sudarė po 73 proc. visos skolos. Iš grafiko matyti, kad 2004-2005 metais tarp vidaus ir užsienio skolos atotrūkių nebuvo tokie ženkliūs, tačiau užsienio skola vis tiek sudarė didesniąją skolos dalį: 2004 metais sudarė 62 procentus, o 2005 metais 60 procentų visos skolos. Grandininiai užsienio ir vidaus skolos didėjimo (mažėjimo) tempai rodo metinius pokyčius lyginant su prieš tai buvusiais metais. Užsienio skola analizuojamu laikotarpiu labiausiai išaugo 2009 metais – 69 proc. punktais lyginant su 2008 metais. 2008 metais lyginant su 2007 metais užsienio skola labai nežymiai vos 0,6 proc. punkto (arba 65,40 mln. litų) sumažėjo. Vidaus skola buvo sumažėjusi 2006 metais – 10,4 procentinio punkto lyginant su 2005 metais. Kitais analizuojamo laikotarpio metais valstybės vidaus skola kasmet turėjo tendenciją augti, tiesa, gerokai mažesniais tempais nei užsienio valstybės skola. R. Jasinavičiaus, V. Ganiprausko (2011) nuomone, valdžios atstovai daro klaidą ir patiria nuostolius daugiau skolindamiesi užsienio rinkose.

Įvertinus bendras valstybės skolas, jos struktūras (vidaus ir užsienio skolas) kitimo tendencijas, toliau darbe bus siekiama įvertinti valstybės skolos apimties pokyčius sukėlusias priežastis.

2.2. Valstybės skolinimosi sąlygojančių priežasčių vertinimas

2.2.1. Vyriausybės pajamų ir išlaidų 2004-2011 metais analizė

Vienas iš svarbiausių valstybės skolinimosi priežasčių tyrimo tikslų turėtų būti valstybės pajamų ir išlaidų struktūra bei dinamika, kadangi vien faktas, kad skolinamasi dėl išlaidų perviršio neatskleidžia esminių skolinimosi priežasčių. Valstybės pajamų ir išlaidų dinamika pateikiama 2.4 paveiklėse.

2.4 pav. Lietuvos valstybės pajamų ir išlaidų dinamika 2004-2011 metų laikotarpiu

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Iš pateikto paveikslo matyti, kad 2004-2008 metais atotrūkia tarp valstybės pajamų ir išlaidų nebuvo tokie ženklūs, kaip 2009-2011 metais. Didžiausias vyriausybės išlaidų augimas buvo pasiektas 2007 metais, kai valstybės išlaidos išaugo 23,4 proc. punkto lyginant su 2008 metais, tačiau tais metais ir pajamų augimas buvo didžiausias – 21,4 proc. punkto.

Prasidėjus ekonominei krizei, vyriausybė ėmėsi pagrindinių mokesčių, sudarančių pagrindinę valstybės pajamų dalį, įmokų kėlimo. 2009 metų sausį PVM mokesčio tarifas buvo padidintas nuo 18 proc. iki 19 proc., o tų pačių metų rugsėjį iki 21 proc. 2009 metais pelno mokesčio tarifas buvo padidintas 5 proc. punktais ir pasiekė 20 procentų. Socialinio draudimo įmokos padidintos 2 procentais. Tais metais akcizų apmokestinto benzino įmoka išaugo 34,4 proc., dyzelino - 20,4 proc., o automobilių dujų net 142 procentais. Nepasaint mokesčių kėlimo, siekiamo rezultato vyriausybei pasiekti nepavyko ir 2009 metų pajamos sumažėjo 17 procentinių punktų, o išlaidos 3,5 proc. punkto. Lietuvos laisvosios rinkos instituto prezidentė Vainienė, R. (2009), komentuodama 2009 metų pirmąjį PVM, pelno, akcizų, Sodros įmokų kėlimą, priminė, kad dėl keliamų mokesčių sukuriamas Lafero efektas – keliant mokesčius, biudžeto pajamų surinkimas nedidėja proporcingai, o gali pradėti net mažėti. 2009 metų vyriausybės sumažinti valstybės sektoriaus darbuotojų atlyginimai, pensijų ir motinystės pašalpos, didesnė namų ūkiams ir įmonėms uždėta mokesčių našta, mažino valstybės pajamas, nes mažėjo vartojimas. Sumažėjęs privataus ir viešojo sektoriaus vartojimas

nulėmė mažesnes PVM mokesčio pajamas net ir esant didesniai PVM tarifui. J. Deksnienės (2010) teigimu, 2009 metais mažesnes už 2008 metų PVM pajamas sąlygojo sumažėję paslaugų ir prekių pardavimai, mažėjanti užsienio prekyba, sumažėjusios prekių ir paslaugų kainos bei pramonės produkcijos apimčių sumažėjimas.

G. Žigienė, A. Liubimova (2010a, 2010b) moksliniuose darbuose tyrė valstybės išlaidų apimties ir struktūros įtaką ekonominiam augimui bei išlaidų produktyvumo/neproduktyvumo lygius. Autorės nustatė, kad 2009 metais Lietuvoje neproduktyvios (neskatinančios plėtros) išlaidos buvo skiriamos trims iš dešimties valstybės funkcijų ir jos sudarė 50 proc. visų finansinių išteklių. Tokia didelė dalis neproduktyvių išlaidų visose išlaidose neskatina ekonominio augimo, todėl didėja išlaidos, paprastai viršijančios valstybės pajamas. Kaip pasekmė tokios situacijos – didesnis skolinimasis bei auganti valstybės skola. Remiantis G. Žigienės, A. Liubimovos metodika (žr. 2 priedą) buvo atliktas 2010-2011 metų (nagrinėjamo laikotarpio 2004-2008 metų analizė neatlikta, kadangi Lietuvoje valstybės išlaidų kryžminė klasifikacija taikyti pradėta nuo 2009 metų) valstybės išlaidų produktyvumo/neproduktyvumo lygių nustatymas pagal kryžminę klasifikaciją. Skaičiavimų rezultatai pateikti 2.1 lentelėje.

2.1 lentelė

Produktyvių ir neproduktyvių funkcinių valstybės išlaidų elementų produktyvumo lygiai

Funkciniai elementai		Produktyvumo lygiai					
		2010 metai			2011 metai		
		Neproduktyvios išlaidos	Neutralios išlaidos	Produktyvios išlaidos	Neproduktyvios išlaidos	Neutralios išlaidos	Produktyvios išlaidos
Neprodukt. išlaidos	Bendros valstybės paslaugos	84,51%	14,68%	0,81%	83,99%	15,11%	0,90%
	Poilsis, kultūra ir religija	70,38%	14,92%	14,70%	65,16%	19,37%	15,47%
	Socialinė sauga	78,95%	20,70%	0,35%	79,91%	19,86%	0,23%
Produktyvios išlaidos	Gynyba	89,80%	0,02%	10,18%	91,26%	0,02%	8,72%
	Viešoji tvarka ir visuomeninė apsauga	78,79%	17,20%	4,00%	70,02%	26,08%	3,91%
	Ekonomika	19,57%	75,70%	4,72%	16,96%	75,20%	7,84%
	Aplinkos apsauga	9,86%	89,55%	0,59%	13,33%	85,24%	1,43%
	Būstas ir komunalinis ūkis	12,42%	87,58%	0,00%	17,89%	81,85%	0,25%
	Sveikatos apsauga	9,38%	88,96%	1,66%	9,42%	87,66%	2,92%
	Švietimas	76,82%	18,67%	4,51%	61,78%	34,57%	3,65%

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Finansų ministerijos duomenimis

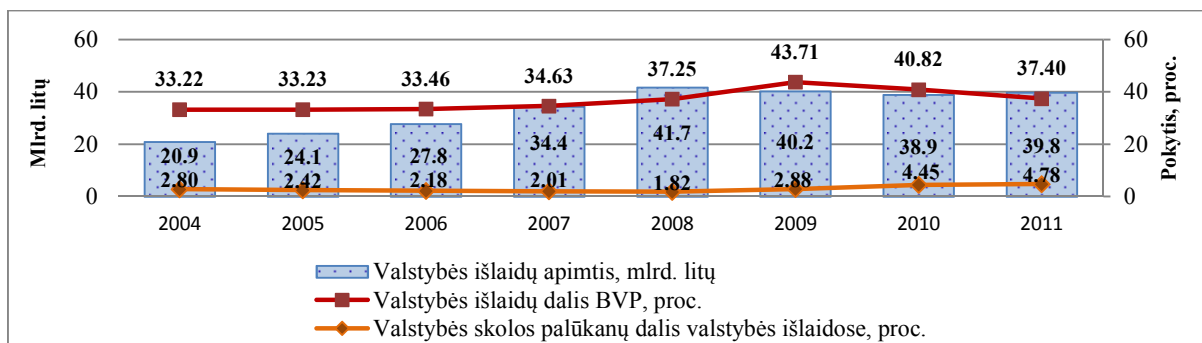
Kaip matyti iš 2.1 lentelės duomenų, išlaidų ekonominio produktyvumo struktūra 2010-2011 metais buvo labai panaši. Didesni produktyvių išlaidų ekonominio produktyvumo struktūros pokyčiai pastebėti viešosios tvarkos ir visuomenės apsaugos neproduktyvių išlaidų dalies sumažėjimu 8,78 proc. punkto ir švietimo išlaidų neproduktyvių išlaidų dalies

sumažėjimu 15,5 procentinio punkto 2011 metais ir, žinoma, tokie pokyčiai gali būti vertinami teigiamai. 2.1 lentelės duomenys taip pat atskleidžia, kad išlaidų, kurios pagal funkcinę kvalifikaciją vertinamos produktyviomis valstybės išlaidomis struktūra parodo, kad produktyvių išlaidų, t.y. išlaidų, patiriamų sandoriams dėl materialiojo ir nematerialiojo turto, jose yra labai mažai: gynybos išlaidose 2010 metais jos sudarė šiek tiek daugiau nei 10 proc., o 2011 metais 8,72 procento, kitose neproduktyviose išlaidose jos nesiekia nė 5 procentų. Tuo tarpu gynybos, viešosios tvarkos ir visuomenės apsaugos, švietimo išlaidų struktūroje didžiąją dalį sudaro neproduktyvios išlaidos, tokios kaip darbo užmokestis ir socialinis draudimas, prekių ir paslaugų įsigijimai, turto išlaidos, socialinės išmokos ir kt., vadinasi, produktyvių valstybės išlaidų teorinis produktyvumo vertinimas iš esmės nėra visapusiškas.

Ekonomistė A. Maldeikienė mano, kad Lietuvos vyriausybės skolinimasi lemia neadekvačiai dideli valstybės socialiniai įsipareigojimai. A. Maldeikienė (2012 metais) teigė: “treči metai iš eilės realusis atlyginimas Lietuvoje krenta, bet socialinės išmokos arba gražinamos iki to lygio, kuris buvo prieš krizę, arba bent nesumažėja, arba net padidėja <...> “ (Šliužas, 2012b). Vienas iš pavyzdžių neadekvačiai didelių valstybės socialinių įsipareigojimų galėtų būti Lietuvos motinystės (tėvystės) atostogų trukmė. Lietuvoje iš ES šalių šios atostogos trunka ilgiausiai –dvejus metus. Iš vienos pusės, tokia vyriausybės iniciatyva galėtų būti sveikintina dėl skatinimo vaiką ir motiną būti kuo ilgiau kartu. Kita vertus, atsižvelgus į išsivysčiusių šalių praktiką, Lietuvos pasirinkta politika tiek ekonominiu, tiek socialiniu aspektu galėtų būti vertinama prieštaringai, nes neprieinama vieningos nuomonės, dėl tokio sprendimo poveikio visoms suinteresuotoms šalims.

Iš tiesų, socialinės apsaugos programos ne visada sukelia teigiamų efektų ekonomikai. Anot G. Žigienės, A. Liubimovos (2010b) socialinės apsaugos programos skatina žmones tarp laisvalaikio ir darbo rinktis laisvalaikį, nes bedarbio pašalpos skatina žmones likti bedarbiais. Be to, nedarbo reguliavimo politika Lietuvoje nepasižymi produktyvumu. H. Šakienė (2009), Lietuvoje atlikusi nedarbo ir nedarbo draudimo išmokų analizę 2004-2008 metais gavo prieštarigus rezultatus: nors nedarbo lygis mažėjo nuo 2004 iki 2007 metų (statistinė informacija pateikiama darbo 2.3.2. poskyryje), nedarbo draudimo išmokos kasmet augo nuo 31,4 mln. litų 2004 metais iki 98,6 mln. litų 2008 metais, kai nedarbo lygis išaugo vos 1,5 proc. punkto. Tokia situacija leidžia daryti prielaidą, kad nors ilgalaikių bedarbių gretos mažėjo, naujų bedarbių, kuriems pagal įstatymą priklauso parama, kiekis didėjo. Valstybės išlaidos, skirtos remti aktyvioms darbo rinkos reguliavimo priemonėms 2004 metais siekė 6 mln. litų, o 2008 metais – 69,5 mln. litų, vadinasi, išlaidos per penkerius metus išaugo net 11, 4 karto. Tokiu būdu valstybės išlaidų neefektyvus paskirstymas skatina žalingo pobūdžio pasirinkimus, kurie sukelia ekonomiškai nepageidaujamus reiškinius.

Palūkanų mokėjimai (bendrųjų valstybės paslaugų išlaidų sudedamoji dalis) už prisiimtas skolas taip pat sudaro neproduktyvių išlaidų dalį. 2.5 paveiksle pateikta valstybės skolos palūkanų dinamika bei jų dalis visose valstybės išlaidose 2004-2011 metais.

2.5 pav. Valstybės išlaidų apimties ir mokamų palūkanų procentinės dalies biudžeto išlaidose pokyčiai 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Iš pateikto paveikslo matyti, kad valstybės skolos palūkanų dalis bendrose valstybės išlaidose vienakryptės tendencijos neturėjo: nuo 2004 metų iki 2008 metų palūkanų dalis mažėjo ir 2008 metais sudarė 1,82 proc. visų valstybės išlaidų, tačiau vertine išraiška valstybės skolos palūkanos sumažėjo 3,8 mln. litų tik 2005 metais ir siekė 582,5 mln. litų. Rodiklio kitimą šiuo atveju lėmė pačių valstybės išlaidų dinamika ir valstybės skolos palūkanų lyginamasis svoris jose. Nuo 2009 metų valstybės skolos palūkanos kasmet sudarė didesnę valstybės išlaidų dalį. 2011 metais valstybės skolos palūkanos sudarė 4,78 proc. (arba beveik 2 mlrd. Lt) visų valstybės išlaidų. R. Jasinavičiaus, V. Ganiprausko (2011) paskaičiavimais, valstybė 2004-2010 metais būtų sutaupiusi 1,75 mln. litų (sumokėtų palūkanų) jei būtų teikusi pirmenybę skolinimuisi iš namų ūkių, o ne iš užsienio kreditorių. Namų ūkiai 2004, 2005 ir 2010 metais taip pat būtų mažesne dalimi praradę savo santaupas dėl nuvertėjimo, jei pinigines atsargas būtų investavę į valstybės vertybinius popierius, o ne į bankinius indėlius. Finansų analitikas Stasys Jakeliūnas sako, kad padidėjus palūkanoms, biudžete deficito skylė dar labiau didėja, kartu versdama skolintis bei keldama palūkanų sumą (Ekonomika.atn.lt, 2010). Palūkanų mokėjimas yra viena iš svarių priežasčių didinančių biudžeto deficitą, kuris finansuojamas padidėjusiu skolinimusi.

Vertinant valstybių skolinimosi kainą svarbus vaidmuo tenka kredito reitingams. Ilgalaikio skolinimosi užsienio valiuta kredito reitingai leidžia sumažinti valstybės skolinimosi kainą bei susitarti dėl geresnių skolinimosi sąlygų. Kredito reitingų agentūrų suteikti Lietuvai ilgalaikio skolinimosi užsienio valiuta reitingai pateikti 1 priede. 2008 metais

dvi tarptautinės kredito reitingų agentūros „Standard&Poor’s“ ir „Fitch Ratings“ dėl ekonominio nuosmukio sukeltos didėjančios rizikos, susijusios su išoriniu sektoriumi, sumažino Lietuvos ilgalaikio skolinimosi užsienio valiuta reitingus per dvi pakopas nuo „A“ iki „BBB+“. Kita reitingų agentūra – „Moody’s“ – 2009 metais taip pat sumažino Lietuvos skolinimosi reitingą nuo „A2“ iki „Baa1“. 2011 metų pabaigai „Standard & Poor’s“ ir „Fitch“ agentūros Lietuvai nustatė palankesnius - „BBB“, o „Moody’s“ - „Baa1“ kredito reitingus su stabilia perspektyva. Šie vertinimai reiškia, kad šalies nemokumo rizika yra maža ir tai lemia mažesnes skolinimosi sąnaudas.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad jeigu skolintos lėšos panaudojamos investicijoms, jos yra pateisinamos ir vertinamos teigiamai. 2.2 lentelėje pateikiamos valstybės biudžeto lėšos, skirtos valstybės kapitalo investicijoms.

2.2 lentelė

Valstybės kapitalo investicijos 2004-2011 metais

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Valstybės kapitalo investicijos, mlrd. Lt	2,1	2,6	2,7	3,3	4,8	3,5	5,0	3,8

Šaltinis: LR Seimo duomenų bazė (LR Vyriausybės nutarimai dėl valstybės investicijų paskirstymo)

Valstybės investicijos laikomos produktyviomis išlaidomis ir deklaruojama, kad įgyvendinant investicinius projektus siekiama ekonominės ir socialinės naudos bei valstybės funkcijų vykdymo užtikrinimo. Iš pateiktos lentelės matyti, kad valstybės kapitalo investicijos nuo 2004 metų iki 2009 metų kasmet augo. 2009 - 2011 metais valstybės kapitalo investicijų kitimas vienakryptės tendencijos neturėjo: 2009 metais valstybės investicijos sumažėjo 1,3 mlrd. Lt lyginant su 2008 metais, tačiau 2010 metais išaugo 1,5 mlrd. Lt, o 2011 metais vėl sumažėjo 1,2 mlrd. Lt. Valstybės kapitalo investicijų kitimui didelės įtakos turi Europos Sąjungos fondų lėšų paskirstymo intensyvumas. Kaip minėta, valstybės investicijos vertinamos pozityviai, jeigu jos pateisina išsikeltus tikslus ir yra pasiekama ilgalaikė ekonominė ir/ar socialinė nauda. Tačiau net ir neatlikus išsamios valstybės investicijų programų analizės, galima pasakyti, kad dėl kai kurių investicijų pagrįstumo gali kilti abejonių. A. Šindeikis (2012) mano, kad šalies ūkio investicijoms trūksta masto ir nuoseklumo, todėl ribojamas jų poveikis. Autorius nagrinėdamas 2004-2011 m. laikotarpio ES struktūrinės paramos struktūrą, pastebi, kad viešojo sektoriaus materialinėms investicijoms teko 65,5 proc. lėšų, privataus sektoriaus materialinėms investicijoms buvo skirta 12,2 proc. lėšų, o bendrajai produkcijai -22,3 proc. lėšų. Kaip pavyzdį iš abejotinių viešojo sektoriaus investicinių projektų būtų galima pateikti Valdovų rūmų atkūrimo projektą. Prieštaringas Lietuvos Respublikos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų

atkūrimo projektas LR Valstybės kontrolės (2010b) buvo įvertintas kaip atliekamas nerezultatyviai, o valstybės lėšos panaudojamos neefektyviai. Valdovų rūmų projekto kaina 2001–2010 metų laikotarpiu išaugo 3,63 karto t.y. nuo 114 mln. Lt iki beveik 368 mln. Lt. Vertinant atlikto audito ataskaitą, galima teigti, kad projekto vykdymas akivaizdžiai neskaidrus, galima įžvelgti korupcijos požymių. Taip pat reikia pabrėžti, kad Valstybės investicijų 2011–2013 metų programoje 2011 metams numatytų kapitalo investicijų paskirstyme oficialiai Valdovų rūmams dar skirta 8 mln. Lt, tačiau anot V. Mazuronio priskaičiavus lėšas skirtas Kultūros Ministerijai, kurių paskirtis Valdovų rūmams, suma siektų 40 mln. Lt (ekonomika.lt, 2010). A. Šindeikis (2012) įsitikinęs, kad dalies investicijų, skirtų skurdo ir socialinės atskirties mažinimui, poveikis trumpalaikis. Sukurtos vandenvaldos ir vandentvarkos sistemos regionuose, kuriuose sparčiai mažėja žmonių, galima laikyti perteklinėmis. Taip pat jas sudėtinga išlaikyti, todėl svarbiu ateities uždaviniu tampa tinkamas ekonominės ir socialinės infrastruktūros tinklų panaudojimas ir optimizavimas. Investicinių lėšų paskirstymo prioritetai taip kelia klausimų. Pagal lėšų paskirstymo prioritetus, kuriuos kasmet tvirtina Vyriausybė, 2010-2012 m. atsiradęs naujas prioritetas - ekonomikos atgaivinimo projektai, skirti eksportui skatinti ir bedarbystei mažinti per verslumo didinimą, remiant darbo vietų kūrimą ir išlaikymą smulkiajame ir vidutiniame versle, atsižvelgiant į ekonominę situaciją, užėmė tik 8 vietą iš 8 galimų prioritetų, tai parodo, kad svarbesni prioritetai nei ekonomikos augimas buvo nebaigtų statybų tolesnis finansavimas (7 prioritetas), ar avarinės būklės statinių rekonstravimas ir kapitalinis remontas (6 prioritetas). Žinoma, darbo vietų išsaugojimas statybų sektoriuje taip pat labai svarbus, kadangi ekonominio nuosmukio metu jis buvo pažeistas labiausiai, tačiau Premjero rezidencijos Turniškėse kaip ir įvairių kitų pastatų remontas, ar naujų pastatų statymas, kuris ateityje vėl pareikalus valstybės išlaidų išlaikymui, kelia abejonių, ar tai tikrai būtinos investicijos valstybės funkcijų vykdymo užtikrinimui ekonominio sunkmečio metu. Investicijos privačiam sektoriui didžiąją dalimi apima valstybės vykdomą Daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programą, kurios tikslas sumažinti šiluminės energijos sąnaudas ir tokiu būdu prisidėti prie vieno iš Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų - siekti sušvelninti klimato kaitą. Dėl programos siekių, ją būtų galima vertinti labai palankiai. Taip pat pravartu atsižvelgti į tai, jog namų ūkių išlaidų dalis šildymo mokesčiamas užimą svarią dalį visų išlaidų, pagal Valstybės kontrolės (2010a) audito ataskaitą šildymo sąnaudos sudaro apie 10 procentų vidutinių šeimos pajamų. Tačiau daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programa nevyksta sklandžiai ir atsilieka nuo numatyto įgyvendinimo tokiais aspektais kaip laiko, kiekio bei kokybės. Valstybės paramos intensyvumas, kuris mažėjo proporcingai

gyventojų finansiniams pajėgumams kelia riziką, kad gyventojai atsisakys modernizuoti būstą, nors ir supranta daugiabučių namų atnaujinimo reikšmę ir naudą.

2.2.2. Lietuvos valstybės skolos apimties kitimo priklausomybė nuo makroekonominių rodiklių

Valstybės skolos apimties kitimo priežasčių įvertinimui pasirinkti nepriklausomi kintamieji – Lietuvos vyriausybės biudžeto balansas (X_1), bendrasis vidaus produktas (X_2), mokamos palūkanos už valstybės skolą (X_3), infliacija (X_4), šalies paskolų ilgalaikė palūkanų norma (X_5). Nepriklausomų kintamųjų dinamika pateikta 3 priede. Koreliacijos koeficientas parodo nepriklausomo veiksnio įtakos stiprumą priklausomam kintamajam, todėl siekiant išsiaiškinti nepriklausomų kintamųjų įtaką priklausomam kintamajam, bei nepriklausomų kintamųjų tarpusavio ryšį sudaryta Pirsono koreliacijos koeficiento koreliacinė matrica, kuri pateikta 2.3 lentelėje.

2.3 lentelė

Pirsono (Pearson) koreliacinė matrica

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Y (Valstybės skola)	1,00	-0,803*	0,551	0,996**	-0,161	0,295
X_1 (Lietuvos vyriausybės biudžeto balansas)		1,00	-0,500	-0,782*	-0,007	-0,760*
X_2 (Bendrasis vidaus produktas)			1,00	0,510	0,696	0,186
X_3 (Mokamos palūkanos už valstybės skolą)				1,00	-0,202	0,245
X_4 (Infliacija)					1,00	0,069
X_5 (Šalies paskolų ilgalaikė palūkanų norma)						1,00

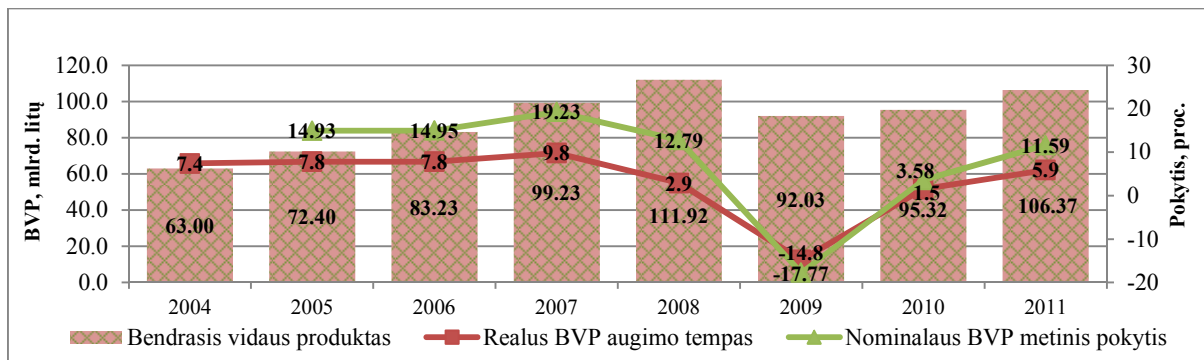
Sudarytos koreliacinės matricos pagalba matyti, kad nustatyti nedidelio reikšmingumo valstybės skolai atitinkamu laikotarpiu šie rodikliai: infliacijos ir šalies paskolų ilgalaikės palūkanų normos. Sudarytos matricos duomenys nurodo autokoreliaciją tarp vyriausybės biudžeto balanso ir mokamų palūkanų už valstybės skolą bei šalies paskolų ilgalaikės palūkanų normos, nes egzistuoja stiprūs ryšiai. Tarp bendrojo vidaus produkto ir infliacijos nustatytas pastebimas ryšys. Įvertinus šiuos veiksnius, nustatyta, kad daugianarės koreliacinės analizės atlikti netikslinga, nes analizė nebūtų statistiškai reikšminga.

Detalesnei analizei pasirinkti valstybės biudžeto balanso, bendrojo vidaus produkto ir mokamų palūkanų už valstybės skolą rodikliai.

Vienas iš dažniausiai tiriamų valstybės skolos ryšių - valstybės skolos ryšys su BVP, kuris pasireiškia dviem kryptimis: valstybės skolos poveikio nustatymas ekonominiam

* koreliacijos koeficientas reikšmingas, kai $p = 0,05$.** koreliacijos koeficientas reikšmingas, kai $p = 0,01$.

augimui ir ekonominio augimo įtaka valstybės skolai. 2004-2011 metų bendrojo vidaus produkto dinamika pateikta 2.6 paveiksle.

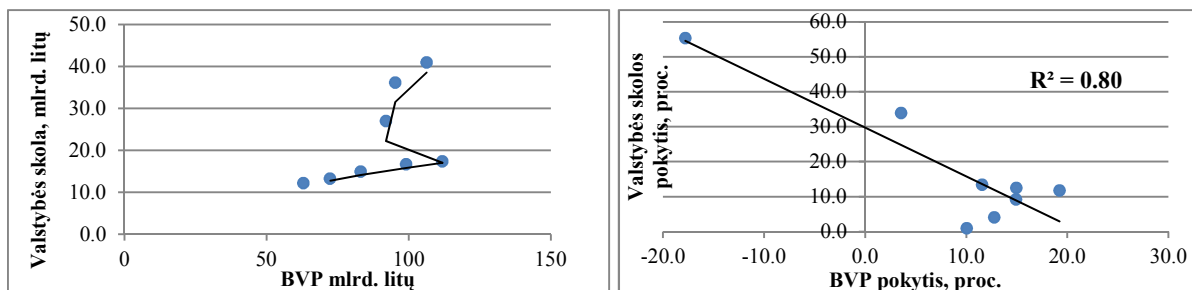

2.6 pav. Bendrojo vidaus produkto (mln. Lt) ir realiojo BVP augimo tempų (proc.) dinamika Lietuvoje 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Remiantis 2.6 paveiksle pateikta informacija, matyti, kad nuo 2004 metų iki 2009 metų BVP kasmet augo. Bendrasis šio laikotarpio padidėjimas siekia beveik 49 mlrd. litų arba 78 procentinius punktus. Lietuvos laisvosios rinkos instituto atlikti ekonomikos tyrimai atskleidžia, kad 2004-2008 metais BVP augimą lėmė kylanti ekonomika, gerėjantys namų ūkių ir įmonių finansiniai rodikliai, suaktyvėjusi vidaus rinka bei pagerėjusios eksporto sąlygos bei padidėjusios jo apimtys (LLRI, 2009a; 2009b). 2009 metais bendrasis vidaus produktas smuko beveik 18 proc. punktų. Tiesa, vertinant realiojo BVP augimo tempus, matyti, kad smukimas buvo mažesnis - 14,8 proc. punktų, tačiau ir augimas 2010-2011 metais buvo mažesnis nei vertinant nominalio BVP grandininius pokyčius.

Ryšio tarp valstybės skolos ir BVP išraiškos pateiktos 2.7 paveikslo a ir b dalyse.

a) Ryšys vertinant nominalius dydžius

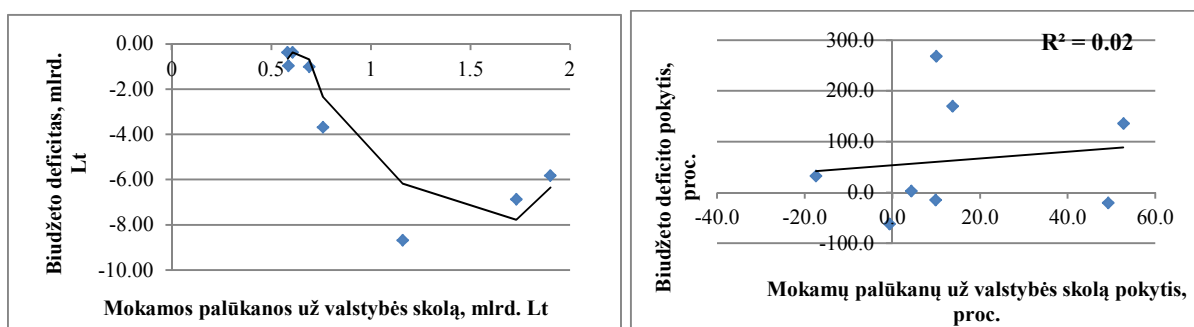
b) Ryšys vertinant dydžių metinius pokyčius

2.7 pav. Valstybės skolos ir BVP ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamentu

Iš 2.7 paveikslo a dalies pateiktos ryšio išraiškos, matyti, kad tai slankiojo vidurkio trendo išraiška, todėl buvo pasirinkta ištirti ryšį tarp valstybės skolos ir Lietuvos BVP metinių pokyčių. 2.7 paveiklso b dalis parodo, kad tokiu atveju egzistuoja tiesinis ryšys. Iš determinacijos koeficiento galima spręsti, kad BVP kitimas paaiškina 80 proc. valstybės skolos sklaidos. Lietuvoje valstybės skolos ir bendrojo vidaus produkto ryšio išraiška paaiškina teorinius dėsnius: ekonomikos augimas lemia mažesnę skolinimąsi, o ekonomikos sulėtėjimas didina valstybės skolą. Kaip matyti iš paveikslo b dalies, kai BVP sumažėjo analizuojamu laikotarpiu labiausiai - 18 procentinių punktų, valstybės skola nagrinėjamu laikotarpiu išaugo daugiausia – 55 procentiniais punktais.

Siekiant ištirti biudžeto balanso ir mokamų palūkanų už valstybės skolą ryšį su valstybės skola, pasirinkta įvertinti palūkanų mokamų už valstybės skolą ryšį su biudžeto deficitu, kadangi mokamos palūkanos už valstybės skolą yra dalis vyriausybės išlaidų, o pastarosios tiesiogiai susijusios su biudžeto deficitu. 2.8 paveiksle pavaizduota ryšio tarp biudžeto deficito ir mokamų palūkanų už valstybės skolą išraiška.

a) Ryšys vertinant nominalius dydžius

b) Ryšys vertinant dydžių metinius pokyčius

2.8 pav. Mokamų palūkanų už valstybės skolą ir biudžeto deficito ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamentu

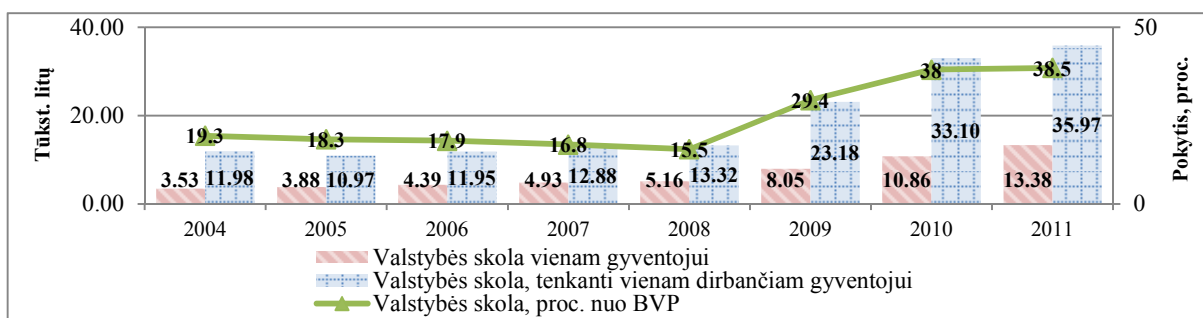
Vertinant biudžeto deficito (mlrd. Lt) ir mokamų palūkanų už valstybės skolą (mlrd. Lt) ryšio išraišką, kuri pateikta paveikslo a dalyje, pastebima, kad tai slankiojo vidurkio trendas. Paveiklso b dalyje, pateikta tiesinio trendo išraiška ir šiuo atveju matyti, kad determinacijos koeficientas parodo, jog mokamų palūkanų už valstybės skolą kitimas paaiškina tik 2 proc. valstybės biudžeto deficito pokyčių. Tiesioginis ryšys rodiklius siejo 2005-2009 metais. 2006-2009 metais augo mokamos palūkanos už valstybės skolą kaip ir biudžeto deficitas. 2005 metais palūkanos mokamos už valstybės skolą mažėjo beveik 1 procentiniu punktu, tuo tarpu biudžeto deficitas sumažėjo 62,4 procentinio punkto. 2004 metais biudžeto deficito ir mokamų palūkanų už valstybės skolą rodiklius siejo netiesioginis ryšys: biudžeto deficitas

išaugo 32,4 procentinio punkto, o mokamos palūkanos už valstybės skolą sumažėjo 17,46 procentinio punkto. Tokią susidariusią situaciją būtų galima paaiškinti Lietuvos įstojimu į Europos Sąjungą. Lietuvai susidarė palankesnės sąlygos skolintis, taigi skolinimosi kaina mažėjo, bet tuo pačiu prirėkė papildomų lėšų įvairioms programoms ir struktūriniais pokyčiams įgyvendinti dėl įstojimo į ES, todėl biudžeto deficitas didėjo. 2010 - 2011 metais analizuojamus rodiklius siejo atvirkštinis ryšys: dėl vyriausybės fiskalinės drausmės įgyvendinimo biudžeto deficitas mažėjo, o palūkanos augo ir dėl nepalankesnių skolinimosi sąlygų, ir dėl išaugusios pačios valstybės skolos.

2.3. Valstybės skolinimosi pasekmių tyrimas

2.3.1. Valstybės skolinimosi pasekmių vertinimas valstybės skolos santykinų rodiklių aspektu

Bendriausi valstybės skolos pokyčius apibūdinantys santykiniai valstybės skolos rodikliai yra valstybės skola proc. nuo BVP ir valstybės skola tenkanti vienam šalies piliečiui, bei valstybės skola tenkanti vienam dirbančiam piliečiui.

2.9 pav. Bendrieji valstybės skolos rodikliai 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Valstybės skolos vienam gyventojui rodiklis Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu didėjo ir 2011 m. Lietuvoje kiekvienas šalies pilietis buvo „skolingas“ 13,4 tūkst. Lt. Didžiausias rodiklio išaugimas (54 proc. punktais) įvyko 2009 metais, kai rodiklis padidėjo beveik 2893 Lt ir pasiekė 8 tūkst. Lt lygį. Šalyje santykinis rodiklis per analizuojamą laikotarpį padidėjo daugiau nei 2 kartus. Analizuojamo rodiklio didėjimui įtakos turėjo valstybės skolos ir gyventojų skaičiaus pokyčiai: valstybės skola augo, o gyventojų skaičius mažėjo dėl neigiamos natūralios kaitos bei neigiamos neto migracijos. Valstybės skolos, tenkančios vienam dirbančiajam gyventojui rodiklis parodo tikrąją skolos našta, tenkančią mokesčius mokančiam gyventojui. Kitaip nei valstybės skolos vienam gyventojui rodiklis, šis rodiklis

2005 metais buvo sumažėjęs, nors pati skola ir didėjo. 8 procentinių punktų sumažėjimą 2005 metais lyginant su 2004 metais nulėmė 19 proc. punktų užimtųjų skaičiaus padidėjimas. Didžiausias valstybės skolos tenkančios vienam dirbančiam gyventojui išaugimas kaip ir valstybės skolos tenkančios vienam gyventojui buvo 2009 metais. Tais metais rodiklis išaugo 74 proc. punktais. Rodiklio didėjimą nulėmė 55 proc. punktais išaugusi valstybės skola lyginant su 2008 metais ir beveik 11 proc. punktų sumažėjęs užimtųjų skaičius. Didžiausia skolos našta dirbančiajam gyventojui teko 2011 metais – beveik 36 tūkst. Lt. Nors užimtųjų skaičius 2011 metais išaugo 4 proc. punktais (siekė beveik 1,14 mln.) rodiklio didėjimui didesnę poveikį padarė 13 proc. punktų išaugusi valstybės skola lyginant su 2010 metais.

Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu valstybės skola neviršijo 38,5 proc. nuo BVP ribos ir tai didžiausia analizuojamo laikotarpio rodiklio reikšmė, tačiau kaip matyti, buvo smarkiai priartėta prie kai kurių autorių nurodomos pavojingos valstybės skolos 40 proc. nuo BVP ribos. Nuo 2004 metų iki 2009 metų šalyje pastebima rodiklio mažėjimo tendencija. Tokia teigiama rodiklio dinamika šalyje aiškintina spartėjančiu ekonomikos augimo tempu 2005-2008 metais. Rodiklio didėjimą 2009-2011 metais atitinkamai nulėmė auganti valstybės skola ir ekonominio augimo sulėtėjimas perėjęs į ekonominį nuosmukį. Bendru požiūriu, analizuojamas rodiklis neperžengė Maastrichto kriterijaus kritinės reikšmės – valstybės skolos 60 proc. nuo BVP.

Analizuojant valstybės skolą, svarbu įvertinti infliacijos poveikį, todėl apskaičiuotas valstybės skolos metinis indeksas, kuris parodo, kaip kaupiasi valstybės skola: greičiau, ar lėčiau negu didėja kainos (žr. 2.4 lentelę).

2.4 lentelė

Valstybės skolos metinis augimas, atmetus infliacijos poveikį bei valstybės skolos nominalus augimas

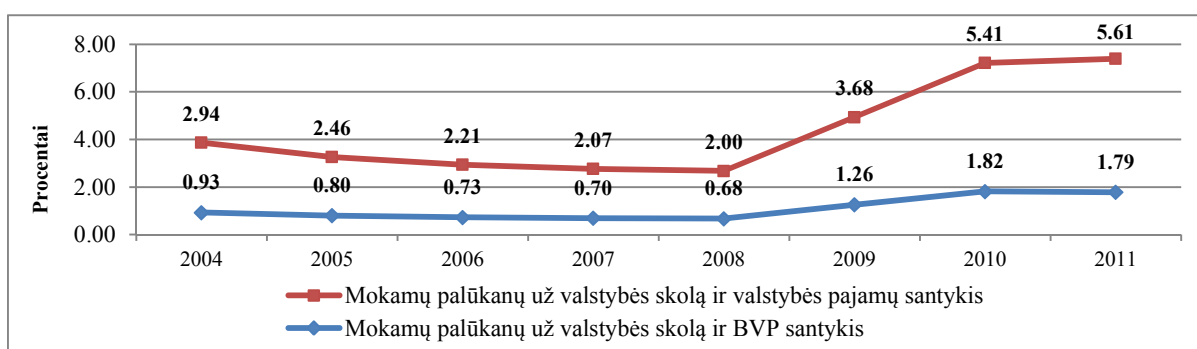
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Valstybės skolos metinis augimas, atmetus infliacijos poveikį, procentais	-0,01	5,94	8,19	5,68	-6,18	49,19	31,81	9,15
Nominalus valstybės skolos augimas, procentais	0,96	9,22	12,52	11,78	4,05	55,30	33,89	13,38

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Remiantis 2.4 lentelėje pateiktomis rodiklių reikšmėmis, matyti, kad Lietuvoje 2004 metais reali valstybės skolos vertė beveik nekito, panašias tendencijas parodo ir nominalus valstybės skolos augimas. 2005, 2006, 2007 metais reali įsiskolinimų vertė didėjo panašiai: 6 proc. punktais, nors nominalia išraiška valstybės skola padidėjo daugiau: 9,22 proc. punkto 2005 metais ir beveik 12 proc. punktų 2007 metais. 2006 metais reali įsiskolinimų vertė padidėjo 8 proc. punktais. Tik analizuojamo laikotarpio 2008 metais valstybės skolos

apskaičiuotas metinis indeksas parodo, kad tais metais reali įsiskolinimų vertė mažėjo, kai matyti iš lentelės tais metais ir nominalus valstybės skolos augimas buvo mažiausias – 4 proc. punktai. 2009 metais metinis indeksas padidėjo net 0,55 proc. punkto ir indekso reikšmė siekė 1,49, o tai reikštų, kad 2009 metais reali įsiskolinimų vertė padidėjo beveik 50 proc., kita vertus, nominalus valstybės skolos augimas parodo, kad tais metais valstybės skola išaugo 55 proc. punktais. 2010 metais indekso reikšmė sumažėjo iki 1,32. 2011 metais rodiklis sumažėjo dar 0,23 procentinio punkto ir pasiekė 1,09 reikšmę. Vadinas, kiekvienais analizuojamo laikotarpio metais, išskyrus 2004 ir 2008 metus, valstybės skola kaupėsi greičiau, negu didėjo kainos, todėl reali įsiskolinimų vertė didėjo.

2.10 paveiksle pateikti valstybės skolos našta nusakantys santykiniai valstybės skolos rodikliai.

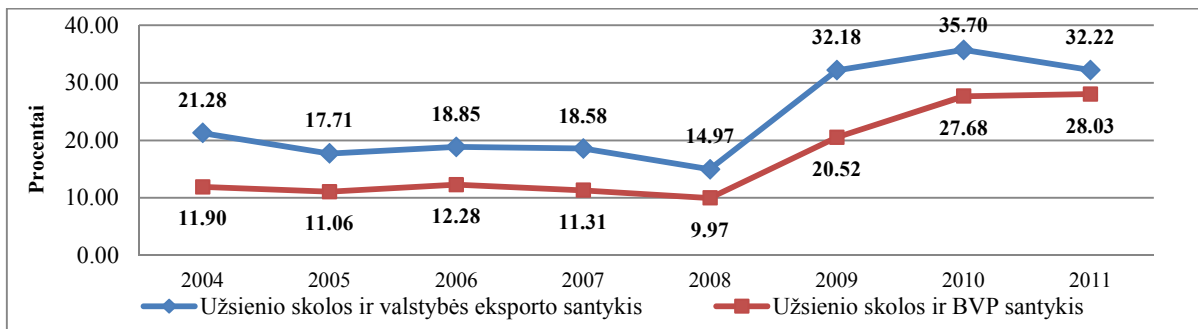
2.10 pav. Valstybės skolos naštos rodikliai 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Valstybės skolos aptarnavimo rodiklis – palūkanų išmokų ir BVP santykis parodo šalies skolinimosi sąlygas bei mokumo lygį. Visą apžvelgiamą laikotarpį Lietuvos valstybės skolos aptarnavimo rodiklis nebuvo didesnis kaip 1,82 proc. nuo BVP. Kaip matyti iš 2.10 paveikslo, Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu mažiausios skolos aptarnavimo išlaidos buvo 2008 metais (0,68 proc. nuo BVP), o didžiausios valstybės skolos aptarnavimo išlaidos užfiksuotos 2010 metais, kai ypač išaugo valstybės skolos palūkanos dėl pačios valstybės skolos apimties padidėjimo, bei sumažėjusių BVP augimo tempų.

Palūkanų mokėjimų ir valstybės gaunamų pajamų santykis procentais parodo valstybės skolos našta. Remiantis Tarptautiniu valiutos fondu, priimtina rodiklio reikšmė yra ne daugiau kaip 10 procentų. Iš 2.10 paveikslo matyti, kad rodiklis neviršijo kritinės ribos. Didžiausia rodiklio reikšmė buvo 2011 metais – 5,61 proc., o mažiausia 2008 metais – 2,0 proc. 2008 metais valstybės pajamos išaugo 14 proc. punktų lyginant su 2007 metais, o mokamos

palūkanos už valstybės skolą – 10 proc. punktų, tai ir nulėmė rodiklio mažėjimą. 2.11 paveiksle pateikti rodikliai susiję su užsienio skola.

2.11 pav. Valstybės užsienio skolos naštos rodikliai 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Lietuvoje valstybės užsienio skolos dalies BVP rodiklis vienakryptės tendencijos neturėjo: vienais metais didėjo, kitais mažėjo. Didžiausia rodiklio reikšmė užfiksuota 2011 metais (28,03 proc.), mažiausia – 2008 metais (9,97 proc.). Pagal Tarptautinį valiutos fondą rodiklis neturėtų viršyti 40 procentų. Kaip matyti iš 2.11 paveikslo tokios rodiklio viršijimo grėsmės Lietuvai analizuojamu laikotarpiu nebuvo, tačiau 2011 metais rodiklis išaugo 18,06 proc. punkto lyginant su 2008 metais.

Užsienio skolos su valstybės eksportu rodiklis dažnai vadinamas tiesiog užsienio skolos padengimo rodikliu, kuris parodo užsienio skolos padengimo galimybes. 2.11 paveiksle pavaizduotos rodiklių kitimo kreivės iliustruoja panašias abiejų rodiklių dinamikas, tad kaip ir užsienio skolos dalies BVP rodiklis, užsienio skolos padengimo rodiklis mažiausias buvo 2008 metais – 17,97 procentų. Tiesa, didžiausia rodiklio reikšmė kitaip nei pirmojo analizuoto rodiklio buvo 2010 metais ir siekė 35,70 procentų. Rodiklio išaugimą nulėmė užsienio skolos padidėjimas beveik 40 proc. punktų ir eksporto išaugimas 30 proc. punktų lyginant su 2009 metais. Skirtingi autoriai, nurodo skirtingas pavojingomis laikomas analizuojamo rodiklio reikšmes, tačiau bet koku atveju nebuvo peržengtos nei 150 proc., nei 200 proc. lygio reikšmės, vadinasi, Lietuvoje užsienio skolos ir eksporto santykis nėra pavojingas.

2.3.2. Valstybės skolinimosi ryšys su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais

Siekiant įvertinti skolinimosi ryšį su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais, buvo pasirinkti rodikliai: nedarbo lygis, namų ūkių vartojimo išlaidos, einamosios sąskaitos deficitas, privataus sektoriaus bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas (investicijos) ir infliacija. Analizuojant rodiklių dinamiką vertinami jų pokyčiai, panaudojant laiko eilučių

matematinis modelius, leidžiančius atskleisti tiriamų kintamųjų reikšmių pokyčius laiko momentais. SPSS programa buvo apskaičiuoti koreliacijos koeficientai, kurie pateikti 2.5 lentelėje.

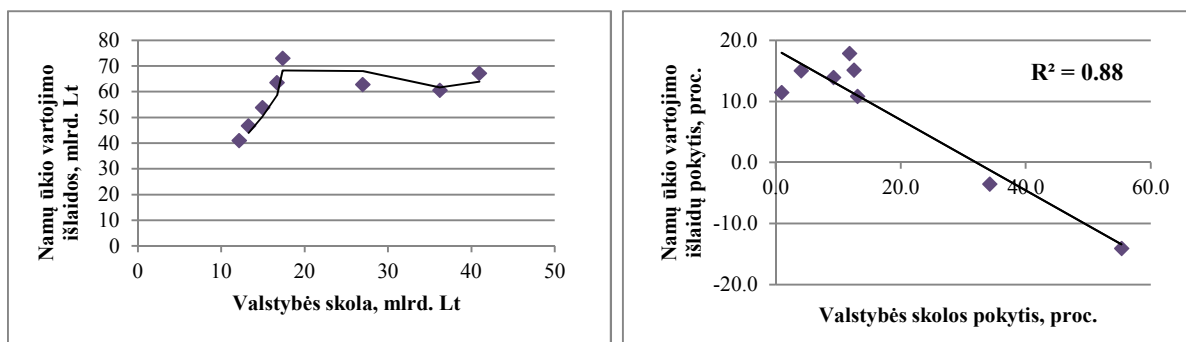
2.5 lentelė

Valstybės skolinimosi įtakos makroekonominiams rodikliams vertinimas

Koreliacija su nepriklausomu kintamuoju - valstybės skola	BVP	Nedarbo lygis	Namų ūkio vartojimo išlaidos	Einamosios sąskaitos balansas	Privataus sektoriaus bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas	Infliacija
Absoliučios reikšmės	0,550	0,799	0,516	0,520	0,386	0,161
Rodiklių pokyčių reikšmės	0,891	0,820	0,937	0,076	0,834	0,225

Pateikta lentelė parodo, kad stipresni ryšiai nustatomi vertinant dydžių pokyčius, negu pačius nominalius rodiklių dydžius, išskyrus vertinat valstybės skolinimosi įtaką einamosios sąskaitos balansui, tačiau svarbu, kad transformuojant stebimus reiškinius, apsisaugojama nuo rodiklių skirtingų matavimo vienetų problemos. Vertinant 2.5 lentelės duomenis, galima teigti, kad valstybės skolinimasis neįtakoja infliacijos pokyčių, kadangi ryšį tarp valstybės skolos ir infliacijos galima apibūdinti kaip silpną. Pastebimas ryšys (vertinant absoliučias reikšmes) nustatytas tarp valstybės skolos ir einamosios sąskaitos balanso, tačiau vertinant rodiklių pokyčių reikšmes šį ryšį galima apibūdinti kaip silpną. Dėl šių priežasčių, infliacijos ir einamosios sąskaitos balanso rodikliai tolimesniuose skaičiavimuose nebus naudojami.

Iš 2.5 lentelės duomenų matyti, kad stipriausias ryšys egzistuoja tarp valstybės skolos ir namų ūkio vartojimo išlaidų. 2.12 paveiksle pateikiamas ryšys tarp valstybės skolos ir namų ūkio vartojimo išlaidų.

a) Ryšys vertinant nominalius dydžius

b) Ryšys vertinant dydžių metinius pokyčius

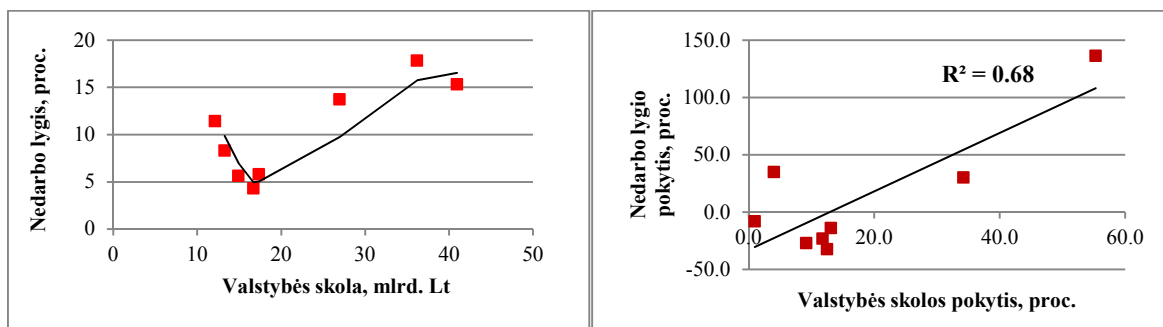
2.12 pav. Valstybės skolos ir namų ūkio vartojimo išlaidų ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Iš 2.12 paveikslo b dalies matyti, kad determinacijos koeficientas parodo, jog 88 proc. namų ūkio vartojimo išlaidų apimties pokyčių priklauso nuo valstybės skolos kitimo. 2004-

2008 metais rodiklius siejo tiesioginė priklausomybė: valstybės skola augo, namų ūkio vartojimo išlaidos taip pat augo, tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad valstybės skolos bazinis padidėjimas 2008 metais siekia 43 proc. punktus lyginant su 2004 metais, tuo tarpu per 2009 metus valstybės skola išaugo 55 proc. punktais lyginant su 2008 metais. Namų ūkio vartojimo išlaidos 2009 metais taip ženkliai smuko – 14 proc. punktu, vadinasi, Lietuvoje 2009-2010 metais aukštas valstybės skolos lygis galėtų būti siejamas su teorijoje nurodyta didelės valstybės skolos įtaka privataus vartojimo mažėjimui. Kita vertus, kriziniais 2009 - 2010 metais privataus vartojimo mažėjimą, be abejonės, įtakojo mažėjančios namų ūkių pajamos bei neapibrėžtumas dėl ateities. Atitinkamai namų ūkių pajamos mažino ir neproporcinga skolinto kapitalo koncentracija nekilnojamojo turto sektoriuje, dėl to pinigų srautai buvo nukreipiami į bankų sektorių dėl gražinamų paskolų, o nepanaudojami efektyvesniuose ekonomikos sektoriuose (Visokavičienė, 2012).

Siekiant nustatyti valstybės skolinimosi ryšį su nedarbo lygiu atlikta regresinė analizė. Nedarbo lygio ir valstybės skolos ryšio išraiškos pateikiamos 2.13 paveikslo a ir b dalyse.

a) Ryšys vertinant nominalius dydžius

b) Ryšys vertinant dydžių metinius pokyčius

2.13 pav. Valstybės skolos ir nedarbo lygio ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Iš 2.13 paveikslo b dalies matyti, kad determinacijos koeficiento reikšmė, parodo, kad 68 proc. nedarbo lygio kitimas priklauso nuo valstybės skolos pokyčių. Vertinant rodiklių ryšius, galima pasakyti, kad 2004-2007 metais rodiklius siejo atvirkštinis ryšys: nedarbo lygis kasmet mažėjo, nors valstybės skola vertine išraiška ir didėjo. Tokias priešingas teorinėms žinioms susidariusias tendencijas galima paaiškinti ekonominiu ciklu: 2004 – 2007 metais ekonomika pasižymėjo pakilimo būsena, tad ir valstybės skolos dydis proc. nuo BVP mažėjo, kaip ir nedarbo lygis. 2008 – 2010 metais valstybė susidūrė su cikliniu nedarbu dėl ekonomikos nuosmukio. 2011 metais nedarbo lygio mažėjimą nulėmė pamažu atsigaunanti ekonomika, valstybės išlaidų didėjimas. Analizuojant valstybės skolos ryšį su nedarbu, pravartu analizuoti svarbų nedarbo spąstų rodiklį, kuris parodo, kurią dalį bedarbio gaunamos

socialinės išmokos sudaro jo pajamose, kurias jis gautų, jei įsidarbintų. 2.6 lentelėje pateikiamas nedarbo spąstų rodiklis 2004-2011 metais.

2.6 lentelė

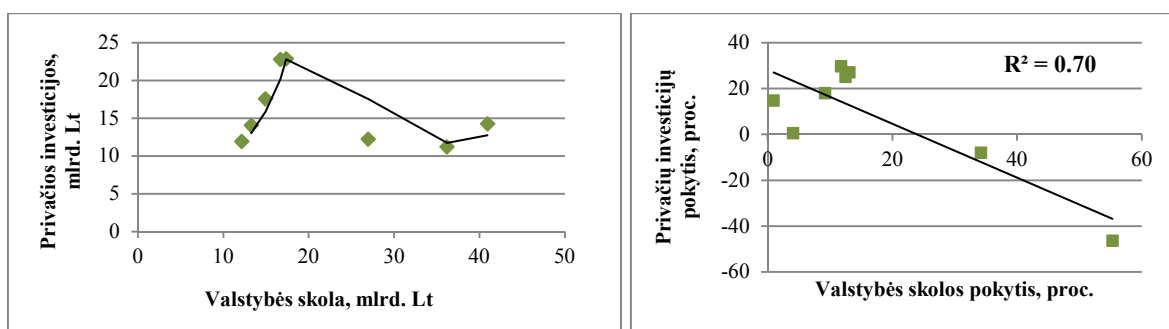
Nedarbo spąstų rodiklio dinamika 2004-2011 metais

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nedarbo spąstų rodiklis	54,4	80,6	78,7	79,7	81,6	86,2	69,8	68,5

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.6 lentelės duomenys parodo, kad didžiausia rodiklio reikšmė užfiksuota 2009 metais – 86,2 proc. Interpretuojant rodiklio reikšmę, galima paskyti, kad bedarbiui įsidarbinus ir netekus pašalpų, jo pajamos 2009 metais būtų buvusios tik 14 proc. didesnės, nei nedirbant ir gaunant pašalpas. Svarbu pabrėžti ir tai, kad nedarbo spąstų rodiklis apima nedarbo išmoką ir nuo darbo pajamų mokamus mokesčius, jis neparodo įvairių lengvatų, tokių kaip kompensacijos už šildymą, vandenį, nemokamą mokinių maitinimą mokyklose ir kitų lengvatų teikiamą finansinę naudą bedarbiui. Vadinasi, įvertinus pastaruosius veiksnius nedarbo spąstų rodiklio reikšmė būtų dar didesnė. Atotrūkis tarp finansinės naudos dirbant ir būnant bedarbiu labai mažas, todėl daugelis bedarbių linkę rinktis bedarbio statusą ir turėti daugiau laisvo laiko bei galimybę dirbti neoficialiai. Šis rodiklis dar kartą patvirtina vyriausybės išlaidų socialinei sričiai problematiškumą.

2.14 paveiksle pateiktos valstybės skolos ir privačių investicijų ryšio išraiškos.

a) Ryšys vertinant nominalius dydžius

b) Ryšys vertinant dydžių metinius pokyčius

2.14 pav. Valstybės skolos ir privačių investicijų ryšio išraiška nominaliais skaičiais ir dydžių pokyčiais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostat duomenimis

Iš 2.14 paveikslo b dalies matyti, kad vertinant valstybės skolos ir privačių investicijų dydžius nominaliais skaičiais rodiklius sieja slankiojo vidurkio trendas. Atliekant regresinę analizę, vertinant dydžių pokyčius rodiklius sieja tiesinis ryšys (2.14 pav. b dalis). Iš determinacijos koeficiento galima spręsti, kad 70 proc. privačių investicijų kitimo priklauso

nuo valstybės skolos pokyčių. Privačių investicijų ir valstybės skolos rodiklius siejo labai panašus ryšys kaip ir valstybės skolos ir privataus vatojimo rodiklius: 2004-2008 metais rodiklius siejo tiesioginė priklausomybė: valstybės skola augo, privačios investicijos taip pat augo, 2009 metus valstybės skola išaugo 55 proc. punktais lyginant su 2008 metais, o privačios investicijos smuko labiausiai per analizuojamą laikotarpį – beveik 47 proc. punktais. 2010 metais privačios investicijos sumažėjo 8 proc. punktais, o 2011 metais, jos išaugo beveik 27 proc.. Atvirkštinį rodiklių ryšį 2009-2010 metais vėlgi nulėmė ekonominis nuosmukis. Vertinant privačias investicijas labai svarbu analizuoti ir jų ryšį su valstybės išlaidomis, kadangi vyriausybės per didelės išlaidos ekonomikos pakilimo metu siejamos su privačių investicijų išstūmimu. 2004-2007 metais vyriausybės išlaidų augimo tempas buvo labai panašus į privačių investicijų augimo tempą, tačiau 2008 metais, vyriausybės išlaidos augo 21 proc., tuo tarpu privačių investicijų augimo tempas nesiekė nė 1 proc.. Tačiau teigti, kad vyriausybės išlaidos 2008 metais paveikė privačias investicijas, būtų netikslu, kadangi Lietuvoje 2008 metų antroje pusėje pasijautė ekonominės krizės pradžia.

3. VALSTYBĖS SKOLOS MAŽINIMO GALIMYBĖS

3.1. Valstybės skolinimosi perspektyvos

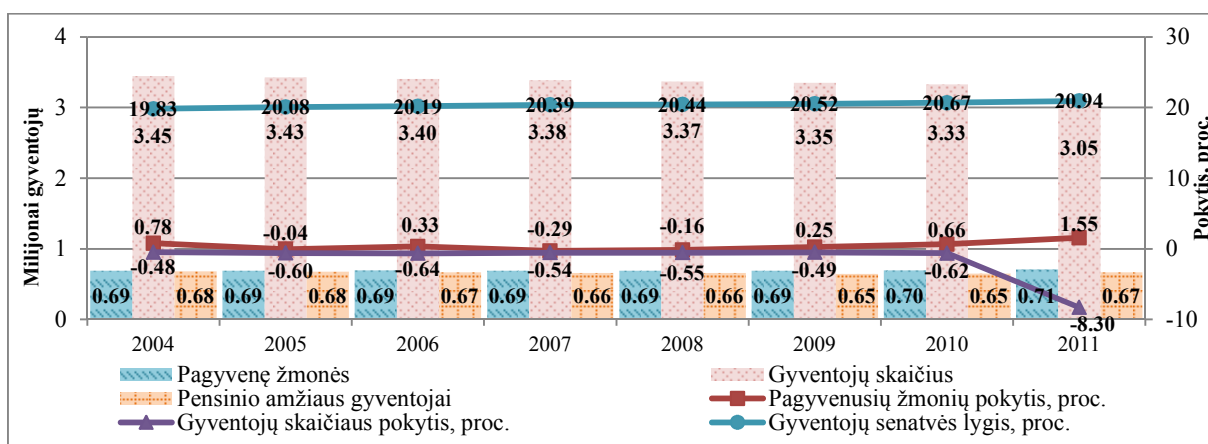
Lietuvos, kaip ir daugelio kitų šalių vyriausybės, kuria įvairius skolos mažinimo planus, vykdo skolos mažinimo programas, pasinaudodami fiskaline ir monetarine politikomis siekia subalansuoti viešuosius finansus.

Vertinant valstybės skolos perspektyvas, ko gero, reikia pasakyti, kad vyriausybės siekis ir vykdomos priemonės, vargu, ar užtikrins visapusišką išsikeltų tikslų įgyvendinimą, kadangi yra daugelis veiksnių, veikiančių priešinga kryptimi.

S. G. Cecchetti ir kt. (2010), moksliniame straipsnyje „Valstybės skolos ateitis: perspektyvos ir pasekmės“ nurodo, kad po ženkliausios valstybių skolos padidėjimo per 2008-ųjų metų pasaulinę finansinę krizę bei recesiją, valstybių skolos kelis kitus dešimtmečius ir toliau augs. Kokiais tempais - priklauso nuo kelių faktorių: galutinių finansinės krizės padarinių likvidavimo, ekonomikos augimo lygio, nuo palūkanų normos ir, žinoma, nuo politinių sprendimų dėl valstybės išlaidų ir mokesčių normos. Autoriai taip abejoja, kad pastarosios krizės padariniai bus tipiški savo poveikiu biudžeto deficitui ir valstybės skolai, kadangi nedarbas ir ekonomikos augimas daugelyje šalių nepanašus, kad grįš į prieškrizinį lygį, vadinasi, nedarbo ir kitos išmokos turės būti kompensuojamos valstybės. Taip pat pabrėžiama, kad patirtis byloja, jog kuo ilgiau namų ūkiai bei įmonės nedirba ir yra nevisiškas užimtumas, tuo ilgiau jie yra atskirti nuo kredito rinkos ir tuo labiau didėja šešėlinė ekonomika. Anot Ž. Karazijienės, A. Sabonienės (2009), valstybės skolinimasis yra socialinės ekonominės politikos įrankis, kurio dėka valstybė gali remti tam tikras ūkio šakas arba socialines grupes ir taip siekti savo politinių tikslų. A. Missale ir kt. (2002) taip pat patvirtina, kad skolinimasis yra populiarus tiek politiškai, tiek ekonomiškai, nes jis administruoja gana „neskausmingą“ metodą gauti lėšų, perduodant išlaidas ateities mokesčių mokėtojams. Be to, fiskaliai konservatyvioje aplinkoje, sudarančioje sąlygas dabartiniams mokesčių mokėtojams gauti papildomas viešąsias paslaugas, nepadengiant jų aukštesne mokesčių norma sutinkamas labai teigiamai tiek politikų, tiek gyventojų. Iš tiesų, autoriai didelį dėmesį skiria politinių tikslų įgyvendinimo aspektui, valstybei skolinantis. Tam tikri politiniai veiksmai, susiję su vienalaikiu gyventojų padėties gerinimu, tačiau padidėjusio valstybės skolinimosi sąskaita, siekiant rinkėjų palankumo yra akivaizdūs. Čia susiduriama su politinės valios ir atsakomybės stokos klausimais. Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojamas ir kitas veiksnys, neigiamai įtakojantis valstybės finansų padėtį. Šis veiksnys, kuriuo remiantis teigiama, kad valstybių skolinimasis ir toliau augs – senėjanti visuomenė. Valstybės skolinimasis turės tendenciją

augti, kadangi dėl senėjančios visuomenės ne tik didės transferiniai mokėjimai, bet kaip teigia A. Cecchetti ir kt. (2010), dėl didesnės senyvo amžiaus dalies visuomenėje augs ir sveikatos priežiūros išlaidos šalyse. B. Égert, (2011) vertindamas Europos komisijos tyrimus dėl senėjančios visuomenės, teigia, kad 2060 metais 50 procentų padidės labai seno amžiaus žmonių, todėl šis faktorius padidins vyriausybės išlaidas per 2 pagrindinius kanalus: pirmiausia sveikatos priežiūros ir slaugos išlaidas ir išlaidas, susijusias su pensijų išmokomis bei maitintojų, ankstyvos pensijos ir neįgalumo išmokomis. Lietuvių autorės V. Kanopienė, S. Mikulionienė (2006) 2006 metais, kai Lietuva pagal gyventojų amžių buvo viena iš jauniausių ES šalių, prognozavo, kad 2050 metais Lietuva pereis į kitą šalių grupę, kuri gyventojų senatvės lygio požiūriu užims vidurinę poziciją ES šalių kontekste. Autorės be jau įvardytų senstančios visuomenės pasekmių, pamini ir kitus svarbius iššūkius demografiškai brandžioje visuomenėje: šalies sugebėjimą priimti visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo pokyčius ekonomikos (darbo rinkos senėjimas, pajamų ir santaupų lygio kaita), politikos (vyresnio amžiaus gyventojų dalyvavimas sprendimų priėmimo), švietimo (mokymosi visą gyvenimą galimybės), socialinės apsaugos (draudimo ir paramos sistemų koregavimas, finansavimo galimybės, prevencijos, gydymo, ilgalaikės globos ir slaugos paslaugų plėtra), žmogaus ekologijos (būsto, aplinkos, susisiekimo, infrastruktūros pritaikymas) sistemose.

Lietuvos demografinės tendencijas apibūdinantys rodikliai pateikiami 3.1 paveiksle.

3.1 pav. Lietuvos demografiniai pokyčiai 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR statistikos departamento duomenimis

3.1. paveiksle nurodytą pagyvenusių žmonių rodiklį sudaro 60 ir daugiau metų sulaukę gyventojai. Pensinio amžiaus žmonių amžius iki 2012 metų (kuomet pradedamas pensinio amžiaus moterims ilginamas 4 mėnesiais, vyrams – 2 mėnesiais, kol 2026 metais pasieks 65 metų ribą) siekia 60 metų moterims ir 62 metus ir 6 mėnesius vyrams. Analizuojamu laikotarpiu 60 ir daugiau metų sulaukę žmonės bendroje Lietuvos gyventojų pagal amžių

struktūroje sudarė vis didesnį procentinį dydį. Sociologai nurodo demografinį senatvės slenkstį – 12-15 proc.. Analizuojamo laikotarpio kiekvienais metais šis slenkstis buvo peržengtas, o 2011 metais gyventojų senatvės lygis siekė 21 proc.. Bendras gyventojų skaičius kasmet mažėjo, ypač ženklus – 8,3 proc. punkto sumažėjimas įvyko 2011 metais. Pagyvenusių gyventojų rodiklis 2004-2008 metais vienakryptės tendencijos neturėjo, tačiau nuo 2009 iki 2011 rodiklis pasižymėjo augimu. Lietuvoje gilėjantis demografinis senėjimas tampa labai svarbia socialine - ekonomine problema kaip ir kitose šalyse. 3.1 lentelėje pateikiami rodikliai parodantys demografinių pokyčių sukeltą ekonominę naštą.

3.1 lentelė

Demografinių pokyčių sukeltą ekonominę naštą atspindintys rodikliai

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Pensijų gavėjų skaičius	942377	928538	917639	912421	923593	934247	937777	941224
Išlaidos pensijoms, mlrd. Lt	4,19	4,70	5,24	6,54	8,28	8,81	8,18	8,22
Dirbančiųjų ir pensijų gavėjų santykis	1,52	1,52	1,59	1,63	1,68	1,65	1,52	1,43
Pensijų gavėjų ir dirbančiųjų santykis	0,66	0,63	0,61	0,59	0,61	0,66	0,70	0,75
Darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų santykis	3,09	3,13	3,18	3,25	3,26	3,34	3,30	2,82
Išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas	-*	32	32	32	32	32	33	37

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR statistikos departamento duomenimis

Iš pensijų gavėjų skaičiaus matyti, kad Lietuvoje bent vienos rūšies pensiją gaunančių gyventojų skaičius iš ties didelis - vidutiniškai analizuojamu laikotarpiu sudarė 931,5 tūkst. asmenų. Nuo 2004 m. iki 2008 m. pensijų gavėjų skaičius mažėjo, tačiau prasidėjus sunkmečiui nuo 2009 m. rodiklis ėmė augti. Statistikos departamento duomenimis, rodiklio augimą įtakojo sparčiausiai (38 proc.) augęs priešlaikinio išėjimo į pensiją dėl padėties darbo rinkoje išmokų gavėjų skaičius. Išlaidos pensijoms iki 2009 metų kasmet augo, nors pensijų gavėjų skaičius 2004-2008 metais mažėjo, tai rodo pensijų dydžio didinimą, kuris ypatingai padidėjo 2008 metais, kadangi išlaidos išaugo beveik 27 proc. lyginant su 2007 m., nors pensijų gavėjų skaičius išaugo tik 1 proc. punktu. 2010-2011 metais didėjant pensininkų skaičiui išlaidos pensijoms mažėjo, kadangi buvo mažinami pensijų dydžiai, tačiau pradėjus kompensuoti sumažintas pensijas, išlaidos vėl gali augti kaip ir dėl didėjančio pačių pensininkų skaičiaus. Dirbančiųjų ir pensijų gavėjų santykis didžiausias buvo 2008 metais, vadinasi, tais metais vienam pensininkui teko 1,68 dirbančiojo. Rodiklio mažėjimą lėmė dirbančiųjų gyventojų skaičiaus mažėjimas ir pensijų gavėjų skaičiaus didėjimas. Tokios rodiklio

* Duomenys nepateikiami

tendencijos signalizuoja, kad padaugėjus pensijų gavėjų skaičiui, gali mažėti jų gaunamos išmokos, nes paprasčiausiai mažėja darbingo amžiaus žmonių skaičius, kadangi pastarieji emigruoja dėl nepalankių sąlygų Lietuvoje. Nuo 2007 iki 2011 metų pensijų gavėjų ir dirbančiųjų santykis nuolat augo ir 2011 metais vienam dirbančiajam teko 0,75 pensininko. K. Šliužas (2012a) perspėja, kad dėl Lietuvos demografinių pokyčių jau po dešimtmečio dirbantis žmogus turės išlaikyti 2 pensininkus, jeigu nebus imtasi priemonių gyventojų senėjimo keliamos socialinės problemoms mažinti. Tokias tendencijas parodo darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų santykis. Anot G. Azguridienės (2010), šis rodiklis lemia pensijų sistemos finansines galimybes. Rodikliui esant nepalankiam net ir ekonominio augimo metu protinga pensijų nedidinti, o kaupti atsargas. Autorė pabrėžia, kad buvusios vyriausybės už išlaidavimą neatsako, o valdantiems aktualu, kiek įmanoma didinti išmokas, todėl rodiklio nepaisoma. Išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas parodo, kad 2005-2009 metais šimtui 15-59 metų amžiaus gyventojų teko 32 pagyvenę žmonės. 2010-2011 metų išaugusios koeficientų reikšmės vėlgi atspindi vykstančius senstančios visuomenės procesus. Nors vyriausybė siekdama mažinti senstančios visuomenės procesų sukeltą pasekmę, priėmė pensinio amžiaus ilginimo įstatymą, tačiau atsižvelgiant į tokius rodiklius kaip vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, mirtingumo vidurkis Lietuvoje, kurie smarkiai lenkia Europos Sąjungos šalių vidurkius neigiama prasme, galima teigti, kad valstybės siekis sutaupti ateityje gali būti kompensuojamas pagyvenusių žmonių mirties sąskaita.

3.2. Valstybės skolinimosi priežasčių vertinimas

2 darbo dalyje buvo tiriamos valstybės skolinimosi priežastys. Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad skolinamasi buvo dėl didesnių už valstybės pajamas išlaidų. Ypač išryškėjo išlaidų augimas dėl kasmet iki 2010 metų augusių socialinių išlaidų, kurios bendroje išlaidų struktūroje sudarė vidutiniškai 33 proc. visų valstybės išlaidų (žr. 4 priedą). Socialinės išlaidos laikomos neproduktyviomis valstybės išlaidomis, kadangi jos neskatina ekonominio augimo, užimtumo didėjimo, disbalansuoja darbo rinką, skatina įvairaus pobūdžio nesąžiningą gyventojų elgesį, siekiant gauti didesnes socialines išmokas ir panašiai. Žinoma, socialinės išmokos, kai kuriems gyventojams tampa vieninteliu pajamų šaltiniu. Tačiau svarbu, kad per valstybės socialines išlaidas didėja namų ūkių vartojimos išlaidos, kurios yra svarbiausia BVP sudedamoji dalis. Problema kyla tada, kai tam tikros įstatymų spragos sudaro galimybes nesąžiningiems veiksams, ar tiesiog, kai veikianti sistema nepateisina išsikeltų tikslų, o sukelia kitas problemas. Viena iš jų augantis valstybės skolinimasis einamosioms valstybės išlaidoms.

Vertinant valstybės skolinimosi priežastis kitu aspektu, labai svarbu suvokti, kad vyriausybė per valstybės išlaidas skatina bendrąją paklausą. Tada kyla kitas klausimas: ar vyriausybės tikslai pateisina priemones ir, ar vykdoma politika pasitvirtina. Siekiant įvertinti, ar valstybės veiksmai susiję su bendrosios paklausos skatinimu buvo naudingi šalies ekonomikai buvo atlikti tam tikri skaičiavimai bei apibendrinimai, kurie pateikti šiame poskyryje.

3.2 lentelėje pateikiamas mokesčių ir biudžeto politikos įgyvendinimas 2 periodais, kurie suskirstyti pagal šalyje tuo metu vyravusią valdančiąją jėgą, kadangi priimami skirtingų valdančių jėgų politiniai sprendimai, be abejonės, įtakoja šalies ekonominę bei socialinę gerovę.

3.2 lentelė

Fiskalinės politikos priemonių taikymas 2004-2011 metais

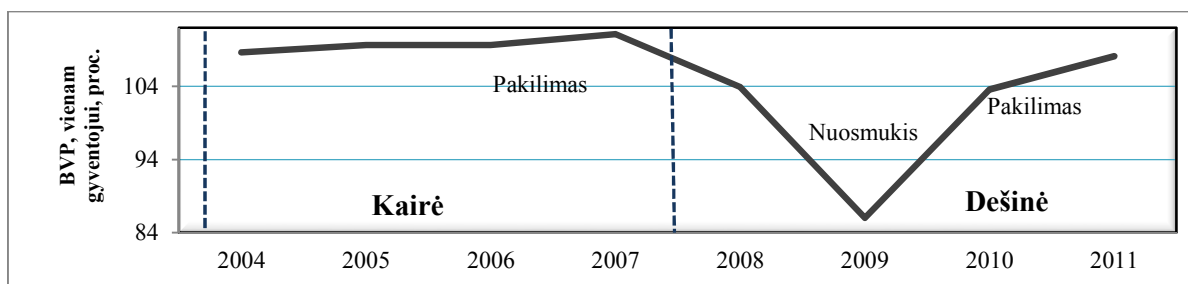
Metai	Valdanti jėga	Fiskalinės politikos priemonių taikymas						
		Mokesčių pasikeitimai					Biudžeto išlaidos	Didžiausia išlaidų dalis skiriama:
		PVM tarifai	PVM lengavtos	Pelno mokesčiai	GPM tarifai	GPM lengavtos		
2004-2008	Kairieji	-	Didinamos	24%→15%	Iki 2006 m. -15% ir 33%, 2006-2007 m. -15% ir 27%, nuo 2008 m. -15% ir 24%.	Didinamos	Sparčiai augo	Socialinei apsaugai, švietimui.
2008-2011	Dešinieji	18%→19%→21%	Mažinamos	15%→20%→15%	Nuo 2009 m. -15% ir 20%.	Mažinamos	Mažėjo	Socialinei apsaugai, švietimui.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento, LR Seimo įstatyminėmis duomenų bazės duomenimis

Iš 3.2 lentelės duomenų matyti, kad vertinant fiskalinės politikos priemonių taikymą per mokestinę bazę, analizei buvo pasirinkti daugiausiai mokestinių pajamų į šalies biudžetą generuojantys mokesčiai: pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis bei pelno mokestis. Atlikta išvardytų mokesčių pasikeitimo analizė parodė, kad 2004-2011 metais labiausiai buvo keičiamas pelno mokesčio tarifas juridiniams asmenims bei gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Valdant dešiniams, nuo Nepriklausomybės atgavimo pirmą kartą buvo didinamas PVM mokesčio tarifas, nuo 18 proc. iki 19 proc. 2009 m. sausio 1 d. ir iki 21 proc. 2009 m. liepos 1 d. Pelno mokesčių dešinieji tap pat didino nuo 15 proc. iki 20 proc. 2008 metais, tačiau 2010 m. pelno mokesčio tarifas vėl buvo sumažintas iki 15 proc. Vertinant kitą svarbią fiskalinės politikos įgyvendinimo priemonę - šalies biudžeto išlaidas, matyti, kad valdant kairiesiems 2004-2008 metais, valstybės išlaidos smarkiai augo, tarp jų didžiausią išlaidų dalį sudarė socialinės apsaugos ir švietimo išlaidos. Dešinieji ėmė valstybės išlaidas mažinti, tačiau jų struktūra pagal lyginamąjį svorį visose išlaidose išliko panaši. Daugelio ekonomistų nuomone, valstybės išlaidų mažinimas buvo visiškai neadekvatus susidariusiai

padėčiai. B. Visokavičienė (2012) teigia: „nesudėtinga skubotai ir greitai sumažinti valstybės išlaidas, tačiau to daryti negalima esant dideliame nedarbui, ekonomikos nuosmukiui ir pajamų mažėjimui“. V. Lissauskaitė (2010) taip pat primena ekonomikos teorijoje gerai žinomą taupymo paradoksą, kai valstybės išlaidų mažinimas padeda subalansuoti valstybės biudžetą trumpu laikotarpiu, tačiau ilgesniu periodu neigiamai veikiama visas biudžeto formavimas, dėl mažėjančių valstybės pajamų.

Atlikta analizė neapėmė verslo ciklų veiksnio, kuris įtakoja šalies fiskalinės politikos taikymą. 3.3 pav. pateikta Lietuvos ekonomikos ciklų kaita 2004-2011 metais.

3.2 pav. Lietuvos ekonomikos ciklas ir valdančioji jėga 2004-2011 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR statistikos departamento duomenimis

Iš paveiklo matyti, kad 2004-2007 metų laikotarpis pasižymėjo ekspansijos faze. 2007-2009 metais Lietuvos ekonomika, paveikta pasaulio finansų krizės patyrė ekonomikos suspaudimo fazę. 2010-2011 metais BVP, tenkančio vienam gyventojui indeksas vėl pradėjo augti (20,4 proc. - 2010 m. lyginant su 2009 m. ir 4,4 proc. - 2011 m. lyginant su 2010 m.), tad ekonomika pasižymėjo pakilimo faze. Vertinant 3.2 lentelės bei 3.2 paveiklo duomenis, iškyta tam tikri praktiniai fiskalinės politikos Lietuvoje ekonominio (verslo) metu taikymo neatitikimai su teorinėmis žiniomis. Ir tai patvirtina teorinėje darbe dalyje nurodytą Lietuvos fiskalinės politikos tipą: Lietuvoje vyrauja prociklinė fiskalinė politika. Šalyje ribojanti fiskalinė politika buvo taikoma 2008-2011 metais, kai ekonomikoje vyko recesija, o ekspansinė fiskalinė politika buvo naudojama 2004-2007 metais, kai šalyje BVP augo.

Vertinant valstybės poveikį ekonomikos augimui, aktualu tirti BVP, įvertintą grandinine apimtimi, sudarančių elementų įtaką metiniam jo pokyčiui (duomenys pateikiami 5 priede). 3.3 lentelėje matyti, kokį poveikį metiniam BVP pokyčiui sudaro namų ūkių vartojimo išlaidos, valstybės vartojimo išlaidos, ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams, vartojimo išlaidos, bendrojo kapitalo formavimo išlaidos bei grynasis eksportas.

BVP, įvertinto grandinine apimtimi, sudarančių elementų įtaka metiniam rodiklio absoliučiam pokyčiui

	BVP, grandine susieta apimtimi, absoliutus metinis pokytis, mln. Lt	Namų ūkių vartojimo išlaidos	Valstybės vartojimo išlaidos	Ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams, vartojimo išlaidos	Bendrojo kapitalo formavimas	Grynasis eksportas
2004	4.610,09	95,25%	11,09%	0,61%	77,13%	-84,07%
2005	5.233,11	91,07%	8,29%	-0,89%	14,49%	-12,96%
2006	5.653,69	82,58%	4,78%	0,60%	34,84%	-22,80%
2007	7.646,70	76,10%	2,80%	0,58%	75,32%	-54,80%
2008	2.495,97	85,64%	2,08%	0,72%	32,26%	-20,70%
2009	-13.094,86	80,70%	1,53%	0,62%	104,44%	-87,29%
2010	1.142,16	-206,01%	-40,91%	2,25%	364,50%	-19,82%
2011	4.472,44	65,97%	1,58%	0,55%	27,04%	4,86%

Šaltinis: apskaičiuota darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Vertinant 3.3 lentelėje pateiktus duomenis, matyti, kad BVP augimui mažiausiai analizuojamu laikotarpiu įtakos turėjo ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams, vartojimo išlaidos, kadangi jų metinio pokyčio indėlis BVP augimui nesiekia nė 1 proc., išskyrus 2010 metus, kai rodiklis sudarė šiek tiek daugiau nei 2 proc. Tais metais BVP padidėjo 1.142,16 mln. Lt grandinine apimtimi. 2009 metai išsiskiria iš kitų analizuojamo laikotarpio metų, kadangi 2009 metais BVP smuko 13 mlrd. Lt. Rodikliui neigiamos įtakos turėjo visi analizuojami komponentai, išskyrus grynąjį eksportą, kuris per analizuojamą laikotarpį pirmą kartą tapo teigiamu, t.y. eksportas viršijo importo apimtį. 2009 metais bendrojo kapitalo formavimo išlaidų sumažėjimas beveik sutapo su BVP mažėjimu. Valstybės vartojimo išlaidų pokyčio įtaka BVP augimui taip pat nėra didelė, pastebima, kad analizuojamu laikotarpiu BVP augimą valstybės išlaidos veikė teigiamai, išskyrus 2010 metus, kai valstybės vartojimo išlaidos BVP augimą mažino beveik 41 proc.. Bendrojo kapitalo formavimo išlaidos, t.y. įmonių investicijos į plėtrą, didžiausią įtaką BVP augimui sudarė 2010 metais. Bendrojo kapitalo išlaidos 2010 metais išaugo beveik 4,2 mlrd. Lt ir tokiu būdu sumažino namų ūkių vartojimo išlaidų, valstybės vartojimo išlaidų, grynojo eksporto mažėjimo įtaką BVP augimui. Iš 3.3 lentelės taip pat matyti, kad namų ūkių vartojimo išlaidos turi didelės teigiamos įtakos BVP augimui, kadangi jų indėlis į BVP gana didelis. Namų ūkių vartojimo išlaidos iki 2009 metų kasmet augo. Realiosios namų ūkių išlaidos 2004-2008 metų laikotarpiu vidutiniškai per metus augo 9,6 proc., tuo tarpu nominalia išraiška namų ūkių vartojimo išlaidos augo šiek tiek lėčiau – vidutiniškai 7,1 proc. per metus. Grynasis eksportas, kuris 2004-2009 m. buvo neigiamas, mažino BVP augimą ir iš 3.3 lentelės duomenų matyti, kad jo įtaka gana sviri. 2011 metais, pirmą kartą analizuojamu

laikotarpiu, visų rodiklių įtaka buvo teigiama ir analizuojant BVP metinį augimą beveik 4,5 mlrd. Lt, galima pasakyti, kad valstybės indėlis į BVP augimą buvo 1,58 proc., namų ūkių - 65,97 proc., ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams - 0,55 proc., įmonių - 27,04 proc., o grynojo eksporto - 4,86 proc.

Įvertinus BVP komponentų įtaką jo kitimui, galima teigti, kad valstybės vartojimo išlaidos nėra viena iš pagrindinių BVP kitimą įtakojančių veiksnių, tačiau valstybės vartojimo išlaidų augimas yra svarbus kintamasis, kadangi jis lemia namų ūkių vartojimą, o namų ūkių vartojimo išlaidos vidutiniškai sudaro apie 70 proc. visuminės paklausos. Valstybė skolinasi, kad skatintų bendrąją paklausą, tačiau skolinimosi poveikis priklauso nuo IS ir LM kreivių parametrų. Norint įvertinti, ar valstybei buvo palanki situacija skolintis 3.4 lentelėje pateikiami situaciją įvertinti padedantys parametrai.

3.4 lentelė

Valstybės ekonomikos skatinimo per jos išlaidas vertinimas

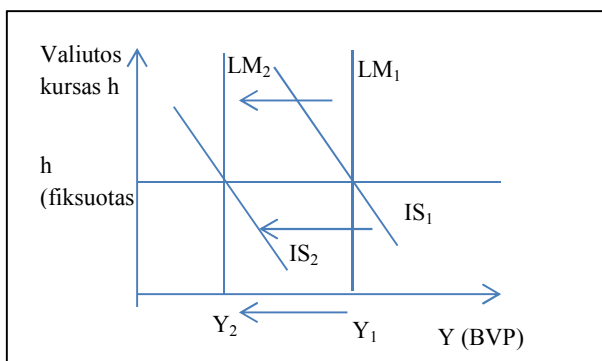
Metai	Ribinis polinkis vartoti BVP		Ribinis polinkis importuoti	
2004	0,85	Rodiklio pokytis	1,05	Rodiklio pokytis
2005	0,75	-0,10	1,0	-0,03
2006	0,89	0,14	0,99	-0,02
2007	0,71	-0,17	0,58	-0,42
2008	1,06	0,35	1,05	0,48
2009	0,59	-0,47	1,43	0,38
2010	-0,87	-1,46	4,61	3,18
2011	0,66	1,52	1,71	-2,90

Šaltinis: apskaičiuota darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

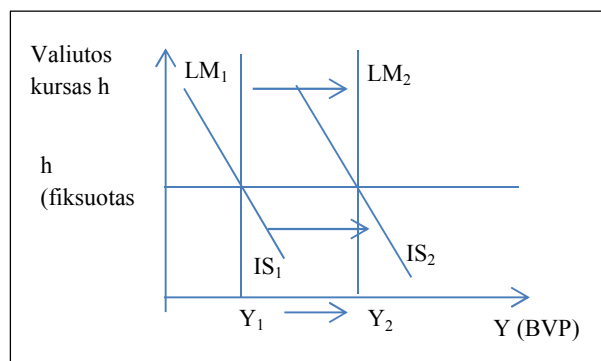
Pirmiausia, vertinant 3.4 lentelės ribinio polinkio vartoti BVP bei importuoti reikšmes, matyti, kad kai kurių metų rodikliai nepatenka į teoriniu aspektu nustatytas normas: rodiklis neturėtų viršyti vieneto ir būti mažesnis už nulį, tačiau rodiklių pokyčiai gali padėti įvertinti bendras tendencijas. 2004-2008 metais nustatyti, ar valstybei buvo palanku skatinti bendrąją paklausą per valstybės išlaidas gana sudėtinga, kadangi ribinio polinkio vartoti BVP ir ribinio polinkio importuoti rodikliai kito panašiai, tiesa 2006 metais vyriausybės bendrosios paklausos skatinimą per valstybės išlaidas galėtų vertinti palankiai, nes ribinis polinkis vartoti BVP didėjo, kai tuo tarpu ribinis polinkis nors ir labai nežymiai, tačiau mažėjo. Vertinant bendrosios paklausos skatinimą per vyriausybės išlaidas, labai svarbu įvertinti išlaidų multiplikacinį efektą. 2004-2006 metais importas didėjo kur kas sparčiau nei BVP, o tokios tendencijos mažina galimą valstybės išlaidų multiplikatorių. 2007 metais ribinis polinkis importuoti sumažėjo 0,25 proc. punkto daugiau nei sumažėjo ribinis polinkis vartoti BVP. Tais metais BVP metinis pokytis buvo didesnis nei importo metinis pokytis, kadangi BVP išaugi 19 proc. punktu, o importas - 16 proc. punktu, vadinasi, tokios tendencijos galėjo

sustiprinti galimą išlaidų multiplikatorių. 2008 metais ribinis polinkis importuoti augo sparčiau, negu augo ribinis polinkis vartoti BVP, taigi 2008 metais valstybei skatinti bendrąją paklausą per savo išlaidas buvo nepalanku, be to 7,2 proc. punkto spartesnis importo augimas už BVP augimą, mažino galimą išlaidų multiplikacinį efektą. Kriziniais - 2009 metais, labai sumažėjo ribinis polinkis vartoti, tad nebuvo galima tikėtis didelio valstybės išlaidų multiplikacinio efekto, kaip ir 2010-2011 metais, kai importo apimtys ženkliai augo, 2010 metais pralenkdamas BVP augimą net 25,8 proc. punkto, o 2011- 16,7 proc. punkto.

Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu išskirtiniai metai buvo 2009. Tais metais valstybės skola išaugo 55 proc. punktais, valstybės išlaidos buvo sumažintos 3,35 proc. punkto, valstybės pajamos analizuojamu laikotarpiu pirmą kartą sumažėjo beveik 17 proc. punktų, nominalusis BVP sumažėjo 18 proc. punktų. Neigiama įtaka valstybės makroekonominiams rodikliams pasireiškė dėl pasaulinės krizės, tačiau vyriausybės politiniai sprendimai dėl fiskalinės ir monetarinės politikų priemonių taikymo turėjo didelės įtakos bendrai šalies sociaekonominėi padėčiai. 2009-2010 metais vyriausybė didino mokesčių naštą bei mažino viešąsias išlaidas. Pasitelkus Mundell-Flemingo modelį 3.3 paveiksle pavaizduota kaip ribojanti fiskalinė politika paveikė Lietuvos ekonomiką.

a) Vidaus rinkos nusausinimas ir BVP sumažėjimas

b) Šalies rizikos premija ir BVP didėjimas

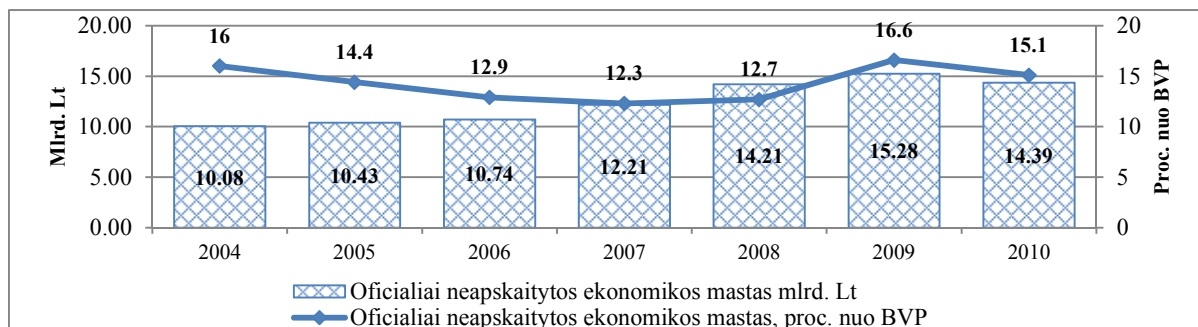
3.3 pav. Ribojančios fiskalinės politikos taikymas pagal Mundell – Fleming modelį

Šaltinis: pritaikyta darbo autorės, pagal G. Nausėdą (2010)

3.3 paveikslo a dalyje pavaizduota kaip dėl restriktinės fiskalinės politikos, t.y. padidinus mokesčius ir sumažinus valdžios išlaidas IS kreivė pasislenka į apačią ir į kairę. Dėl šalyje veikiančio fiksuoto valiutos kurso, pinigų rinkos kreivė LM pasislenka į kairę, nes sumažėjusi užsienio valiutos pasiūla centrinį banką verčia mažinti pinigų kiekį. LM₂ ir IS₂ kreivės susiduria naujame pusiausvyros taške, kuris parodo sumažėjusį BVP (nuo Y₁ iki Y₂). Anot ekonomisto G. Nausėdos (2010), vyriausybės politika „taip sustumdė makroekonominės kreives, kad joms nebeliko nieko kito, kaip tik susikryžiuoti naujame taške, atspindinčiame gamybos ir užimtumo nuostolį“. Makroekonomikos moksle, siekiant vienu rodiklių gerinimo,

kaip žinia, nukenčia kiti. Paveikslo b dalyje interpretuojamos vyriausybės politikos veiksmų pasekmės per kitą prizmę. G. Nausėda (2010) teigia, kad Mundell-Flemingo modelis neišbaigtas, kadangi jame daroma prielaida, kad šalies palūkanų norma panaši į pasaulinę palūkanų normą arba tokia pati. Iš tiesų, konkrečios valstybės palūkanų norma nukrypsta nuo pasaulinio lygio dėl šalies rizikos premijos. Ekonominės krizės metu Lietuvos rizikos premija išaugo ir tai lėmė ženklų šalies skolinimosi kainos išaugimą, todėl vyriausybės stabdančioji fiskalinė politika tapo priemone švelninti ekonomikos nuosmukį. 3.3 paveikslo b dalyje matyti, kaip IS kreivė pasislenka į viršų ir į dešinę dėl didesnių investicijų, kurias lėmė žemesnė nei iš pradžių palūkanų norma. Dėl fiksuoto valiutos kurso, centrinis bankas didino pinigų kiekį ir LM kreivė pasislinko į dešinę. Naujame pusiausvyros taške BVP padidėjo, nes palūkanų rizikos priedo sumažėjimas pastūmė IS ir LM kreives į dešinę. Vertinant vyriausybės restriktinę fiskalinę politiką, galima pasakyti, kad iš vienos pusės tokia politika sumažino vidaus vartojimą ir BVP, iš kitos pusės sumažinta palūkanų normos rizikos premija sukūrė prielaidas didėti BVP. Anot G. Nausėdos (2010), vidaus rinkos nusausinimo nuostoliai buvo reikšmingesni nei nauda iš palūkanų normos mažėjimo.

Valstybės vykdoma ekonominė politika lemia ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą. Pagal naujausią Lietuvos statistikos departamento 2012 metais parengtą leidinį „Lietuvos nacionalinės sąskaitos 2010“ 3.4 paveiksle pateiktas oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas.

3.4 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas Lietuvoje 2004-2010 metais

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR statistikos departamento (2012) leidiniu „Lietuvos nacionalinės pajamos 2010“

Iš 3.4. paveikslo matyti, kad oficialiai neapskaitytos ekonomikos (ONE) mastų dinamika proporcinga ekonomikos cikliškumui. 2004-2007 metais esant ekonominiam pakilimui ONE mastai mažėjo, o 2008 m. prasidėjus nuosmukiui pastebimai augo ir 2009 metais siekė 16,6 proc. nuo BVP (arba 15,28 mlrd. Lt). Kadangi leidinyje nepateikiami 2011 metų duomenys, darbe remtasi Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimo duomenimis (2012).

Pagal atliktą tyrimą, 2011 metais Lietuvoje šešėlinė ekonomika sudarė 27 proc. BVP. Reikia pabrėžti, kad pagrindinis skirtumas tarp oficialiai neapskaitytos ekonomikos ir šešėlinės ekonomikos sąvokų yra teisės aktų nesilaikymo faktorius. Šešėlinė ekonomika apibrėžiama kaip ekonominė veikla vykdoma nesilaikant galiojančių teisės aktų ar reikalavimų, tuo tarpu ONE apima neapskaitytas veiklas, tačiau nėra siejama tik su teisės aktų nesilaikymu. Pagal O. Bložienės (2012) skaičiavimus, likvidavus šešėlį 2011 metais, į valstybės biudžetą būtų surinkta beveik 7,5 mlrd. Lt mokesčių pajamų. Pastebėtina, kad 2011 m. biudžeto deficitas sudarė 5,8 mlrd. Lt. Lietuvoje mokesčių pajamos analizuojamu laikotarpiu sudarė vidutiniškai 60 proc. visų valstybės biudžeto pajamų. O. Bložienė (2012) pastebi, kad gyventojų sumokami mokesčiai sudaro 72 proc. mokesčių pajamų, o namų ūkių pajamų dalis skiriama tiesioginiams ir netiesioginiams mokesčiams mokėti svyruoja ties 35 proc. riba.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto kaip ir šešėlinės ekonomikos mažinimas neabejotinai padidintų valstybės pajamas ir tokiu būdu būtų galima sumažinti valstybės skolinimąsi. Norint įvertinti kokiomis priemonėmis būtų galima sumažinti ONE, labai svarbu išsiaiškinti, kas lemia tokį didelį ONE mastą Lietuvoje. Literatūroje viena iš svarbiausių šešėlinės, oficialiai neapskaitytos ekonomikos formavimosi priežastimi laikoma per didelė mokesčių našta. Šį veiksnių Lietuvos atvejui taip pat būtų galima priskirti, kadangi darbe jau atskleista, jog padidinus mokesčių našta Lietuvoje daugiau pajamų į biudžetą nebuvo surinkta, nes matomai pasireiškė Lafero efektas. Ekonomikos dalyviai išreiškė nepasitenkinimą aukštais mokesčių tarifais, todėl akivaizdžiai padidėjo ONE mastai 2009 metais. Žinoma, šiuos efektus sustiprino globali ekonominė krizė. 3.5 lentelėje pateikiami rodikliai, atskleidžiantys ONE ir šešėlinės ekonomikos priežastis.

3.5 lentelė

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos ir šešėlinės ekonomikos priežastis nusakantys rodikliai

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Gini koeficientas	0,312	0,363	0,350	0,338	0,340	0,355	0,369	0,329
Skurdo rizikos riba per mėnesį, Lt vienam gyvenančiam asmeniui	-*	355	437	566	720	831	701	691
Skurdo rizikos lygis, proc.	-*	20,5	20,0	19,1	20,0	20,6	20,2	20,0
Vyriausybės veiklos indeksas	6,7	6,9	6,7	5,4	2,9	2,7	3,7	5,1
Vyriausybės veiklos indeksas eliminavus ekonomikos poveikį	4,6	4,5	4,6	3,4	3,1	3,9	4,5	-*
Korupcijos suvokimo indeksas	4,6	4,8	4,8	4,8	4,6	4,9	5	4,8
Easy of doing business reitingas	17	15	16	26	25	26	23	25

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamento, Eurostat duomenų bazėmis, viešai. lt tinklalapio duomenimis, T. Krakausku (2011)

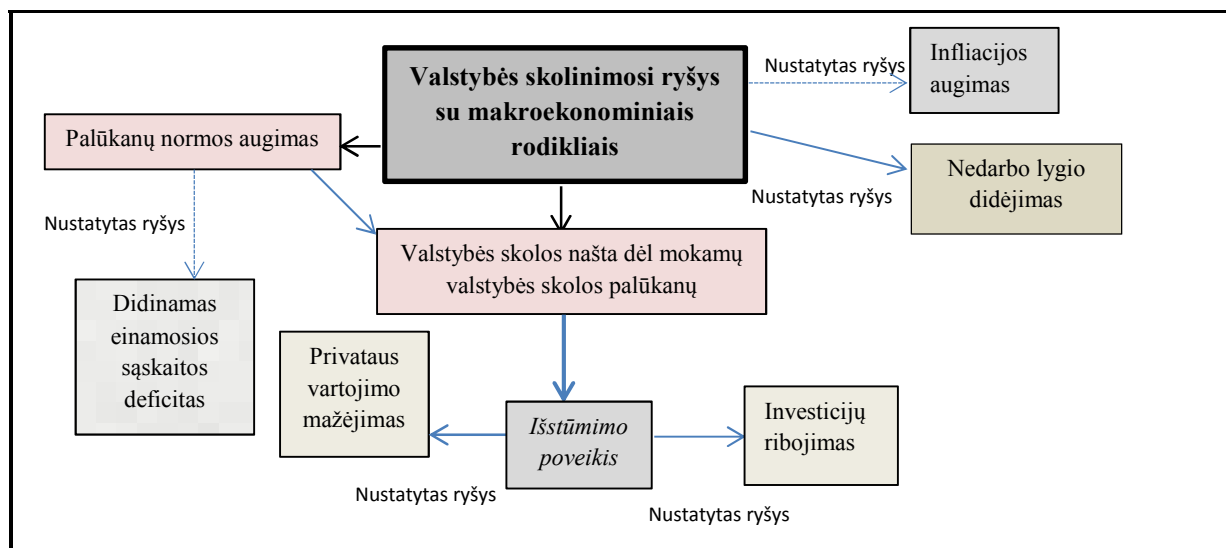
* Duomenys nepateikiami

J. Krumplytė (2009), pajamų nelygybę nurodo taip pat kaip vieną iš svarbiausių šešėlinės ekonomikos veiksnių. Pajamų nelygybė vertinama skaičiuojant Gini koeficientą, kuris taip pat atspindi ir mokesčių sistemos teisingumą. Iš 3.5 lentelės matyti, kad Gini koeficientas labiausiai išaugo 2005 metais (16 proc. punktu), o labiausiai sumažėjo 2011 metais (beveik 11 proc. punktu). Nors dėl Gini koeficiento reikšmių interpretacijos diskutuojama, remiantis empiriniais tyrimais, kai $Gini < 0,25$ - gyventojų pajamų diferenciacijos lygis labai žemas, kai $0,25 \geq Gini < 0,35$ - gyventojų pajamų diferenciacijos lygis vidutinis, esant $Gini \geq 0,35$ – gyventojų pajamų lygis pasižymi netolygumais. Vertinant mokesčių sistemos teisingumą Gini koeficientu, pastebima, kad rodikliui viršijant 0,3 reikšmę, mokesčių sistema vertinama neatitinkanti teisingumo principo. Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu koeficiento reikšmė viršijo 0,3 ribą, vadinasi, galima teigti, kad Lietuvos mokesčių sistema teisingumo principo neatitinka. Pajamų diferenciacijos lygį Lietuvoje galima vertinti vidutiniu 2004, 2007, 2008, 2011 metais. 2005, 2006, 2009, 2010 metais pasebimas gyventojų atskirties didėjimas, nes pagal Gini koeficiento reikšmės interpretaciją buvo esminiai gyventojų pajamų diferenciacijos netolygumai. Anot V. Lisauskaitės (2010), didėjantys turtiniai netolygumai ir socialiniai skirtumai gali kenkti šalies ekonominiam vystymuisi. Augantis skurdo lygis taip pat viena iš priežasčių šešėliniai ekonomikai didėti. Skurdo rizikos riba parodo sąlyginį pajamų dydį, už kurį mažesnes disponuojamas pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų. Iš skurdo rizikos lygio matyti, kad nuo 2005 iki 2007 metų asmenų, kurių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, mažėjo. 2008-2009 metais skurstančiųjų asmenų augo, kadangi skurstančiųjų pajamos didėjo lėčiau nei vidutinės pajamas. 2008 m. visuomenėje buvo 20 proc. asmenų gaunančių mažesnes disponuojamas pajamas kaip 720 Lt per mėnesį, 2009 m. – 20,6 proc. gaunančių mažiau kaip 831 Lt per mėnesį. Nors 2010 m. skurdo rizikos lygis sumažėjo 0,4 proc. punkto, 2011 m. dar 0,2 proc. punkto lyginant su 2010 m. skurdo rizikos lygis šalyje išliko aukštas. Anot A. Šindeikio (2012), Lietuvoje socialinės integracijos dažnas nepagrįstas siejimas vien su įsidarbinimo galimybių stiprinimu, neturi pridėtinės vertės, to pasekoje skurdo lygis šalyje nemažėja. Vyriausybės veiklos indeksas, kuriuo vertinamas valdžios darbas gali svyruoti nuo 0 (blogai) iki 10 (gerai). Indekso skaičiavimas paremtas 9 objektyviais rodikliais, apimančiais viešųjų finansų politiką, korupciją, verslo reguliavimą, investuotojų pasitikėjimą šalimi bei biurokratijos našta. 3.5 lentelėje pateikti korupcijos suvokimo indeksas bei Easy of doing business reitingas yra vieni iš minėtų 9 rodiklių, tačiau dėl rodiklių svarbos šešėlinės ekonomikos priežasčių vertinime juos verta paanalizuoti atskirai. Vertinant 3.5 lentelėje pateikto vyriausybės veiklos indekso duomenis galima pastebėti, kad jį sieja priklausomybė su ekonomikos ciklu. Anot T.

Krakausko (2011), kai ekonomika auga, indeksas turi aukštas reikšmes, nes su ekonomika susiję rodikliai – biudžeto deficitas, socialinių fondų deficitas, valstybės išlaidų rodikliai yra kur kas geresnių pozicijų, nei prasidėjus krizei, kai drastiškas rodiklių pablogėjimas lemia indekso mažėjimą. T. Krakauskas (2011) mano, kad būtent tokiu metu ir yra vertinamas vyriausybės pasiruošimas sunkmečiui. 3.5 lentelėje pateiktas vyriausybės veiklos indeksas atmetus ekonomikos poveikį, įvertina korupcijos, verslo laisvės bei biurokratinio aparato rodiklius. Kaip matyti, rodiklio reikšmės ekonominio pakilimo metu, 2006-2008 metais mažėjo. Tai parodo, kad net esant itin palankiam metui nebuvo imtasi veiksmų korupcijos prevencijai, verslo laisvės skatinimui bei biurokratinio aparato mažinimui. Rodiklio didėjimą krizės metais 2009-2010 lėmė valdininkų ir valstybės tarnautojų skaičiaus mažinimas bei administracinio valstybės aparato sąnaudų dalies mažinimas. Korupcijos suvokimo indeksas didžiausias buvo 2010 metais, kai siekė 5. Indeksas vidutiniškai analizuojamu laikotarpiu sudarė 4,79 ir pagal jo reikšmę, kuri atspindi korupcijos paplitimą tarp viešojo sektoriaus tarnautojų ir politikų, Lietuvą būtų galima priskirti prie vidutiniškai skaidrių arba vidutiniškai korumpuotų valstybių (rodiklio skalė kinta nuo 0 iki 10). Easy of doing business reitingas, kurį skaičiuoja Pasaulio bankas parodo verslo pradėjimo ir vykdymo aplinkos ir sąlygų palankumą. Rodiklis svyruoja nuo 1 iki 185. Rodiklį interpretuoti dinaminio požiūriu gana sudėtinga, nes net šalyje ir pagerinus verslo sąlygas rodiklis nebūtinai pagerės, kadangi kitose 184 šalyse verslo sąlygų pagerėjimas gali turėti didesnės įtakos ir, atvirkščiai verslo sąlygų pablogėjimas reitinge gali ir neatsispindėti, jeigu kitose šalyse ši aplinkybė bus stipresnė. Statiškas rodiklio vertinimas konkrečiais metais parodo, kokios verslo sąlygos tais metais buvo šalyje kitų šalių atžvilgiu. Vertinant rodiklio reikšmes 2004-2006 metais galima sakyti, kad šalyje buvo palankesnės sąlygos vykdyti verslą kitų šalių atžvilgiu, nei 2007-2011 metais, kai reitingo reikšmės kur kas labiau padidėjo.

3.3. Valstybės skolos mažinimo galimybės

Iš 3.1. darbo poskyrio, matyti, kad įvairių autorių nuomone valstybės skola ir toliau turės tendenciją augti. Atliktas skolinimosi pasekmių vertinimas Lietuvoje atskleidė, kad pastebimas skolinimosi ryšys su kai kuriais makroekonominiais ir socialiniais rodikliais (žr. 3.5 pav.).

3.5 pav. Valstybės skolinimosi pasekmės Lietuvoje

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, pagal atliktus skaičiavimus

3.5 paveiksle pavaizduota, kad Lietuvoje dėl skolinimosi siejamas ryšys su išstūmimo poveikiu, o jis kaip žinia, sukelia ir kitas neigiamas pasekmes, tokias kaip žemesnį našumą, šalies turto likvidumo mažėjimą. Dėl privataus vartojimo mažėjimo ir investicijų ribojimo, pasireiškia neigiama įtaka kapitalo ir pinigų rinkoms. Valstybės skolinimąsi sieja ir ryšys su nedarbo lygio didėjimu. Nustatytas valstybės skolos ryšys su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais patvirtina, kad valstybės skolą reikia kontroliuoti, kad nepasireikštų stiprus poveikis šalies ekonomikai.

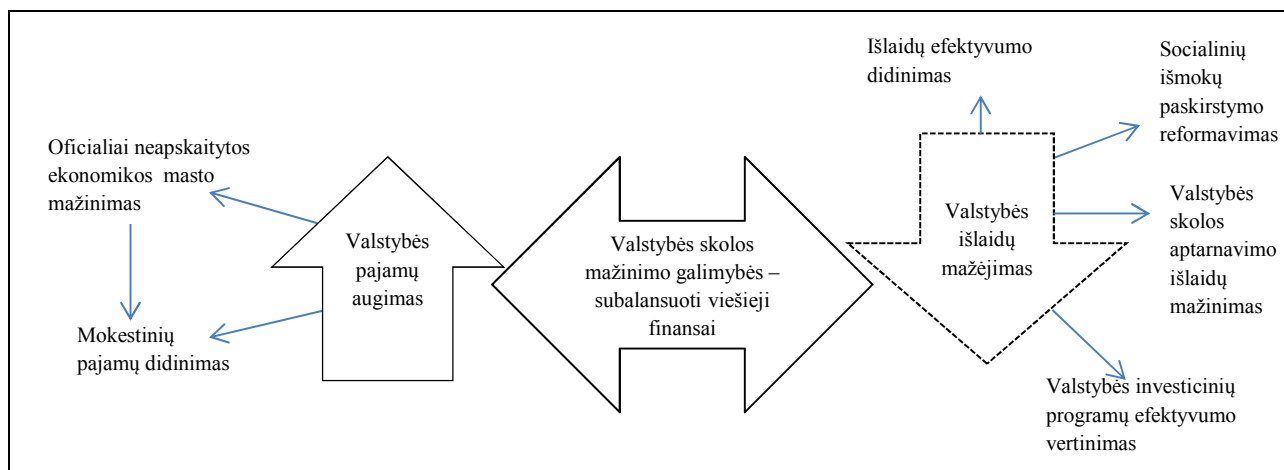
C. M. Reinhart, M. B. Sbrancia (2011) mano, kad istoriškai valstybės skolos santykis su BVP buvo mažinamas taip:

- ✓ Pasinaudojant šalies ekonominiu augimu;
- ✓ įgyvendinant fiskalinio koregavimo/taupymo planą;
- ✓ nevykdant įsipareigojimų (defoltas) arba restruktūrizuojant valstybės skolą;
- ✓ pasinaudojant aukšto lygio infliacija;
- ✓ esant finansinėms represijoms.

B. Visokavičienė (2012) savo monografijoje teigia, kad šių dienų kontekste, valstybėms, ko gero, teks stabdyti skolinimąsi, galbūt net nurašant skolas kitų valstybių sąskaita. Taip pat valstybėms neišvengiamai reikės restruktūrizuoti ekonomiką, kad valstybių skolų išmokos nesmukdytų vartojimo ir pajamų augimo.

Kai įvardytos valstybės skolinimosi priežastys, nustatytos problemos ir perspektyvos, remiantis darbu, galima pateikti tam tikras rekomendacijas, sprendimo būdus, kurie galėtų

padėti mažinti valstybės skolinimąsi. 3.6 paveiksle pateiktos valstybės skolos mažinimo galimybės Lietuvoje

3.6 pav. Valstybės skolos mažinimo galimybės Lietuvoje

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Valstybės skolos mažinimas visų pirma turėtų būti siejamas su siekiu subalansuoti viešuosius finansus, tačiau makroekonominiu aspektu tai ne visada gali būti naudinga ekonominio augimo atžvilgiu, kas jau darbe ir atskleista, todėl išlaidų mažinimas turėtų būti atsakingai įvertintas ir pagrįstas. Visų pirma, valstybės išlaidų mažinimas turėtų apimti tik *neefektyvių*, neskatinančių ekonominio augimo *išlaidų mažinimą*. Remiantis R. Čiegiu (2012), valstybės veiklos efektyvumo didinimas, apima siekį mažinti kyšininkavimą, lėšų švaistymą, bei planavimo gerinimą, efektyvesnių vadybos sistemų taikymą. Lietuvoje daugeliu aspektu matyti, kad valstybės prisiimti socialiniai įsipareigojimai per dideli, taip pat valstybė patiria kitų problemų susijusių su socialinėmis išmokomis, kurios darbe taip pat jau buvo įvardytos, dėl šių priežasčių *būtina reformuoti socialinių išmokų tvarką*. Valstybės skolos aptarnavimo išlaidos priklauso nuo daugelio faktorių, tačiau ir viena šimtąja mažesnės palūkanų normos gali valstybei sutaupyti milijonus. Tuo tarpu Lietuvoje valstybės skolinimosi aukštą kainą daugelis finansų ir ekonomikos ekspertų kritikuoja. Darbe buvo pateiktas pavyzdys, kaip ir kiek valstybė būtų sutaupiusi, jei būtų skolinusis iš namų ūkių, vadinasi, reikia ieškoti *valstybės skolos aptarnavimo išlaidų mažinimo* galimybių. Valstybės investijų efektyvumą sunku įvertinti, kadangi jos nėra lygiagrečios įmonių investicijoms, tačiau bendru požiūriu, kai kuriuose investiciniuose projektuose valstybės lėšos panaudojamos neefektyviai, todėl būtina siekti skaidrumo bei *efektyvumo užtikrinimo valstybės investiciniuose projektuose*. Valstybės pajamų didinimas taip pat labai svarbus uždavinys siekiant mažinti viešųjų finansų disbalansą. Kadangi valstybė generuoja didžiąją dalį visų pajamų iš mokesčių, *mokestinių pajamų didinimas* turėtų būti prioritetinga sritis, tačiau jokia būdu ne mokesčių tarifų kėlimo,

ar didesnio valstybinio reguliavimo sąskaita. Didesnes mokestines pajamas būtų galima surinkti liberalizuojant verslą, mažinant mokesčių našą verslui ir gyventojams. Be abejo, pajamų į biudžetą būtų surinkta daugiau, jei *mažėtų oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas*, kurio mažinimas neturėtų tapti represinių priemonių panaudojimu prieš verslą ir gyventojus, nes visų pirma, valstybė turėtų atsižvelgti į šio reiškinio priežastis, kurios darbe buvo analizuojamos. Prižasčių pašalinimas galėtų tapti veiksminga priemone mažinant oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą šalyje.

Vertinant pateiktas rekomendacijas reikia atsižvelgti į dažnai ekonomikoje pamirštamus, tačiau labai svarbius ir ekonomistų pripažįstamus psichologinius veiksnius. Mažėjantis gyventojų ir įmonių pasitikėjimas valstybe ir jos valdymo institucijomis, didėjantis nepasitenkinimas vykdoma ekonomine politika turi didelės įtakos bendrai šalies makroekonominiai padėčiai ir jos kitimui, todėl valstybės valdymo lygiai, turėtų į tai atsižvelgti.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Išanalizavus teorinėje darbo dalyje susistemintą įvairių autorių mokslinę literatūrą valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių klausimais, apibendrintai galima teigti, kad valstybės skolos sąvoka pasižymi daugiaaspektiškumu, tačiau bendriausia prasme valstybės skola yra visų vyriausybės lygių skola finansiniais metais. Vertinant valstybės skolinimosi priežasčių ir pasekmių teorinę analizę, matyti, kad valstybės skolinimasis yra reikšmingas tiek makroekonominės, tiek socialinės srities rodikliams. Moksliniuose darbuose dažniausiai įvardijama pagrindinė skolinimosi priežastis yra susidaręs valstybės biudžeto finansinis deficitas, kurį sieja priklausomybė su valstybinio sektoriaus skolinimosi poreikiu. Valstybės skolinimosi poreikį lemia lėšų trūkumas einamosioms išlaidoms, specialioms programoms finansuoti, struktūrinėms reformoms įgyvendinti ir kitiems tikslams. Valstybės išlaidos yra viena iš fiskalinės politikos įgyvendinimo priemonių, todėl išaugęs skolinimasis gali būti valstybės vykdomos fiskalinės politikos siekiant didinti bendrąją paklausą – pasekmė. Valstybės skolos apimties pokyčius gali nulemti ir kitos, netiesioginės priežastys: tam tikram ekonominiam ciklui būdingos tokios ekonominės sąlygos kaip palūkanų normos, valiutos keitimo kurso svyravimai bei skolinimosi kredito reitingas. Valstybės skolinimasis sukelia pasekmes, kurios pasireiškia makroekonominiams ir socialiniams rodikliams. Trumpuoju laikotarpiu valstybės skolinimasis lemia bendrosios paklausos augimą, tačiau tuo pačiu metu ir infliacijos augimą. Per valstybės skolos naštos kanalą, kuris pasireiškia didėjančiomis mokamomis palūkanomis už valstybės skolą, įtakojamos valstybės investicijos, socialinės išlaidos, asmeninės santaupos. Dėl didėjančių valstybės skolos palūkanų, iškyla galimo apmokestinimo didinimo grėsmė, tokiu būdu valstybės skolinimasis įtakoja vieną iš svarbiausių socialinės srities rodiklių – nedarbo lygį bei sukuria nepatrauklią investicinę aplinką investuotojams. Per palūkanų normos augimo kanalą sukeliama išstūmimo poveikis, pasireiškiantis privataus vartojimo ir investicijų ribojimu, kurie atitinkamai turi poveikį pinigų ir kapitalo rinkoms. Privataus vartojimo ir investicijų mažėjimas sukelia ir kitus nepageidaujamus reiškinius - žemesnį našumą, potencialios gamybos apimties augimo slopinimą, šalies turto likvidumo mažėjimą. Literatūroje dėl valstybės skolinimosi ir augančios skolos nurodomos ir kitos pasekmės, kurias būtų galima apibrėžti kaip socioekonominėmis ir psichologinėmis: tai atitinkamų institucijų įtaka šalių monetarinei ir fiskalinei politikoms, politinio nepriklausomumo, valstybės skolos krizės, bankroto ar įsipareigojimų nevykdomo rizika, kuri atitinkamai veikia investuotojų lūkesčius bei žmonių motyvaciją.

Lietuvoje valstybės skola 2004-2011 metais absoliučiu dydžiu kasmet augo (nuo 12,16 mlrd. Lt, 2004 metais iki 40,96 mlrd. Lt, 2011 metais). Tuo tarpu valstybės skola procentais nuo BVP 2004-2008 metais mažėjo, o nuo 2009 metų pradėjo sparčiai augti. Tokią rodiklio dinamiką nulėmė spartus Lietuvos ekonomikos augimas iki 2008 metų ir ekonominis nuosmukis prasidėjęs nuo 2008 metų antrosios pusės. Vertinant Lietuvos skolinimosi rinkų pasirinkimą, matyti, kad buvo teikiama pirmenybė skolinimuisi iš užsienio. Vidutiniškai analizuojamu laikotarpiu užsienio skola bendroje valstybės skolos struktūroje sudarė 68 proc. visos skolos. Užsienio skola analizuojamu laikotarpiu labiausiai išaugo 2009 metais, kadangi smarkiai išaugęs skolinimosi poreikis buvo finansuojamas užsienio kapitalu. Valstybės skolos augimą analizuojamu laikotarpiu lėmė didesnės valstybės išlaidos negu pajamos. Valstybės išlaidos 2004-2008 metais kasmet augo. Vyriausybei vykdant stabdančiąją fiskalinę politiką ekonominio nuosmukio metu vyriausybės išlaidos buvo sumažintos: 2009 metais – 3,5 proc. punkto, 2010 metais – 3,3 proc. punkto, tačiau valstybės pajamų 2009 metais ženklus kritimas 17 proc. punktų lėmė didžiausią analizuojamo laikotarpio biudžeto deficitą (8,7 mlrd. Lt). Ekonomistų nuomone, Lietuvos skolinimąsi lėmė neatsakingai didinamos įvairios išlaidos. Didelis dėmesys skiriamas socialinės apsaugos išlaidoms, kadangi jos laikomos neproduktyviomis ir neadekvačiai didelėmis. Kita svarbi neproduktyvių išlaidų dalis – mokamos palūkanos už valstybės skolą nuo 2009 metų taip pat kasmet smarkiai augo ir 2011 metais sudarė beveik 5 proc. (arba beveik 2 mlrd. Lt) visų valstybės išlaidų. Atlikus valstybės skolos apimties kitimo priklausomybės nuo makroekonominių rodiklių tyrimą, paaiškėjo, kad labiausiai valstybės skolos kitimas priklauso nuo biudžeto balanso ir BVP kitimo.

Valstybės skolinimosi pasekmių vertinimas valstybės skolos santykinų rodiklių aspektu parodė, kad valstybės skolos rodikliai yra priimtino lygio, t.y. rodikliai, kuriems nustatyti rekomenduojami dydžiai, šių normų neviršijo. Atlikus valstybės skolinimosi ryšio su makroekonominiais ir socialiniais rodikliais analizę, buvo nustatyta, kad tiriamuoju laikotarpiu valstybės skola turėjo ryšį su namų ūkių vartojimo išlaidomis, nedarbo lygiu, privačiomis investicijomis.

Prognozuojama, kad smarkiai išaugusios įvairių šalių valstybės skolos po pastarosios pasaulinės ekonominės krizės ir toliau turės tendenciją augti dėl tokių priežasčių kaip demografiniai pokyčiai, sąlygojantys didesnes valstybių išlaidas bei valstybės skolinimosi naudojimo kaip socialinės ekonominės politikos įrankį siekiant politinių tikslų. Lietuvoje senstančios visuomenės fenomenas taip pat pasireiškia: analizuoto laikotarpio kiekvienais metais demografinis sentavės slenkstis buvo peržengtas, gyventojų senatvės lygis kasmet augo ir 2011 metais pasiekė beveik 21 proc. ribą, todėl teorinę prielaidą dėl valstybės išlaidų didėjimo, susijusių su demografiniais pokyčiais, galima patvirtinti ir Lietuvos atveju.

Valstybės fiskalinės ir monetarinės politikų vykdymo vertinimas ekonominių ciklų kontekste parodė, kad Lietuva ekonominės politikos priemones įgyvendino neadekvačiai makroekonominiai teorijai, tai patvirtina prociklinės fiskalinės politikos vyravimą Lietuvoje. Ekonomikos skatinimo per valstybės išlaidas analizė parodė, kad valstybei ekonominio pakilimo metu nebuvo tikslinga didinti valstybės išlaidas, nes dėl spartesnio importo augimų tempų už BVP augimą buvo mažinamas galimas valstybės išlaidų multiplikatorius, tačiau 2009-2011 sumažėjęs ribinis polinkis vartoti BVP taip pat neleido tikėtis didelio valstybės išlaidų multiplikacinio efekto.

Darbe įvardytos valstybės skolos mažinimo galimybės, pirmiausia, apima bendros šalies ekonominės būklės gerinimą, t.y. ekonominio augimo skatinimą ir viešųjų finansų disbalanso mažinimą. Įvertinat valstybės išlaidų svarbą bendrosios paklausos skatinimui, siūloma mažinti tik neefektyvias valstybės išlaidas, kurios neturės neigiamos įtakos ekonomikai. Vienos iš jų – socialinės išlaidos, kadangi Lietuvos socialiniai įsipareigojimai tam tikrais aspektais nėra tikslingi. Taip pat būtina vengti kyšininkavimo, lėšų švaistymo bei siekti planavimo gerinimo, efektyvesnių vadybos sistemų taikymo. Įvardytų reiškinių vengimas padėtų mažinti ir oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą, kuris Lietuvoje 2004-2010 metais vidutiniškai siekė 14 proc. BVP. Darbe atskleista, kad šalyje egzistuoja gana aukšta pajamų nelygybė (Gini koeficientas analizuojamu laikotarpiu viršija 0,3 ribą), mokesčių sistema vertinama kaip neatitinkanti teisingumo principo. Lietuvoje 20 proc. siekiantis skurdo rizikos lygis bei gana žemas vyriausybės veiklos indeksas kaip ir korupcijos suvokimo indeksas parodo, kad kai kurios įmonės ir gyventojai pasitraukia iš oficialios ekonomikos neturėdami kito pasirinkimo arba nepasitikėdami šalies valdymo grandimis. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mažinimas turėtų apimti šio reiškinio priežasčių šalinimą - palankesnių sąlygų suteikimą namų ūkiams ir verslui, mokesčių naštos mažinimą, skaidrumo principo siekimą valdžios ir politiniame lygyje.

LITERATŪRA

1. Afxentiou, Panos, C., (2000). *Convergence, the Maastricht Criteria, and Their Benefits*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 11 11]. Prieiga per internetą:<http://www2.econ.iastate.edu/classes/econ353/tesfatsion/MaastrichtConvergenceCriteria.Afxentiou.pdf>>.
2. Aliabadi, S., Dorestani, A., Abdyldaeva, A. (2011). Budget Deficit, National Debt, and Government Spending: Is Now Right Time to Cut Deficit and Reduce National Debt? *Journal of Accountingg-Business&Management* vol.18 no.2(2011),74-83.
3. Analitikai: didėjančios palūkanos už valstybės skolą Lietuvą prives iki bankroto, (2010). *Ekonomika.atn. lt* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 10 23]. Prieiga per internetą:<<http://ekonomika.atn.lt/straipsnis/64685/analitikai-didejancios-palukanos-uz-valstybes-skola-lietuva-prives-iki-bankroto> >.
4. Azguridienė, G. (2010). Pensijų sistemos tvarumas ir jos dalyvių interesai. *Politologija 2010/4 (60)*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 10 16]. Prieiga per internetą:<<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/60/142-172.pdf>>.
5. Bagdanavičius, J., Stankevičius, P., Lukoševičius, L. (1999). *Ekonomikos terminai ir sąvokos*. Vilnius: VPU.
6. Balkytė, A., Valentinavičius, S. (2005). Ekonomikos augimo veiksniai ir jų įtaka gyvenimo lygiui Lietuvoje. *Verslas, vadyba ir studijos: Mokslo darbai*, 125-135.
7. Bartosevičienė, V. (2006). *Ekominė statistika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
8. Bložienė, O. (2012). Gyventojų mokami mokesčiai: reikšmė valstybės ir namų ūkių finansams. „SWEDBANK“ *Asmeninių finansų instituto analizė* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 12 03]. Prieiga per internetą:<<https://www.manofinansai.lt/files/Gyventoju%20mokesciu%20analize.pdf>>.
9. Baumol, W. J., Blinder, A. S. (1994). *Macroeconomics: principles and policy*. Fort Worth : The Dryden Press.
10. Buckiūnienė, O., Meidūnas, V., Puzinauskas, P. (2003). *Lietuvos finansų sistema*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras.
11. Buckiūnienė, O. (2011). *Finansų teorijos pagrindai*. Vilnius.
12. Budrytė, A., Tursa, L. (2002). Valstybės skolos raida, rizika ir priimtimumo lygis. *Pinigų studijos: Ekonomikos teorija ir praktika*, 4, 37-58.
13. Buškevičiūtė, E. (2006). *Viešieji finansai: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
14. Butautas, D. (2006). *Efektyvūs valstybės biudžeto valdymo prioritetai*. Vilnius.

15. Campbell, R. M., Stanley, L. B. (2008). *Economics: principles, problems, and policies*. Boston: MCGraw-Hill.
16. Cecchetti, S. G., Mohanty, M. S., Zampolli, F. (2010). The future of public debt: prospects and implications. *BIS Working Papers No.300, 1-22*. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 03 03]. Prieiga per internetą:< <http://www.bis.org/publ/work300.pdf>>.
17. Chowdhury, A. (2010). *Is there an optimal debt-to-GDP ratio?* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 05 11]. Prieiga per internetą:< <http://www.voxeu.org/debates/commentaries/there-optimal-debt-gdp-ratio>>.
18. Čiburienė, J., Povilaitis, M. (2005). Valstybės skolos poveikis ekonomikai. *Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai*, 35, 23-33.
19. Čiegis, R. (2012). *Makroekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
20. Deksnienė, J. (2010). Ekonominės konvergencijos būklės analizė Pabaltijo šalyse. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2010.1 (17), 25-33.
21. Drakštaitė, A. (2011). Assessment of the sustainability of government debt in a stochastic economy. *Intelektinė ekonomika*, 2011, Vol. 5, No. 3(11), 401-415.
22. Dubauskas, G. (2011). *Finansų valdymo teorijos*. Mokslo studija. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
23. *Europos Komisija (2011)*. Kredito reitingų agentūros turėtų tapti atsakingesnės. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 12 10]. Prieiga per internetą:<http://ec.europa.eu/news/economy/111117_1_lt.htm>
24. Freytag, A., Pehnelt, G. (2008). Debt Relief and Governance Quality in Developing Countries. *University of Jena, Germany* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 02 23]. Prieiga per EBSCO Publishing.
25. *International Monetary Fund, (INTOSAI) (2010)*. Debt- and Reserve-Related Indicators of External Vulnerability. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 09 11]. Prieiga per internetą:<<http://www.imf.org/external/np/pdr/debtres/index.htm>>.
26. Janulytė, A. (2011). Valstybės skolos poveikio ekonomikai principai. *Contemporary issues in business, management and education* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 09 13]. Prieiga per internetą:<http://leidykla.vgtu.lt/conferences/CIBME_2011/pdf/2011-janulyte.pdf>.
27. Jasienė, M., Paškevičius, A. (2010). Lietuvos pinigų ir kapitalo rinkų tarpusavio sąveiką lemiančių veiksnių analizė. *Verslas: teorija ir praktika*, 11(2),107-115.
28. Jasinavičius, R., Ganiprauskas, V. (2011). Namų ūkių skolinimo ir valdžios skolinimosi priemonių įtaka Lietuvos ekonominei gerovei. *Whither our economies : Ist*

- international scientific conference* [interaktyvus]. November 16-17, 1, 182-189.
Prieiga per LITUANISTIKA.
29. Kancerevyčius, G. (2009). *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltijos leidykla.
 30. Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2006). Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija* 2006; 7(4): 188-200.
 31. Karazijienė, Ž. (2011). Valstybės skolos dydžio prognozavimo galimybės. *Ekonomika ir vadyba*, 16, 527-534.
 32. Karazijienė, Z. (2009). Modelling of the Effect of the Public Sector Borrowing on the Lithuanian Economy. *Inžinerinė Ekonomika – Engineering Economics* (4), 24-31.
 33. Karazijienė, Ž. (2008). Valstybinio sektoriaus skolinimosi poreikio interpretavimas ir nustatymas Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: Aktualijos ir perspektyvos*, 4 (13), 188-196.
 34. Karazijienė, Ž., Sabonienė, A. (2008). Valstybės skolinimosi poreikio prognozavimas. *Economics and Management. [interaktyvus]* 538-545 [žiūrėta 2011 10 15] Prieiga per Business Source Complete database.
 35. Karazijienė, Ž., Sabonienė, A. (2009). Valstybės skolos struktūra ir valstybės skolinimosi įtaka Lietuvos ekonomikai. *Ekonomika ir vadyba* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-11-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-271.pdf>>.
 36. Kmieliauskas, L. (2011). Deimantė Teresienė: kredito reitingų agentūrų įtaka akcijoms. *Verslo žinios* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 05 09]. Prieiga per internetą:<http://vz.lt/straipsnis/2011/07/08/DEIMANTE_TERESIENE_kredito_reitingu_agenturu_itaka_akc.>.
 37. Koba, M. (2011). *The Laffer Curve: CNBC Explains*. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 01 12]. Prieiga per internetą:<http://www.cnbc.com/id/44489779/The_Laffer_Curve_CNBC_Explains>.
 38. Krakauskas, T. (2011). Vyriausybės veiklos indeksas. Arba kaip gerai dirba valdžia vienu skaičiumi. *Viešai.lt* [interaktyvus] [žiūrėta 2012-10-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.viesai.lt/vyriausybes-veiklos-indeksas-arba-kaip-gerai-dirba-valdzia-vienu-skaiciumi/>>.
 39. Kropas, S. (2010). Valstybės skola – balansuojam ant ribos. *Pinigų karta* [interaktyvus] [žiūrėta 2011-12-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.pinigukarta.lt/naujienos-nuomones/pinigai-naujienos/s-kropas-valstybes-skola-balansuojam-ant-ribos>>.
 40. Kropas, S., Kropienė, S. (2005). *Europos pinigai: mokymo priemonė*. Vilnius: Lietuvos bankas.

41. Krumplytė, J. (2008). Šešėlinės ekonomikos samprata ir priežasčių analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2008. 4 (13). 238-250.
42. Krumplytė, J. (2009). Šešėlinės ekonomikos veiksnių ir priežasčių tyrimas ekspertinio vertinimo metodu: Lietuvos atvejis. *Verslas, vadyba ir studijos*, 2009, 122-138.
43. Kumar., M. S., Woo, J. (2010). Public Debt and Growth. *International Monetary Fund*. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 12 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10174.pdf>>.
44. Kurtinaitė-Venediktovienė, D., Noreikevičiūtė, N., Paulauskaitė, S. (2011). Lietuvos biudžeto deficito ir valstybės skolos analizė. *Practice and research in private and public sector-11 : 1st international scientific conference* [interaktyvus] May 5, 61-67 [žiūrėta 2012-12-22]. Prieiga per LITUANISTIKA.
45. Levišauskaitė, K., Armanavičius, A. (2001). Lietuvos valstybės skolos restruktūrizavimo galimybės, panaudojant šalies vertybinių popierių rinką. *Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai*, 121-133.
46. Levišauskaitė, K., Ruškys, G. (2003). *Valstybės finansai*: vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
47. LR Finansų ministerija (2012). LR valstybės biudžeto išlaidų sąmatos vykdymo 2011 m. sausio 1 d. ataskaita (pagal valstybės funkcijas ir ekonominę klasifikaciją). Vilnius. interaktyvus] [žiūrėta 2012-08-14]. Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/Biudzeto_vykdymas/12_F_3.pdf.
48. LR Finansų ministerija (2012). LR valstybės biudžeto išlaidų sąmatos vykdymo 2011 m. gruodžio 31 d. ataskaita (pagal valstybės funkcijas ir ekonominę klasifikaciją). Vilnius. interaktyvus] [žiūrėta 2012-07-29]. Prieiga per internetą: http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/Biudzeto_vykdymas/F8.pdf.
49. Lietuvos Respublikos valstybės skolos įstatymas (2005 m. redakcija) *Lietuvos Respublikos Seimas* [interaktyvus] [žiūrėta 2012-01-08]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350607&p_query=&p_tr2=>.
50. Lietuvos ekonomikos tyrimas: 2009/2010 (1), (2009). Lietuvos laisvosios rinkos institutas [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/lietuvos_ekonomikos_tyrimas_2009_2010_1/5454>.
51. Lietuvos ekonomikos tyrimas: 2009/2010 (2), (2009). Lietuvos laisvosios rinkos institutas [interaktyvus] [žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per

internetą:

<http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/lietuvos_ekonomikos_tyrimas_2009_2010_2/5598>.

52. Lietuvos šešėlinė ekonomika (2012). Lietuvos laisvosios rinkos institutas [interaktyvus] [žiūrėta 2012-11-22]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/temos/tyrimai_ir_vertinimai/lietuvos_seseline_ekonomika/6729>.
53. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija (2011). Lietuvos valstybės valdomų įmonių veikla. 2011 m. pirmasis ketvirtis [interaktyvus] [žiūrėta 2012-11-14]. Prieiga per internetą: <http://vkc.vtf.lt/index.php?r=document/view&id=817>
54. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė (2010). Valstybinio audito ataskaita Daugiabučių namų atnaujinimas (modernizavimas) [interaktyvus] [žiūrėta 2012 11 11]. Prieiga per internetą: < http://www.vkontrole.lt/failas_senas.aspx?id=4539>.
55. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė (2010). Valstybinio audito ataskaita Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmų atstatymas. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 08 11]. Prieiga per internetą: < http://www.vkontrole.lt/failas_senas.aspx?id=4498>.
56. Lietuvos statistikos departamentas (2012). Lietuvos nacionalinės sąskaitos 2010. [interaktyvus] [žiūrėta 2012-11-24]. Prieiga per internetą: < http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1561>.
57. Lietuvos statistikos departamentas. Rodiklių duomenų bazė. Ūkis ir finansai (Makroekonomika) [interaktyvus] [žiūrėta 2012-10-14]. Prieiga per internetą: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1920>>.
58. Liubimova, A., Žigienė, G. (2010). Funkcinių valstybės išlaidų elementų ekonominės struktūros įtaka šalies ekonominiam augimui. *Vadyba. Journal of Management*. 2010, 1 (17).
59. Lisauskaitė, V. (2010). Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo diferenciacija. *Verklas: teorija ir praktika*. 11(3): 266-278.
60. Liubimova, A., Žigienė, G. (2010). Valstybės išlaidų apimties ir struktūros įtaka šalies ekonominiam augimui. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 2010.4/1, 53-68.
61. Lora, E., Olivera, M. (2007). Public debt and social expenditure: Friends or foes? *Emerging Markets Review*. No. 8.
62. Missale, A., Giavazzi, F., Benigno, P. (2002). How is Debt Managed? Learning from Fiscal Stabilizations. *Scandinavian Journal of Economics* 104(3), 443-469.

63. Montvilaitė, K., Ruplienė, D. (2008). Lietuvos ekonominės konvergencijos tvarumas valstybės finansinės padėties kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4 (13), 303-312.
64. Navickas, V., Štuopytė, Ž. (2001). Lietuvos valstybės skolos kitimo tendencijos. *Ekonomika ir vadyba*. Kaunas: Kauno technologinio universiteto leidykla.
65. Navickas, V., Štuopytė, Ž. (2000). Valstybės skolos ir biudžeto deficito įtaka šalies ekonomikai. *Socialiniai mokslai*, 5 (26).
66. Nausėda, G. (2010). Naujus ekonomikos vadovėlius rašysime tik perskaitę senuosius. *Delfi.lt* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 02 13]. Prieiga per internetą:<<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=3670160>>.
67. Pascal, E. C., Public Debt: Assessing Risk and Sustainability. [interaktyvus] *UNITAR e-Learning course on the Audit of Public Debt*. [žiūrėta 2012 09 13]. Prieiga per internetą:http://www.publicdebt.net/export/sites/PDM/public/Learning/Audit_of_Public_Debt/Module_3.pdf.
68. Pattillo, C., Poirson, H., Ricci, L. (2002). External Debt and Growth. *Finance and Development*. 39, 2.
69. Pettinger, T. (2012). Debt Interest Payments as a % of GDP and Tax. *Economics help* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 01 17]. Prieiga per internetą:<<http://www.economicshelp.org/blog/5866/economics/debt-interest-payments-as-a-of-gdp-and-tax/>>.
70. Rakauskienė, O. G., Makauskaitė, I. (2004). Lietuvos makroekonomikos pasiekimai ir valstybės pajamų didinimo problema. *Viešoji politika ir administravimas*. 2004, 7, 33-42.
71. Rakauskienė, O. G. (2006). *Valstybės ekonominė politika: (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika)*: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
72. Reinhart, C. M., Sbrancia, M. B. (2011). The liquidation of government debt. *National Bureau of Economic Research* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 11 28]. Prieiga per internetą:<<http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2011/res2/pdf/crbs.pdf>>.
73. Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2010). Growth in a time of debt. *National Bureau of Economic Resear.* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 11 28]. Prieiga per internetą:<http://www.nber.org/papers/w15639.pdf?new_window=1>.
74. Ribeiro, H. N. R., Vaicekaskas, T., Lakštutienė, A. (2012). The effect of public debt and other determinants on the economic growth of selected European countries. *Economics and management*. 17 (3), 914-921.

75. Rodzko, R. (2005). Lietuvos einamosios sąskaitos deficito priimtino vertinimas. *Pinigų studijos*, 4, 45-58.
76. Romano, R. (2010). Adam Smith's Prophecy: Today's Sovereign Debt Crises. *River Cities' reader* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 09 28]. Prieiga per internetą:<<http://www.rcreader.com/commentary/adam-smiths-prophecy>>.
77. Sakiene, H. (2009). Governmental transfer payments for individuals: ground and after-effect analysis. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 927-933.
78. Simanavičienė, Ž., Dapkus, M., Bruneckienė, J. (2007). Evaluation of the OECD states' financial competitiveness: public debt aspect. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*: 2007.1.
79. Sineviciene, L., Vasiliauskaite, A. (2011). Public expenditure policy in the context of cyclical development. *Economics and management*: 2011.16, 1185-1191.
80. Sinevičienė, L., Vasiliauskaitė, A. (2010). Fiskalinės politikos ypatumai ciklinio ekonomikos vystymosi kontekste. *Ekonomika ir vadyba*: 2010.15, 1024-1030.
81. Snieška, V., Čiburienė, J. (2005). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
82. Sokolov, B., Sokolova, Y. (2012). The history of government debt justification. *Economics and management*. 17 (3), 922-928.
83. Soumya, A. (2009). Is Chronic Fiscal Deficit Harmful to Growth. *ICRIER Macro perspectives and updates* [interaktyvus] [žiūrėta 2011 11 11]. Prieiga per internetą:<<http://www.icrier.org/macro/1nov09.html>>.
84. Startienė, G., Trimonis, K. (2009). Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas. *Ekonomika ir vadyba*: 2009.14, 976-982.
85. Sõrg, M., Tuusis, D. (2007). Foreign loans as the stabiliser of Estonia's current account deficit. *Ekonomika ir vadyba: Aktualijos ir perspektyvos*, 2 (9), 250-262.
86. Šakienė, H. (2011). Analysis of unemployment regulation tools oriented towards labour supply in Lithuania. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2 (26). Research papers, 227-233.
87. Šidlauskaitė, B., Šeputienė, J. (2008). Bendros pinigų politikos optimalumo poveikis fiskalinei politikai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (12), 337-345.
88. Šimelytė, A. (2010). Valstybės kapitalo struktūros įtaka ekonominei plėtrai. *Mokslas – Lietuvos ateitis. Verslas XXI amžiuje*. 2 tomas, Nr. 2, 90-96.
89. Šindeikis, A. (2012). Programų ir investicijų lietus. *Veidas.lt* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 12 18]. Prieiga per internetą:<<http://www.veidas.lt/programu-ir-strategiju-lietus>>.
90. Šliužas, K. (2012). Senstančių daugiau nei dirbančių: senatvė bus vis alkesnė. *Alfa.lt* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 10 18]. Prieiga per internetą:<

- http://www.alfa.lt/straipsnis/14827684/Senstanciu.daugiau.nei.dirbanciu..senatve.bus.vi.s.alkanesne=2012-06-19_06-55/>.
91. Šliužas, K. (2012). Triguba skola užversta piliečiams. *Lietuvos žinios* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 06 18]. Prieiga per internetą:< <http://www.lzinios.lt/Pinigai/Triguba-skola-uzversta-pilieciams>>.
 92. Štuopytė, Ž. (2004). *Valstybės skolinimosi poveikio verslo aplinkai prognozavimas*: mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.
 93. Štuopytė, Ž. (2001). *Valstybės skolos struktūra ir valstybės skolinimosi įtaka Lietuvos ekonomikai* (Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Technologija).
 94. Tamašauskienė, Z., Žadvidaitė, A. (2011). Mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominis vertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2011. 1(21), 44-57.
 95. *The International Organization of Supreme Audit Institutions, INTOSAI* (2010). Debt Indicators [interaktyvus] [žiūrėta 2012 08 11]. Prieiga per internetą:http://www.issai.org/media%28925,1033%29/ISSAI_5411_E.pdf.
 96. Urbonas, J. A., Maksvytienė, I., Sabonienė, A. (2011). *Ekonomikos teorijos: praeitis ir dabarties tendencijos*. Kaunas: Technologija.
 97. Vainienė, R. (2009). Išlaidas karpyti reikia karpymo būdu. *Lietuvos laisvosios rinkos institutas*. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 05 11]. Prieiga per internetą:<http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentarai/islaidas_karpyti_reikia_karpymo_budu/5370>.
 98. Valdžios sektoriaus skola pagal kreditorius. [interaktyvus] LR Finansų ministerija [žiūrėta 2012 06 11]. Prieiga per internetą:< http://www.finmin.lt/web/finmin/skola_pagal_kreditorius>.
 99. Vaškelaitis, V. (2006). *Pinigai: pinigų politika ir jos priemonės*. Vilnius: Mokslotyros institutas.
 100. VIP, arba bridomis per biudžeto pelkę (2010). *Ekonomika. lt.* [interaktyvus] [žiūrėta 2012 10 25]. Prieiga per internetą:< <http://www.ekonomika.lt/naujiena/vip-arba-bridomis-per-biudzeto-pelke-1385.html?page=1>>.
 101. Visokavičienė, B. (2012). *Pinigų politika valstybės ekonomikoje*. Monografija: Vilniaus universiteto leidykla.
 102. Vyriausybės veiklos indeksas (2012). [interaktyvus] Viešai. lt. [žiūrėta 2012 12 26]. Prieiga per internetą:< <http://www.viesai.lt/vyriausybes-veiklos-indeksas/>>.

103. Žigienė, G., Liubimova, A. (2010). Funkcinių valstybės išlaidų elementų ekonominės struktūros įtaka šalies ekonominiam augimui. *Vadyba. Journal of Management*, 2010, 1(17), 61-68.
104. Žigienė, G., Liubimova, A. (2010). Valstybės išlaidų apimties ir struktūros įtaka šalies ekonominiam augimui. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*: 2010.4/1, 53-68.
105. Égert, B. (2011). Bringing French Public Debt Down: The Options for Fiscal Consolidation. *OECD Economics Department Working Papers*, No. 858, OECD Publishing.

PRIEDAI

1 priedas

Kredito reitingų reikšmės ir Lietuvos ilgalaikių paskolų užsienio valiuta kredito reitingai

Kredito reitingų reikšmės

Ilgalaikio skolinimosi reitingai			
Moody's	S&P	Fitch Ratings	Apibūdinimas
Aaa	AAA	AAA	Aukščiausias saugumo lygis
Aa1	AA+	AA+	Aukštas saugumo lygis
Aa2	AA	AA	
Aa3	AA-	AA-	
A1	A+	A+	Aukštesnis investicinis reitingas
A2	A	A	
A3	A-	A-	
Baa1	BBB+	BBB+	Žemesnis investicinis reitingas
Baa2	BBB	BBB	
Baa3	BBB-	BBB-	
Ba1	BB+	BB+	Neinvesticinis (spekuliacinis) reitingas
Ba2	BB	BB	
Ba3	BB-	BB-	
B1	B+	B+	Labai spekuliacinis reitingas
B2	B	B	
B3	B-	B-	
Caa1	CCC+	CCC	Blogo būklė
Caa2	CCC	-	
Caa3	CCC-	-	
Ca	CC	CC	Ypač spekuliacinis reitingas
C	C	C	Galimas įsipareigojimų nevykdymas
-	-	DDD	Įsipareigojimų nevykdymas
-	-	DD	
-	D	D	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LR Finansų ministerijos duomenis

Lietuvos ilgalaikių paskolų užsienio valiuta kredito reitingai

	Moody's	Standard&Poor's	Fitch Ratings
	<i>Užsienio valiuta</i>	<i>Užsienio valiuta</i>	<i>Užsienio valiuta</i>
	Ilgalaikėms paskoloms	Ilgalaikėms paskoloms	Ilgalaikėms paskoloms
2011		2011 04 BBB	2011 05 BBB+ 2011 12 BBB+
2010	2010 03 Baa1	2010 02 BBB	2010 03 BBB+
2009 09	Baa1	BBB	BBB
2008	2008 11 A2	2008 10 BBB+ 2008 01 A-	2008 12 BBB+ 2008 10 A-
2007		2007 05 A	2007 12 A
2006	2006 09 A2 2006 03 A3	2006 05 A	2006 10 A
2005		2005 12 A	2005 02 A-
2004	A3	A-	A-

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal LR Finansų ministerijos duomenis

2 priedas

LR valstybės biudžeto išlaidos pagal valstybės funkcijas 2004-2010 metais, mln. Litų ir valstybės išlaidos pagal ekonominę klasifikaciją

LR valstybės biudžeto išlaidos pagal valstybės funkcijas 2004-2010 metais, mln. Litų

Asignavimai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	Produktyvios išlaidos	Neproduktyvios išlaidos
Bendrosios valstybės paslaugos	2627,42	3033,52	3443,96	3924,84	4293,48	3999	4343,78			+
Gyvyba	875,96	1031,96	1329,19	1845,64	1567,85	1264,76	1124,13		+	
Viešoji tvarka ir visuomenės apsauga	1170,26	1277,51	1508,3	1699,57	2123,49	1826,04	1852		+	
Ekonomika	2667,26	2780,58	3441,47	4184,13	5231,67	3665,73	4287,89		+	
Aplinkos apsauga	264,26	424,04	627,59	882,2	949,05	1102,2	1297,89		+	
Būstas ir komunalinis ūkis	181,1	228,73	261,39	295,7	421,01	450,98	307,73			+
Sveikatos apsauga	2607,76	3580,84	3795,56	4581	5565,35	5115,1	5184,89		+	
Pailsis, kultūra ir religija	483,61	645,87	824,98	1029,3	1259,12	1130,22	921,49		+	
Švietimas	3623,83	3902,65	4439,32	5131,42	6474,32	6285,62	5810,33			+
Socialinė apsauga	6424,07	7154,76	8174,28	10793,57	13773,05	15425,03	13784,15		+	
Išlaidų iš viso:	20925,53	24060,46	27846,04	34367,37	41658,39	40264,68	38914,28	39779,7		

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Statistikos departamentu ir A. Liubimovos, G. Žigienės (2010a, 2010b) produktyvių ir neproduktyvių valstybės išlaidų skirstymą pagal funkcinę klasifikaciją

Produktyvios, neutralios ir neproduktyvios valstybės išlaidos pagal ekonominę klasifikaciją

Valstybės išlaidų elementas	Produktyvios išlaidos	Neutralios išlaidos	Neproduktyvios išlaidos
Darbo užmokestis ir socialinis draudimas			+
Prekių ir paslaugų naudojimas			+
Turto išlaidos			+
Subsidijos			+
Dotacijos			+
Įmokos į ES biudžetą		+	
Socialinės išmokos			+
Kitos išlaidos		+	
Pervedamos ES finansinės paramos lėšos		+	
Sandoriai dėl mater. ir nemater. turto	+		

Šaltinis: A. Liubimova, G. Žigienė (2010a)

* Duomenys nepateikiami

3 priedas

Pasirinkti nepriklausomi kintamieji valstybės skolos priežastims nustatyti

Valstybės skolos kitimo priežastims nustatyti, pasirinkti nepriklausomi kintamieji

	Vyriausybės biudžeto balansas, mln. Lt (X1)		Bendrais vidaus produktas, mln. Lt (X2)		Mokamos palūkanos už valstybės skolą, mln. Lt (X3)		Infliacija, proc. (X4)		Šalies paskolų ilgalaikė palūkanų norma, proc. (X5)	
		Pokytis		Pokytis		Pokytis		Pokytis		Pokytis
2003	-727,6		57232,4		710,60		-1,1		5,32	
2004	-963,33	0,32	62997,4	0,10	586,5	-0,17	1,2	-2,09	4,5	-0,15
2005	-361,85	-0,62	72401,9	0,15	582,5	-0,01	2,7	1,25	3,7	-0,18
2006	-371,18	0,03	83227,1	0,15	607,4	0,04	3,8	0,41	4,08	0,10
2007	-1000,97	1,70	99229,3	0,19	690,8	0,14	5,8	0,53	4,55	0,12
2008	-3685,86	2,68	111920,1	0,13	759,6	0,10	11,1	0,91	5,61	0,23
2009	-8680,68	1,36	92032,4	-0,18	1159,9	0,53	4,2	-0,62	14	1,50
2010	-6867,27	-0,21	95323,2	0,04	1730,4	0,49	1,2	-0,71	5,57	-0,60
2011	-5823,15	-0,15	106369,9	0,12	1901,2	0,10	4,1	2,42	5,16	-0,07

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis LR Statistikos departamentu

4 priedas

Valstybės išlaidų struktūrinė ir dinaminė analizė 2004-2010 metais (mln. Lt)

Asignavimai	2004 m.		2005		2005 metų pokytis		2006		2006 metų pokytis		2007		2007 metų pokytis	
	Bendrosios valstybės paslaugos	2627,42	12,56	3033,52	12,61	406,10	15,46%	3443,96	12,37	410,44	13,53%	3924,84	11,42	480,88
Gynyba	875,96	4,19	1031,96	4,29	156,00	17,81%	1329,19	4,77	297,23	28,80%	1845,64	5,37	516,45	38,85%
Viešojo tvarka ir visuomenės apsauga	1170,26	5,59	1277,51	5,31	107,25	9,16%	1508,3	5,42	230,79	18,07%	1699,57	4,95	191,27	12,68%
Ekonomika	2667,26	12,75	2780,58	11,56	113,32	4,25%	3441,47	12,36	660,89	23,77%	4184,13	12,17	742,66	21,58%
Aplinkos apsauga	264,26	1,26	424,04	1,76	159,78	60,46%	627,59	2,25	203,55	48,00%	882,2	2,57	254,61	40,57%
Būstas ir komunalinis ūkis	181,1	0,87	228,73	0,95	47,63	26,30%	261,39	0,94	32,66	14,28%	295,7	0,86	34,31	13,13%
Sveikatos apsauga	2607,76	12,46	3580,84	14,88	973,08	37,31%	3795,56	13,63	214,72	6,00%	4581	13,33	785,44	20,69%
Poilsis, kultūra ir religija	483,61	2,31	645,87	2,68	162,26	33,55%	824,98	2,96	179,11	27,73%	1029,3	2,99	204,32	24,77%
Švietimas	3623,83	17,32	3902,65	16,22	278,82	7,69%	4439,32	15,94	536,67	13,75%	5131,42	14,93	692,10	15,59%
Socialinė apsauga	6424,07	30,70	7154,76	29,74	730,69	11,37%	8174,28	29,36	1019,52	14,25%	10793,57	31,41	2619,29	32,04%
Viso:	20925,53	100,00	24060,46	100,00	3134,93	14,98%	27846,04	100,00	3785,58	15,73%	34367,37	100,00	6521,33	23,42%
Asignavimai	2008		2008 metų pokytis		2009		2009 metų pokytis		2010		2010 metų pokytis		2011*	
Bendrosios valstybės paslaugos	4293,48	10,31	368,64	9,39%	3999	9,93	-294,48	-6,86%	4343,78	11,16	344,78	8,62%		
Gynyba	1567,85	3,76	-277,79	-15,05%	1264,76	3,14	-303,09	-19,33%	1124,13	2,89	-140,63	-11,12%		
Viešojo tvarka ir visuomenės apsauga	2123,49	5,10	423,92	24,94%	1826,04	4,54	-297,45	-14,01%	1852	4,76	25,96	1,42%		
Ekonomika	5231,67	12,56	1047,54	25,04%	3665,73	9,10	-1565,94	-29,93%	4287,89	11,02	622,16	16,97%		
Aplinkos apsauga	949,05	2,28	66,85	7,58%	1102,2	2,74	153,15	16,14%	1297,89	3,34	195,69	17,75%		
Būstas ir komunalinis ūkis	421,01	1,01	125,31	42,38%	450,98	1,12	29,97	7,12%	307,73	0,79	-143,25	-31,76%		
Sveikatos apsauga	5565,35	13,36	984,35	21,49%	5115,1	12,70	-450,25	-8,09%	5184,89	13,32	69,79	1,36%		
Poilsis, kultūra ir religija	1259,12	3,02	229,82	22,33%	1130,22	2,81	-128,9	-10,24%	921,49	2,37	-208,73	-18,47%		
Švietimas	6474,32	15,54	1342,90	26,17%	6285,62	15,61	-188,7	-2,91%	5810,33	14,93	-475,29	-7,56%		
Socialinė apsauga	13773,05	33,06	2979,48	27,60%	15425,03	38,31	1651,98	11,99%	13784,15	35,42	-1640,88	-10,64%		
Viso:	41658,39	100,00	7291,02	21,21%	40264,68	100,00	-1393,71	-3,35%	38914,28	100,00	-1350,4	-3,35%		

* Duomenys nepateikiami

5 priedas

BVP išlaidų metodu

Metai	BVP		Namų ūkių vartojimo išlaidos		Valstybės vartojimo išlaidos		Ne pelno institucijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams, vartojimo išlaidos		Bendrojo kapitalo formavimas		Grynasis eksportas	
Grandininė apimtis, mln. Lt												
2003	62.558,75	Pokytis	37.673,23	Pokytis	12.521,66	Pokytis	159,07	Pokytis	12.774,60	Pokytis	-569,81	Pokytis
2004	67.168,84	4.610,09	42.064,17	4.390,94	13.032,83	511,16	187,15	28,08	16.330,23	3.555,64	-4.445,54	-3.875,73
2005	72.401,94	5.233,11	46.829,71	4.765,55	13.466,50	433,67	140,81	-46,34	17.088,66	758,42	-5.123,73	-678,19
2006	78.055,63	5.653,69	51.498,28	4.668,57	13.736,61	270,11	174,90	34,09	19.058,36	1.969,71	-6.412,52	-1.288,79
2007	85.702,33	7.646,70	57.317,50	5.819,22	13.950,90	214,29	218,90	44,00	24.818,19	5.759,82	-10.603,15	-4.190,63
2008	88.198,29	2.495,97	59.455,11	2.137,62	14.002,71	51,81	236,87	17,97	25.623,42	805,24	-11.119,81	-516,67
2009	75.103,44	-13.094,86	48.887,76	-10.567,35	13.802,18	-200,53	156,00	-80,87	11.947,38	-13.676,05	310,13	11.429,94
2010	76.245,60	1.142,16	46.534,74	-2.353,02	13.334,91	-467,27	181,67	25,67	16.110,52	4.163,15	83,76	-226,36
2011	80.718,04	4.472,44	49.485,10	2.950,36	13.405,62	70,71	206,31	24,64	17.319,98	1.209,46	301,04	217,28

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos statistikos departamentu